

SLUČAJ GENOCIDA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE

1. Dok na ovoj konferenciji raspravljamo o ratu u Bosni i Hercegovini, slušamo izvještaje o nečuvenim zvjerstvima, analiziramo ih i stavljamo u političku i historijsku perspektivu, ne mora nas niko ubjeđivati da govorimo o krajnjem zločinu protiv čovječnosti, da govorimo o genocidu.

Dok mi, na ovoj konferenciji, analiziramo rat u Bosni i Hercegovini, u našoj svijesti nema nikakve sumnje ko je odgovoran, koga treba kriviti za zvjerstva koja su počinjena - to je **beogradski režim**.

2. Mislim da svi shvatamo da baš svi, van ove konferencijske dvorane, nisu voljni da se odmah slože sa nama po ovim pitanjima. Zato smatram da je naša dužnost da ostatku svijeta objasnimo naše analize i da u to ostatak svijeta ubijedimo. Ova konferencija je veoma važan doprinos baš tom poslu. Poslu koji treba da se uradi. Dužni smo to prema narodu Bosne, dužni smo to prema sebi, prema čovječanstvu. Ne samo da smo to dužni uraditi prema čovječanstvu nego je to i u našem vlastitom interesu.

3. Ubjeđivanje ostatka svijeta je priličan poduhvat. Ja sam uključen u jedno nastojanje, koje - ako uspije - može donijeti neke promjene. Uključen sam u nastojanje da ubijedim samo 15 ljudi - 15 sudija. Nekoliko godina oni će morati da vode slučaj pokušaje potčinjavanja Republike Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Gledano iz pravne perspektive to će biti **konačna, odlučujuća i obavezujuća presuda** po pitanju da li smo ustvari (sa Rojom Gatmanom - Roy Gutman) bili svjedok genocida. To će biti odlučujuća odluka o odgovornosti beogradskog režima.

4. Slučaj je pokrenut u martu 1993. godine kada je Molba za pokretanje postupka podnesena od strane prof. dr. Frensis Bojla (Francis A. Boyle). On zaslužuje puno poštovanje što je slučaj pokrenut. U 1993. godini Vlada Bosne i Hercegovine dva puta je zahtijevala da Sud pokrene Privremene mjere. O ovome je govorio Frensis Bojl juče, i ja neću više o tome.

5. Trenutno slučaj vodi tim pravnika u kome učestvuju sljedeća lica:

- Zastupnik Muhamed Šaćirbegović, ministar inostranih poslova Republike Bosne i Hercegovine;

- Zamjenik zastupnika Fon van den Bizen (Phon van den Biesen), pravozastupnik u Amsterdamu, Holandija;
- Havar Kureši (Khawar Qureshi), advokat, London;
- Mark Veler (Marc Weller), Kembridžski univerzitet (V. Britanija);
- Alan Pele (Alain Pellet), prof. međunarodnog prava, Pariz;
- Tomas Frank (Thomas M. Franck), prof. međunarodnog prava, Njujork;
- Brigita Štern (Brigite Stern), prof. međunarodnog prava, Pariz.

Timu aktivno pomaže tim pravnik u Sarajevu. Oficir za vezu i neizbježni saradnik u našim aktivnostima je sudija Vasvija Vidović.

6. Govoreći o suštini ovog slučaja ja sam na neki način ograničen. To je iz dva razloga.

Prvo, dokumenti o ovom slučaju do rješenja pred Međunarodnim sudom pravde, prema Pravilima Suda, su strogo povjerljivi do javnog saslušanja o slučaju.

Drugo, kao pravnik uvijek nastojite biti pomalo oprezni u otvorenom raspravljanju suštinskih stvari vezanih za slučaj koji još uvijek nije riješen. Druga strana ne mora da zna šta vi smatrate jakim, a šta slabim dijelovima slučaja.

7. Rekoh da ću dati nekoliko opaski u vezi sa slučajem.

Na samom početku slučaj je bio zasnovan na dugoročnim međunarodnim sporazumima: Ratno pravo, Sporazum o manjinama iz 1919. godine, Sporazumi o ljudskim pravima i tako dalje i tako dalje - naravno - i na Konvenciji o genocidu iz 1948. godine.

Sa pravnog gledišta to je bila veoma smišljena stvar koju je trebalo učiniti. S obzirom na veoma kratak period koji je bio na raspolaganju za pripremu i istražne radnje na slučaju bilo je neophodno ne preduzimati nikakve rizike kad je u pitanju sud. Otuda je svaki sporazum koji je mogao eventualno obezbijediti osnovu za jurisdikciju bio priznat.

8. U dva naloga koje je izdao Sud na zahtjeve po Indikacijama za privremene mjere¹ Sud je eksplicitno prihvatio, na osnovi **prima facie**, Konvenciju o genocidu iz 1948. godine kao osnovu za jurisdikciju.² Tim pravnik koji trenutno vode ovaj slučaj onda je odlučio da isključivo ograniči slučaj na zahtjeve koji se zasnivaju na Konvenciji o genocidu.

¹ 8. aprila 1993. i 13. septembra 1993. godine.

² Čl. IX Konvencije o genocidu glasi: "Nesporazumi između strana koje su potpisale sporazum u vezi sa interpretacijom, primjenom ili ispunjenjem sadašnje Konvencije, uključujući i one koje se odnose na odgovornost neke države za genocid ili neki od drugih članova nabrojanih u članu III, biće podneseni Međunarodnom sudu pravde na zahtjev bilo koje od strana koje su u sukobu".

Mi smo tako učinili prije svega zato što smo osjećali da je neophodno nazvati ovaj barbarski, srbijanski, način ratovanja pravim imenom. A u isto vrijeme osjećali smo da smo izvješćem dva sudska naloga bezbijeđni ako donesemo ovakvu odluku.

9. Tako smo 15. aprila 1994. godine podnijeli našu Peticiju u kojoj su sadržane izjave o relevantnim činjenicama, pravne izjave i podnesci o pokušaju potčinjavanja.³

U ovoj Peticiji izložili smo da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) narušila i da još uvijek narušava Konvenciju o genocidu po svim osnovama i zahtijevamo od Suda da odredi da Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) izvrši odgovarajuće naknade.

10. Koja je osnova za ove podneske?

Nije teško odgovoriti na ovo pitanje ako sve što znamo o ratu u Bosni i Hercegovini povežemo sa definicijom o genocidu prema Konvenciji o genocidu.

Član II Konvencije definiše genocid kao "svako od sljedećih dijela počinjeno sa namjerom da uništi, u cjelini ili djelimično, nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu, kao takvu:

- a) Ubijanje pripadnika grupe;
- b) Izazivanje ozbiljnih tjelesnih ili mentalnih ozljeda pripadnicima grupe;
- c) Namjerno stvaranje uslova života grupe smišljeno da se izazove fizičko uništenje u cjelini ili djelimično;
- d) Nametanje mjera sa ciljem da se spriječi rađanje unutar grupe;
- f) Namjerno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.

Nije teško uočiti da je brutalno, organizovano ubijanje velikog dijela nersrpskog stanovništva Bosne i Hercegovine u skladu sa definicijom iz člana II; jasno je da su koncentracioni logori u skladu sa svih pet djela koja su nabrojana; jasno je da organizovano masovno silovanje žena "izaziva ozbiljne tjelesne i mentalne ozljede pripadnika grupe" i da se time "nameću mjere sa ciljem da se spriječi rađanje unutar grupe"; jasno je da gušenje Sarajeva i gušenje takozvanih "zaštićenih zona" odgovara definiciji "namjerno stvaranje uslova života grupe smišljenih da se izazove fizičko uništenje - u cjelini ili djelimično"; neće biti neizvodljivo i mi ćemo biti u stanju objasniti Sudu da namjerno bombardovanje porodilišta, kao što je to ranije pomenuo premijer Silajdžić, odgovara definiciji "ubijanje pripadnika grupe", ali i "nametanju mjera sa ciljem da se spriječi rađanje unutar grupe".

---

³ Član 49. (1) Pravila Medunarodnog suda pravde.

Ova lista nije kompletna, bar do sada, ali daje određene impresije o načinu na koji brutalnosti u Bosni i Hercegovini stoje u skladu sa zahtjevima prema Konvenciji o genocidu.

11. Dakle, da li je lako dobiti ovaj slučaj?

Da, i ne.

Da, jer postoji obilje dokaza na osnovu kojih se može dokazati priroda djela nabrojanih u članu II.

Ne, jer je to priličan poduhvat obraditi sve te materijale, pisanja štampe, izvještaje vlada, nevladinih organizacija, UN-a, i tako dalje, na način da oni mogu biti korisni u slučaju na sudu.

Većina ovih izvještaja nije pravljen tako da dokazuju genocid, oni su napravljeni da se svijet informiše a u terminima koji nisu pravni. Ovo važi čak i za Basijunijev (Bassiouni) izvještaj (Izvještaj eksperata), koji, međutim, sadrži najvrednije i autentične podatke.

12. Pored toga što činjenice moraju biti jasne, mi takođe moramo dokazati "namjeru da se uništi, u cjelini ili djelimično, nacija, etnička, rasna ili vjerska grupa". Odatle mi pred Sudom moramo dokazati da su sva ova zvjerstva dio čistog obrasca, strukturiranog nastojanja; a ne samo tek neko slučajno užasno ratno zastrašivanje, dakle, dokazati da je to nastojanje sa ciljem da se "u cjelini ili djelimično" eliminiše jedna etnička ili vjerska grupa kao takva.

13. Zatim dolazimo do člana III Konvencije koji sljedeća djela smatra nezakonitim:

- a) Genocid;
- b) Zavjera da bi se počinio genocid;
- c) Direktno ili javno podsticanje na genocid;
- d) Pokušaj genocida;
- e) Saučesništvo u genocidu.

Mi ćemo dokazati na Sudu da je beogradski režim narušio Konvenciju o genocidu po svim ovim osnovama.

Obratite pažnju, da za naše potrebe, nije neophodno ustanovljenje odgovornosti države na strani beogradskog režima da se donese odluka o raspravi "građanski rat/agresivni rat". Ovo je jasno za "saučesništvo", "poticanje" i "zavjeru", ali je tačno i za druge osnove. Sve dok možemo odrediti "odgovornost Beograda" za djela genocida, time ćemo odrediti i narušavanje Konvencije.

Ne moram objašnjavati da je ovo apriori tačno u pogledu obaveze da se spriječi genocid i da se kazni počinilac genocidnih radnji. Jasno je da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) morala živjeti u skladu sa obavezama iz ovog sporazuma.

Jasno je, međutim, da će pozitivno ponašanje Međunarodnog suda pravde u našem slučaju biti od koristi za tužioce Tribunala: u tom slučaju beogradsko rukovodstvo se može odmah dodati na listu kandidata protiv kojih bi Tužilac trebao podignuti optužnicu.

19. Sada, ako se postavi pitanje "ko će biti prvi", napravimo procjenu kad će biti vrijeme za naš slučaj.

U tom slučaju, moram vam reći da će trebati mnogo vremena, mnogo vremena prije nego što dođemo do bitne presude.

20. Nešto prije ljeta, Srbi su, umjesto da podnesu kontra-zahtjev, iskoristili svoje pravo da prvi pokrenu **preliminarne primjedbe**. Oni tvrde da nema pravnih osnova za ovaj slučaj i da zahtjev Bosne nije prihvatljiv.

Pošto nema nikakve pravne osnove za ove tvrdnje i pošto je pokretanje preliminarne primjedbi dio strategije dobijanja na vremenu, mi Sudu nudimo da se odrekne našeg prava na **pismeni odgovor** i pokazali smo da smo spremni da se odmah provedu usmene rasprave, ili bar pošto prođe ljeto.

Međutim, Sud očigledno nije bio u stanju da nam pruži mogućnost da se zadovolje naši zahtjevi za brzo zaključivanje o ovom dijelu procesa i naložio nam je da damo pismeni odgovor do 15. novembra.

To znači da bi usmeni dio procesa mogao biti u martu 1996. godine, a presuda, samo po preliminarne primjedbama, se može očekivati prije ljeta 1996.

Sa ovakvom brzinom procesa, prije kraja 1997. godine ne možemo postići ostvarenje zakonskih prava.

21. Ovakav tok procesa znači da ishod slučaja neće imati uticaja na ishod rata; ja se bar iskreno nadam da će rat biti okončan mnogo prije kraja 1997.

Međutim, pozitivna presuda mogla bi obezbijediti bar neku pravdu za narod Bosne. Moglo bi čak biti od koristi da do ovoga dođe zbog procesa pomirenja. Uz to, ako bi Sud donio presudu to bi bio jedini način da se efikasno odredi prava priroda srbijanskog načina ratovanja u pravnim terminima. Mislim da je premijer Silajdžić bio u pravu kad je sugerisao da zapadne zemlje - a, u tom cilju, Savjet bezbjednosti - namjerno govore o "etničkom čišćenju" i da izbjegavaju da to nazovu "genocidom". Pretvarajući se da postoji legalno relevantna razlika između ove dvije stvari, obaveza prema Konvenciji za sve

države potpisnice da spriječe genocid gdje god da se on odvija, se drži na neki način na sigurnoj distanci.

Pozitivna presuda će, nadamo se, učiniti nemogućim bilo kojoj državi da praktikuje ovu vrstu "novog govora" kad smo svjedoci potpunog zločina protiv čovječnosti: genocida.

DŽAMIJA U SELU LOKVE KOD HADŽIĆA

PRAVNI ASPEKTI "ETNIČKOG ČIŠĆENJA" U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Gotovo niko nije bio iznenađen što moralna obaveza koja je nastala tako velikim nasiljem u Bosni nije navela međunarodnu zajednicu da u samom početku i na prihvatljiv način okonča taj konflikt. Činjenica što su hiljade i hiljade bile silovane, istrijebljene, zatvorene ili protjerane iz njihovih domova imala je malu težinu sa političkog stanovišta. Ono što je iz toga proizašlo, međutim, bila je želja nekih vlada i mnogih organizacija, kao i pojedinaca, da vide da li se u bivšoj Jugoslaviji vrši pravda. U tom cilju, Ujedinjene nacije su osnovale **Komisiju eksperata** da istraže i podnesu izvještaj o **kršenju međunarodnih ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji**. Komisija, kojoj je predsjedavao gosp. Šerif Basjuni (Cherif Bassiouni), sačinila je tri izvještaja i nekoliko aneksa uz konačni izvještaj. Rad Basjunijeve komisije predstavlja najopsežniju i najpotpuniju analizu zakonske i činjenične situacije u bivšoj Jugoslaviji do danas. Njeni zakonski zaključci predstavljaju osnovu ovoga izvještaja.

Rezolucijama 808 i 827 (iz 1993.) Savjet bezbjednosti je osnovao **Međunarodni tribunal za zločine u bivšoj Jugoslaviji** (u daljem izlaganju Tribunal). Mandat ovoga Tribunala je da traga za osobama koje su odgovorne za ozbiljno kršenje međunarodnih humanitarnih zakona počinjenih na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine. Danas, više od dvije godine nakon njegovog formiranja, čak i nekritičan posmatrač ne može a da ne vidi kako je on daleko od uspjeha. Tribunal nema dovoljno sredstava, nema dovoljno sudskih postupaka. Budžet mu se ograničava. Suočava se sa velikim izazovima obzirom na provođenje broja i kvaliteta istraga do kojih bi trebalo doći zbog sistematskih i široko rasprostranjenih nasilja. Naravno, i praktični problemi hapšenja optuženih i pribavljanje materijalnih dokaza su stalno prisutni. Međutim, postoji i razlog za optimizam. Tužilac Tribunala, sudac **Ričard Goldston**, (Richard Goldstone), nastavlja da se kreće naprijed sa istragama i optužbama. Mada spisak do sada optuženih sadrži samo izvršioce, tužitelj je nedavno optužio i lidere bosanskih Srba Radovana Karadžića i generala Ratka Mladića.

Dovođenje ovih i drugih optuženih pred sud je od najvećeg značaja a na nesreću za to postoji vrlo malo mogućnosti. Međutim, ne bi trebalo u potpunosti odbaciti mogućnost da bi promjena u političkim razmatranjima mogla dovesti više optuženih pred Tribunal. To bi opravdalo svoju svrhu - obezbjeđivanje poštenih i efikasnih sudskih postupaka međunarodnim zločincima i pružanje pravde žrtvama ovoga strašnog rata.

Nisu svi problemi Tribunala političke prirode. Postoji nekoliko zakonskih problema koji se moraju razmotriti kako bi se osiguralo da dođe do pravde u bivšoj Jugoslaviji. Od posebnog značaja za to pitanje su problemi vezani za zločine genocida i zločinačka priroda "etničkog čišćenja".

Komisija eksperata je definisala "etničko čišćenje" kao sredstvo za stvaranje etnički homogene oblasti putem sile ili zastrašivanjem tako da se izvrši preseljenje lica jedne etničke grupe od strane druge etničke grupe. Ovakva kakva je, definicija međutim ne predstavlja međunarodni zločin. Strukturalno, bi se moglo primijetiti da ovoj definiciji nedostaje preciznost koja je potrebna da se odredi **actus reus** prestupa i, što je značajno, ne uključuje **mens rea**, ili mentalno stanje koje jedna osoba mora da ima kako bi bila odgovorna za svoje postupke. Što je još od većeg značaja, međunarodno krivično pravo, sačinjeno prema konvencijama, zakoni običajnog prava i opšti pravni pricipi, **ne sadrže posebno i jasno definisan zločin pod nazivom "etničko čišćenje"**. Ne može se reći da to nije zločin, on to jest. Ali termin, koji se ne može braniti sa moralnog i političkog stanovišta nema pravni značaj. Mnogo pogodnija **pravna kategorizacija ovakve vrste zločina je genocid**, ili, što je ovisno od nekih jurisdikcijskih zahtjeva, zločin protiv humanosti odnosno teško kršenje Ženevske konvencije i zakona i običaja rata. Ovo je od značaja zato što za četiri pomenute vrste zločina (genocid, zločin protiv humanosti, teško kršenje i nasilje po zakonima i ratnim običajima) Tribunal ima pravo da sudi.

Postoje takođe prekršaji koji se kao takvi mogu prepoznati po međunarodnom pravu. Savjet bezbjednosti nije imao namjeru da stvara nove vrste prekršaja kada je odobravao Statut Tribunala. Namjera je bila da se obezbijedi da Savjet djeluje na čvrstom zakonskom stanovištu po kojem Tribunal ne bi imao pravo da sudi osobama bez pravnog utemeljenja. **Nema zločina bez zakona, nema kazne bez zakona.**

Postupci koji predstavljaju "etničko čišćenje" mogu se progoniti po bilo kome prekršaju koji stoji u Statutu, uz dato prisustvo nekih jurisdikcijskih prava. Na primjer, svojevoljno ubijanje, mučenje i neljudski postupci, uljučujući i silovanje, velika razaranja i uništavanja svojine kao i nezakonitu deportaciju, zatvaranje civila u kontekstu međunarodnog oružanog sukoba, sve to predstavlja kršenje Ženevskih konvencija iz 1949. godine i zakona i običaja rata. Isti postupci

bi predstavljali zločine protiv čovječnosti ako bi bili izvršeni na način koji predstavlja progon civila na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi. Iz informacija koje su dobijene na ovoj konferenciji, lahko je uvidjeti da su takvi zločini bili počinjeni u bivšoj Jugoslaviji.

Na nesreću, genocid predstavlja mnogo teže zakonske probleme. Međutim, jedna interpretacija zločina genocida koja je konzistentna sa predmetom i svrhom Konvencije o genocidu iz 1948., jasno naznačava da se "**etničko čišćenje**" može smatrati kao genocid.

Prvi problem odnosi se na zahtjev o specifičnosti namjere. Specifičnost namjere ili **dolus** u sistemima građanskog prava, traži da je okrivljeni izvršio kriminalni akt sa namjerom da se njime postigne neki naročiti rezultat. Kako po konvenciji o genocidu tako i po Statutu, tužilac mora dokazati da je okrivljeni počinio navedene prekršaje koji predstavljaju genocid sa posebnom namjerom da se uništi jedna grupa u cjelini ili djelimično. To je taj elemenat po kojem se po Statutu razlikuje genocid od ostalih prekršaja.

To je definicija koja nema samo presedan u Drugom svjetskom ratu, već joj je namjera vjerojatno u tome da štiti države od odgovornosti tako što će dokazivanje genocida biti jako teško. Genocid je teško dokazati zato što zahtijeva objektivni dokaz namjere prekršitelja. Zločinci rijetko iznose svoje specifične namjere i gotovo nikada u pismenoj formi. Na ovaj način može se vidjeti značaj presedana nacističkog istrebljenja Jevreja. Djela genocida bila su pažljivo zabilježena i namjere počinitelja dokumentovane. Međutim, način na koji je izvršeno etničko čišćenje na prostorima bivše SFRJ ne ostavlja vjerojatnoću da je o tome ostalo mnogo dokaznih dokumenata. Ako su metodi bili tako stručnati da služe kao dokazna osnova za poricanje, onda nije vjerojatno da je to zabilježeno u dokumentima, pošto dokumentovanje može biti dokaz takve namjere. Čak ako i postoji takva dokumentacija, za povjerovati je da je ona dijelom ili sva uništena. Ne može se reći da mi nemamo dokaza, jer je očigledno da imamo. Oni postoje. Dokazi koje je prikupila Komisija, nadalje oni koji su sabrani u Tužiteljevom uredu u Hagu, kao i oni koji su prezentirani na ovom Kongresu, izvjesno dokazuju odgovornost Karadžića, Mladića i ostalih za genocid u Bosni. Ali da se dokaže specifična namjera za genocid treba nešto više. Budući da je genocid definisan kao široko rasprostranjeno istrebljenje jednog naroda ili dijela tog naroda, masovna ubistva ili progon koji podsjeća na genocid, ne mora biti genocid ukoliko ista grupa u ostalim oblastima nije doživjela sličan tretman od ruku istog entiteta. Ako je uništenje grupe, u cjelini ili djelimično bilo bez takve namjere, iako je to zločin, ne može se zvati genocid.

Tribunal je uočio ovu poteškoću i pokušao da uobličí dokazno pravilo da se to prevaziđe. Član 93 **Pravilnika za proceduru Tribunala** ističe da: "dokaz

jednog konzistentnog primjera postupka može biti prihvatljiv u interesu pravde". U svome prvom godišnjem izvještaju, Tribunal je istakao da se ovo pravo može pokazati od velikog značaja ... kadgod neko treba da utvrdi da li ... namjera da se uništi jedna grupa potpuno ili djelimično, postoji. Jedno od sredstava za utvrđivanje postojanja namjere genocida može da bude i istraživanje dosljednosti ponašanja grupa i pojedinaca kako bi se ustanovilo i da li se ta **namjera može utvrditi na osnovu ponašanja uzorka**".

Na taj način, čini se da je Tribunal spreman da prihvati dokaze na temelju indicija specifične namjere. Spremnost da se osloni na dokaz na temelju indicije vjerojatno dolazi od Tribunalovog priznanja činjenica konflikta. To je, takođe, konzistentno sa masovnošću i sistematskom prirodom zločina genocida. Ako su date namjere Konvencije, onda je logično da se zaključi da je opšta šema nasilja koje se ponavljalo protiv jedne određene grupe što je imalo za posljedicu veliki broj ubistava, išla za tim da se pokaže kao namjera za izvršenje genocida.

Treba takođe napomenuti da se specifična namjera razlikuje od koncepta motiva. Ovo posljednje je konačna svrha zbog koje su postupci učinjeni. Motivi srpskih nacionalista za vršenje ovih zločina često su bili karakterisani kao prisilno protjerivanje nesrba sa nekih teritorija u pokušaju da se izgradi "velika Srbija". Sve dok je ovo tačno, motivi su obično irelevantni. Ako Tribunal utvrdi da etničko čišćenje podrazumijeva namjeru da se jedna grupa uništi u cjelini ili djelimično, u tom slučaju postupci masovnog ubijanja, silovanja i protjerivanja treba da predstavljaju genocid čak ukoliko je cilj ili motiv bio samo prisilno protjerivanje. Tamo gdje je namjera preseljenja populacije, to predstavlja teško kršenje **Protokola I, Treće ženevske konvencije**, ako je počinjeno u kontekstu međunarodnog oružanog konflikta. Međutim, uzmemo li kao činjenicu da čak i prisilno preseljenje populacije može biti izvršeno takvim sredstvima koja prouzrokuju mala tjelesna oštećenja, čini se ipak da je jasno da je namjera bila genocid. Distinkcija između prisilnog preseljavanja populacije i genocida može da ima nekog većeg značaja u nekom posebnom slučaju ili za nekog posebnog prekršitelja, ali ne i kada se ocjenjuje odgovornost osoba na visokom nivou.

Posljednji komentar koji bih želio da dam tiče se definicije ciljne grupe po konvenciji o genocidu. **Genocid** nije bio izvršen nad svim Muslimanima u Bosni. Bolje rečeno, on se u velikoj mjeri vršio duž strateškog luka koji se pruža uz rijeke Drinu i Savu. Ovaj regionalno ograničen djelokrug razlikuje genocid u Bosni od onoga koji su počinili nacisti. Nacisti su izvršili svoj program istrebljenja Jevreja na svim teritorijama koje su bile pod njihovom kontrolom. Na taj način, konvencija o genocidu traži da genocid bude izvršen protiv jedne specifične grupe. To, međutim, ne bi trebalo tumačiti da znači da čitava etnička ili religiozna grupa mora biti cilj. Konvencija treba da se tumači tako da uključuje utvrđeni stratum date populacije ili regionalnog prostora. Na

taj način, muslimanska elita ili žene mogu se smatrati kao ciljna grupa. Svi Muslimani u specifičnoj oblasti, kao što su Banja Luka ili Prijedor, ili čak nesrbi u Sarajevu, ako je namjera zločinaca eliminacija uže grupe.

*KATOLIČKA CRKVA U TASOVČIĆIMA -
HERCEGOVINA*

PRAVOSLAVNA CRKVA KOD MOSTARA

ZLOČIN BEZ KAZNE

Agresiju na međunarodno priznatu i suverenu Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršila je takozvana Jugoslavija, točnije Srbija i Crna Gora, u cilju stvaranja "Velike Srbije". Taj projekat je poznat pod šifrom "RAM". Srpska pravoslavna crkva i bivša JNA idejni su začetnici i praktični izvođači fašističkog plana. Po svojoj okrutnosti, brutalnosti, srpski fašisti su nadvisili sve ono što je poznato u historiji u nekoliko posljednjih stoljeća. I pored toga što postoji veliki broj svjedoka i obimna dokumentacija o pripremi i izvođenju zločina, veliki broj žrtava nikada se kao svjedok neće pojaviti na Međunarodnom sudu u Hagu, jer su svoje trpljenje i tragediju ponijeli sa sobom u grob. Genocid, ubijanja, uništavanja kulturnih, historijskih, sakralnih spomenika, materijalnih dobara i svega civilizacijskog mogu dovesti samo do jednog zaključka: Beograd je u ovom ratu protiv Bosne i Hercegovine i Hrvatske **dosegao "perfekciju destrukcije"** prema kojoj se i zločini u II svjetskom ratu doimlju veoma skromno.

Nakon istinskih pokušaja većine republičkih lidera da se sačuva Jugoslavija u novom konfederalnom obliku, te da se unutarjni, politički i gospodarski odnosi reguliraju poštenije i na tolerantrnijim principima, došlo je do **državnog udara** onih koji su se formalno najviše zalagali za očuvanje te države. Kao vještačka tvorevina, Jugoslavija nije nikada ni riješila nacionalno pitanje zbog srpskog hegemonizma, a bila je uz to i veoma opterećena socrealizmom u kulturi i gospodarstvu. Također, Jugoslavija nije iskoristila prve demokratske izbore da bi se priključila europskom demokratskom modelu. Naprotiv, vlast koncentrirana boljševičkim metodama u vojsci, policiji, državnoj administraciji i velikim državnim kompanijama, smatrala je da zbog vanjskog svijeta i pada "Berlinskog zida" treba zadovoljiti formalnost i održati prve slobodne izbore, ali **da se treba i može nastaviti sa srpskim hegemonizmom**, ali sada u novom obliku. Naravno tako nešto nitko od relevantnih čimbenika u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji nije htio prihvatiti i agresija je počela u Sloveniji 1991. godine.

Zahvaljujući unutarnjim i vanjskim okolnostima Slovenija se veoma brzo, uz relativno male žrtve, oslobodila JNA i protagonista srpskog fašizma. Drugačiji slučaj je bio sa Hrvatskom. Milošević je iskoristio nespремnost mlade države i

okupirao trećinu hrvatske teritorije. Tom prilikom on je najzornije pokazao svoju odlučnost da **realizira operaciju "RAM"** bez obzira na cijenu i broj žrtava. Po brutalnosti zločina u Baranji, Vukovaru i Dubrovniku dali su se naslutiti obim i veličina srpskog fašizma. Na žalost, svijet je tada, kao i danas, šutio. Javljali su se samo pojedinci i građani, humanisti i nobelovci, slobodni intelektualci i oni uvjerljivo potvrđuju da je onaj tko je htio vidio svu žestinu i obim počinjenih zločina.

Zvanični Zapad - onaj koji je na Balkanu simbol ljudskih prava, demokracije i prosperiteta šutio je, dok je "balkanski kasapin" ubijao nevine građane, posebno žene, djecu i starce...

Ipak, po obimu, po načinu izvođenja zločina, sve što je do tada viđeno u "Balkanskoj krčmi" prevaziđeno je agresijom na Bosnu i Hercegovinu. Treba napomenuti da je već tada 1991. godine Bosna i Hercegovina bila najveća kasarna na svijetu. Pored jedinica JNA koje su bile redovno stacionirane u Bosni i Hercegovini, a bilo ih je najviše u bivšoj Jugoslaviji, došle su nove iz Crne Gore i Srbije, kao i sve one formacije koje su se morale povući iz Slovenije i Hrvatske. Kao jedan od ljudi koji se nalazio u najužem rukovodstvu, mogu vam samo kazati da smo **molili i tražili zaštitu, ali nitko nije htio pomoći.**

A KAKO JE BILO U BOSNI I HERCEGOVINI?

Bosna i Hercegovina je stara europska država čija državnost seže tisuću godina unazad. Istina, često je bila okupirana, ali je i za vrijeme Turske i Austro-Ugarske imala poseban status - **corpus separatum**, a u socijalističkoj Jugoslaviji bila je jedna od šest ravnopravnih republika. **Tolerancija** je nešto što smo naslijedili od svojih predaka i nju nismo morali učiti u međusobnim odnosima. Vama je sigurno poznat jedan primjer iz Sarajeva koji se označava kao jedinstven na svijetu. Na prostoru od samo jednog četvornog kilometra jedna pored druge nalaze se dvije katoličke crkve, dvije sinagoge dvije pravoslavne crkve i osam džamija. Na prvim slobodnim i demokratskim izborima 1990. godine, pobijedile su nacionalne stranke Bošnjaka, Hrvata i Srba, ali je znatan broj glasova dobila i građanska opozicija. Sigurno je da bi ove opozicione partije dobile i veću podršku, da nije riječ o bivšim komunistima, koji su se pojavili samo u opozicionim formacijama. Zapad je od nas **tražio da oborimo komunizam i da izvedemo narod na izbore.** Mi smo to učinili. Traženo je od nas da izademo sa demokratskim programom, posebno o zaštiti ljudskih prava i sloboda, te ekonomskim reformama. I to smo obavili. Potom se od nas zahtijevalo da provedemo **referendum o nezavisnosti**, a nakon toga da podnesemo

kandidaturu za prijem u Ujedinjene narode. Mi smo to sve obavili i Bosna i Hercegovina je postala članica Ujedinjenih naroda.

A tada je na nas izvršena **klasična agresija**. Vojnici takozvane Jugoslavije (krnje Jugoslavije), sa oružjem kojeg su na žalost kupili svi Jugosloveni, počeli su da pucaju u goloruki narod. Zapad je bio indiferentan. Bezbrizno je gledao kakve zločine čini četvrta po snazi konvencionalna armija nad golorukim građanima. Mnogi su tada pomislili kako će Bosna i Hercegovina nestati. I to ne samo u Europi i Americi. Kao jedan od organizatora otpora otišao sam jedne večeri trojici Titovih umirovljenih generala, koji su cijenjeni u narodu i bili su heroji antifašističke borbe u II svjetskom ratu. Molio sam ih da nam pomognu, jer su bili veoma ugledni. Znaete što su mi ta trojica generala kazala? - Gospodine, nemojte se truditi. Sve ovo neće trajati dugo. Možda svega desetak dana...

Mi smo započeli otpor, neviđenu borbu, koja evo traje već 41 mjesec. Ta epopeja borbe golorukog naroda protiv Miloševićeve fašističke armade jednog dana će se učiti u vašim školama. Međutim, također će se učiti da je u najvećem progonu starog evropskog stanovništva, u toj nezapamćenoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu, **propušteno da se uradi** ono što je međunarodna zajednica morala i po ljudskim i po božjim zakonima, a posebno po proklamiranim principima međunarodnog prava. Učit će se također da su tad svijetom vladali državnici poput Buša (Busha), Klintona (Clintona), Mejdžora (Majora), Miterana (Mitteranda), Širaka (Siraka), Kola (Khola)...

Danas, nakon zločina i zvjerstava u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, tko može još da vjeruje u Povelju Ujedinjenih naroda, Helsinšku konferenciju, ljudska prava... Za nas u Bosni i Hercegovini to već odavno ne postoji. Danas, dok ovdje sjedimo, u mojoj domovini na tisuće ljudi umire od neimaštine, gladi, žeđi... Naša su djeca zaostala u razvoju. I u ovom trenutku Sarajlije i ostali građani rizikuju svoje živote, između snajpera i granata, da bi donijeli kući samo nekoliko litara vode. Siguran sam da je vama svima poznato da smo uspješno izvršili još jedan eksperiment za ovu lažnu civilizaciju: pokazali smo da čovjek, kao biće, može da izdrži još gore uvjete života nego što je to bilo u Aušvicu (Aushwitz) ili Dahau (Dachau).

Stotine tisuća Sarajlija je i danas izloženo snajperima i granatama, a istodobno su bez struje, vode, plina i hrane. Građani na čijim su se kazališnim daskama igrali komadi Šekspira (Shakespeare), Ibzena (Ibzen), Molijera (Molière), Šilera (Shiller), Dostojevskog (Dostoievski) i Joneskua (Ionesku), na čijim koncertima su bili neizostavni Betoven (Beethoven), Bah (Bach), Mocart (Mozart), Šopen (Chopin), Vagner (Wagner), Brams (Brahms) koji veoma poznaju dostignuća civilizacije od kineskih filozofskih pisaca, preko Aristotela

(Aristoteles) do Hegela (Hegal) i drugih velikih umova, danas spaljuju njihove knjige da bi svojim najmilijim skuhalo čaj ili hranu za najmlađe. I to sve između dvije granate.

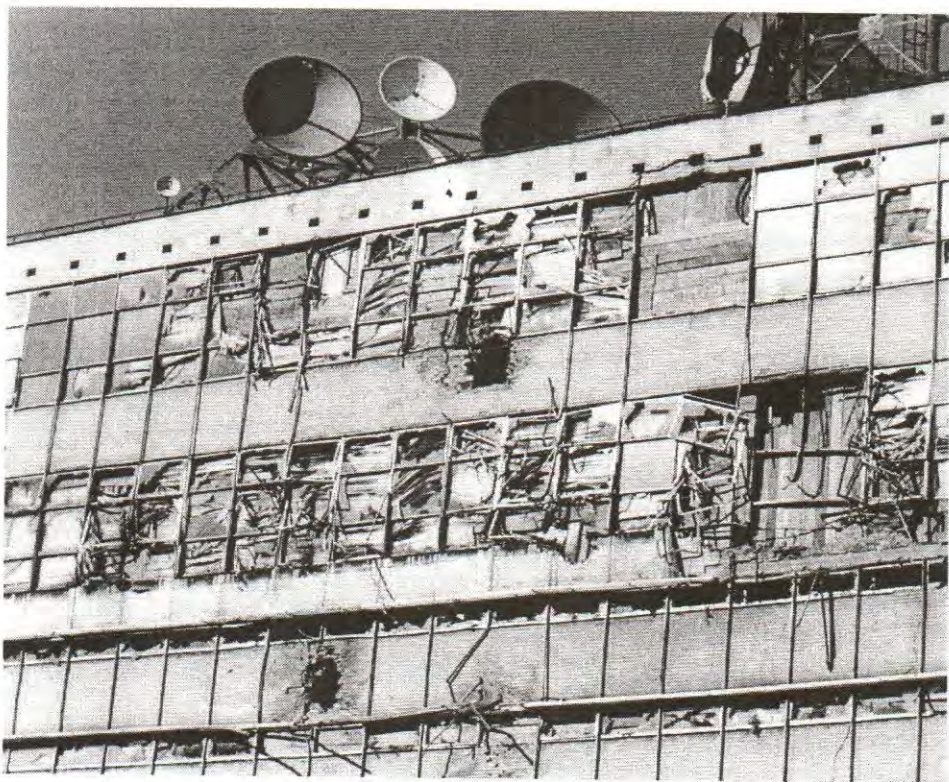
KOLIKE SU NAŠE ŽRTVE?

Samo jedan broj i oblik nasilja možemo dokazati. Preko 250 tisuća žrtava, 150 tisuća invalida, dva milijuna prognanih, veliki broj siročadi, i još neidentifikovan broj mentalno oboljelih. Naša djeca imaju pubertet sa zakašnjenjem nekoliko godina, ljudi nam umiru dva desetljeća ranije, a broj oboljelih od raka je povećan za 30 puta. Pogledajte ih kako izgledaju. To su siluete na ulicama. Broj razorenih i izmještenih obitelji također nije poznat. Neki od njih se možda više nikada neće sresti. Pa, i pored toga, mogu vam saopćiti najtužniju istinu u našoj tragediji: i pored velikog broja svjedoka, predočenog dokaznog materijala, pravu istinu o najtežim zločinima nikada nećemo saznati, jer su njegove žrtve to najpotresnije svjedočenje ponijele sa sobom u grob...

Slike krvoprolića, nedjela i zločini obišli su svijet. O svemu tome znaju i Ujedinjeni narodi i vlade najznačajnijih zemalja. Znaju i brojni špijuni i humanitarni radnici kojih je danas Bosna i Hercegovina prepuna. Pa, ipak, bez ikakvog efekta. Bez izglednih poteza moćnika da se tragedija Bosne i Hercegovine i njenih žitelja zaustavi, ako se već nije spriječila. Istina, jedan veliki broj građana, slobodno mislećih intelektualaca, humanitarnih organizacija, među kojima spadate i vi koji ste danas ovdje, učinio je ono što je mogao. Digao je svoj glas i pružio ruku žrtvi. Svima hvala i naš narod vam nikada to plemenito djelo neće zaboraviti. Međutim, što čine moćne vlade? Ništa. Ne čine to ni danas nakon svih strahota koje su obišle svijet. Istina, danas sprečavaju da slike užasa dođu pred vaše televizijske ekrane, da mnogima pokvare apetit... Zaboravljaju pri tome da tragedija i stradanje Bosne i Hercegovine nije samo kataklizma za stanovnike Balkana. Svojim kukavičkim ponašanjem podsjećaju na Chamberlaina i Deladjea 1938. godine. Oni moraju da znaju da ako se fašizam ne pobijedi i ne zaustavi on se neće ograničiti samo na Bosnu i Hercegovinu. Ne bih želio biti prorok. Ali Europa će vlastitom žrtvom morati platiti bosanski račun.

ŠTA UČINITI DANAS?

Zaustaviti rat. Vratiti ljudima slobodu, obeštetiti žrtvu bar moralno i svakako kazniti one koji su počinili genocid, ubojstva, srušili hramove, škole, dječija igrališta. Ovaj nesvakidašnji zločin, počinjen pred očima svijeta, ne smije ostati bez kazne. Budite uvjereni da je to ono najmanje što usnula savjest čovječanstva treba da uradi danas. I ne toliko zbog žrtava ovog monstruoznog zločina koliko zbog onih koji su to počinili.

*U OVOJ ZGRADI NA DOLAC MALTI - SARAJEVO, BILA JE SMJEŠTENA
MEĐUNARODNA TELEFONSKA CENTRALA*

KANADSKO ISKUSTVO NA PRIKUPLJANJU DOKAZA O GENOCIDU U BOSNI I HERCEGOVINI

Danas sam ovdje kao predstavnik grupe za istraživanje i obrazovanje po pitanju ljudskih prava. Mi smo nevladina organizacija koja radi van Univerziteta u Kalgariju (Calgari, Kanada). Našoj grupi predsjedava profesor prava i aktivista za ljudska prava Ketlin Mahonej (Kathleen Mahoney). Ketlin trenutno učestvuje na konferenciji u Pekingu pa nije u mogućnosti da bude ovdje danas.

Misija naše grupe je da unaprijedi opšteljudska prava u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima. Kao interdisciplinarna grupa koja je formalno priznata 1991. godine, radimo na tome da unaprijedimo ljudska prava kroz nastavu, istraživanje i pružanje usluga. Među našim članovima su i pravници, liječnici, novinari, studenti, akademici, poslovni ljudi, socijalni radnici, psiholozi i drugi. Mnogi od ciljeva ljudskih prava za koje se zalažemo su vezani za međunarodna ili globalna pitanja. Svi članovi mogu pokretati potencijalne projekte pred grupom. Zatim kolektivno odlučujemo u koje aktivnosti želimo da se upustimo.

U proljeće 1993. godine Ketlin je zamoljena da se pridruži timu koji je predstavljao vladu Bosne i Hercegovine u pripremi tužbe u slučaju koji se odnosi na genocid u Bosni i Hercegovini protiv Jugoslavije (Srbije i Crne Gore). Francis Bojl (Francis Boyle), vodeći savjetnik u timu, zatražio je od Ketlin pomoć u dvije glavne oblasti:

1. Pripremu dokaza za Memoar po pitanju sistematskog silovanja, nasilnog oplodjenja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja čime se povređuju odredbe o genocidu.

2. Prikupljanje dokaza o genocidu od preživjelih iz rata i to u formi pismenog iskaza pod zakletvom. Ovi iskazi su trebali biti upotrijebljeni i u Memoaru i nakon toga na suđenju.

---

¹ U odsustvu rukovodioca kanadske nevladine istraživačke grupe za ljudska prava iz Kalgarija, prof. dr. **KETLIN MAHONEJ** (koja učestvuje na Konferenciji žena svijeta u Pekingu) referat je podnijela **Džoana Bur** (Joanna Buhr).

Naša grupa je odlučila da pruži pomoć u ovom procesu. Mene su zamolili da pred vama danas govorim o tome kako smo prikupljali dokaze o genocidu u Bosni. To je bio obeshrabrujući zadatak iz više razloga.

1. Bili smo daleko od centra donošenja odluka u ovom slučaju: od zastupnika tužbe na Međunarodnom sudu pravde u Hagu, od ambasadora Bosne u Njujorku, i od same Bosne. Uobičajena komunikacija je bila teška. U osnovi smo bili prepušteni sami sebi. Sami smo morali obaviti posao koji nam je dodijeljen - da pokrenemo proces i da sakupimo dokaze kojima se potvrđuje genocid u bivšoj Jugoslaviji.

2. Zadatak je bio obeshrabrujući i iz drugih razloga. Imali smo veoma ograničena finansijska sredstva, svega nekoliko članova naše grupe je ranije vodilo intervju, mnogi od nas nisu imali pravno iskustvo a većina nas nije nikad radila sa žrtvama mučenja. Imali smo, međutim, jedno bitno preimućstvo - imali smo grupu vrijednih entuzijasta i požrtvovanih pojedinaca spremnih na rad na dobrovoljnoj osnovi. Imali smo takođe veliku sreću što su sa nama bili mnogi pravnici, od kojih su neki bili studenti na pravnom fakultetu Univerziteta u Kalgariju koji su bili spremni da nam pruže usluge. Dok se od nas tražilo da platimo telefonske, fax i poštanske račune, njihove pravne firme su nam pružale neprocjenjivu pravnu i drugu pomoć. Podrška privatnih donatora i institucija pomogla je da se neutraliziraju direktni troškovi.

Vrijeme nije uzalud trošeno. U pripremama za odlazak na teren organizovali smo seriju seminara kako bi nadoknadili naše nesposobnosti. Tu su bile teme kao:

1. Kako voditi intervju - tehnika, strategija, šta izbjegavati;

2. Pravnik nam je govorio o izjavama i uslovima pod kojima se one koriste, kada nije praktično dovesti svjedoke u pojedinačnom slučaju na sud. Naučili smo kako da prezentiramo dokaz u pravnom obliku, kako da razliku napravimo između direktnog iskustva i indirektnog saznanja o agresiji, o hijerarhiji dokaza iz iskustva žrtve, kako da budemo svjedoci dokaza, kako će nam se obraćati oni koji su i sami bili žrtve, kako da prepričamo informaciju kad je nekome data od strane drugoga koji niti je vidio niti iskusio nasilje.

3. Imali smo nekoliko seminara o radu sa žrtvama torture. Njih su vodili volonteri iz programa Crvenog krsta, kao i socijalna radnica koja je specijalista za rad sa žrtvama izvršene torture. Ona je govorila o tome kako se pretrpljeno mučenje razlikuje od brutalnog tretiranja u okruženju koje nije vojno.

4. Još jedan seminar odnosio se na seksualno zlostavljanje. Razmatrali smo fizički, psihološki i kulturni uticaj silovanja i oklijevanje svjedoka da svjedoče o njihovom teškom iskušenju.

5. Unaprijedili smo naše seminare sa ekstenzivnim istraživanjem. Na primjer, tragali smo za shvatanjem iskustva bosanskih Muslimana, koje se razlikuje od iskustva Muslimana na Bliskom Istoku, u Africi ili Aziji. Naš naglasak je bio posebno na socijalnim dimenzijama - na porodici, odnosu među polovima i na kulturnom uticaju seksualnog nasrtanja na žene i djevojke.

6. Upostavili smo odnose sa bosanskom muslimanskom zajednicom u Kalgariju i širom zemlje. Na lokalnom nivou, više njih se pridružilo našoj volonterskoj grupi - pružajući usluge u svojstvu osoba koje su kontaktirale sa javnošću, koji su bili vozači, prevodioci...

7. Takođe smo kontaktirali sa pravnicima u raznim urbanim centrima širom zemlje, upoznavali ih o ciljevima i procesu i tražili njihovu pomoć u vezi sa iskazima preživjelih iz Bosne datim pod zakletvom.

8. U pripremama za početak stvarnog procesa vođenja intervjua, uspostavili smo timove za intervjue - jedna osoba koja vodi intervju, snimatelj, prevodilac gdje je potrebno i, u nastojanju da se minimizira trauma ponovnog preživljavanja užasa u toku procesa intervjua, osobu ili osobe koje daju podršku u tome. Ponekad je ta osoba koja daje podršku bila profesionalac dok je u drugim situacijama svjedok više volio da bude u pratnji prijatelja ili člana porodice. Po preporuci više profesionalaca, uspostavili smo takođe sesije za članove tima koji vodi intervju, da bi im se pomoglo da savladaju sopstveni stres koji se pojavljuje nakon teških intervjua.

U nedjeljama koje su uslijedile obavili smo prve intervjue sa nekoliko desetina tek pridošlih muškaraca, žena i djece bosanskih Muslimana, u oblasti Alberta. Ubrzo smo shvatili da ćemo, ako namjeravamo sakupiti znatan broj iskaza, morati promijeniti naš metod. Više faktora pokrenulo je ovaj zaključak. Nismo mogli sami obaviti sve intervjue, niti smo imali vremena ni novca da putujemo na mnoge i razbacane lokacije gdje su živjeli potencijalni svjedoci. Na nekim lokacijama bili smo u mogućnosti da lociramo potencijalne volontere, ali dobar dio tih pojedinaca nije bio podesan za vođenje intervjua usmjerenih na genocid. Sa udaljenosti, bilo nam je teško da obezbijedimo obuku i podršku koja je bila potrebna volonterima. Konstatovali smo i da brojni preživjeli iz Bosne nisu mogli podnijeti ponavljanje svojih užasnih priča.

U nastojanjima da odgovorimo situaciji, odlučili smo da napravimo **upitnik** koji bi poslužio kao polazna osnova ili onima koji vode intervju ili alternativno koje bi mogli popuniti svjedoci u svojoj privatnosti kod kuće.

Prvi nacrt našeg upitnika nastao je iz sličnog nastojanja koje je vodila Kanadska vlada. Ali, prvi zadatak Vlade bio je ustanovljenje činjenica pa njihov upitnik nije odgovarao našim potrebama. Uz pomoć pravnih savjetnika usvojili

smo ga i **prepravili** za naše potrebe. Takođe smo tražili povratne podatke od osoba koje nisu bile stručna lica i od pripadnika bosanske zajednice kako bi obezbijedili jasnoću pitanja.

Nakon kratkih biografskih podataka (pol, adresa, zajednica, religija) od svjedoka se tražilo da ispriča svoju priču. S obzirom na kompleksnost sakupljanja podataka, svjedoka moramo usmjeriti na direktne i za naše potrebe najvažnije dokaze o genocidu. Od svjedoka se tražilo da jasno identifikuje odnos prema deliktu kome je bio prisutan. Drugim riječima da li je žrtva, svjedok ili da li je čuo/la o događaju od nekog drugog?

Dva elementa Upitnika bila su naročito bitna s obzirom na razmjere slučaja, te da su SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) optužene za genocid protiv bošnjačkog naroda, identitet počinitelja zločina je bitan. Najizazovniji aspekt slučaja bila je potreba da se pokaže namjera počinioca da uništi grupu. Ovakvi dokazi se mogu naći u rasističkim porukama koje su izgovarane u vrijeme vršenja zločina, upotrebi riječi etničko čišćenje, nasilnom sknavljenju sakralnih mjesta, nasilnom narušavanju vjerskih običaja, javnom silovanju ili djelima namjernog ponižavanja među članovima porodice.

Pošto Upitnik može pružiti samo strukturu vođenja intervjua, smatrali smo da bi bilo neophodno one koji će voditi intervju uputiti o onome što se zove rekla-kazala i da bi ih trebalo usmjeriti na posebne elemente genocida. Ovo smo ostvarili tako što smo u naše **Smjernice o vođenju intervjua** ubacili i Vodič sa detaljima namijenjen onima koji vode intervjue. Kad smo na kraju bili zadovoljni sa upitnikom preveli smo ga na bosanski jezik.

U nastojanju da osiguramo bezbjednost naših svjedoka, razvili smo sistem po kome su oni mogli potpisati svoju izjavu šifriranim imenom. U posebnom identifikacionom formularu, svjedok bi naveo svoje pravo ime pored šifriranog imena. Zatim je svjedok morao da se zakune da je iskaz dan pod šifriranim imenom tačan. Svjedocima je obećano da će njihov identitet biti čuvan i otkriven tek uz njihov pristanak.

Konačno, da bi olakšali brži dokazni postupak svaki iskaz je imao uz sebe i prostor za rezime gdje je unošena lista raznih elemenata o genocidu i lokacijama gdje su se zločini odigrali.

Kad je Upitnik kompletiran² trebalo je o njemu govoriti u nastojanju da se zna šta mi pokušavamo, i kako bi drugi mogli pomoći. Ovo je ostvarivano na više načina: - javne prezentacije (lokalno i drugdje), predavanja, paneli, debate, seminari. Ketlin je bila u posebno dobrom položaju da govori o ovome

---

² *Imam nekoliko kopija na dva jezika ovog našeg upitnika ukoliko je neko zainteresovan da ga vidi. Organizatori konferencije su se složili da se napravi još kopija ako to bude potrebno.*

pošto je prošle godine bila na odsustvu radi naučnog rada pa je provodila vrijeme u Australiji, na Novom Zelandu, u Maleziji i na više lokacija u Evropi, Kanadi i u Sjedinjenim Američkim Državama.

- Dali smo brojne intervjuje - štampi, na radiju, na televiziji - opet na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

- Preko interneta i Bosnjus-a (BOSNEWS), naši bilteni i upitnici postali su dostupni međunarodnoj javnosti.

- Sastajali smo se sa ostalim nevladinim organizacijama. Dok su neki bili spremni da pruže svoju pomoć, drugi su na neki način oklijevali da dijele informacije. Na lokalnom nivou, jedan zvaničnik nevladine organizacije nas je optužio da zlostavljamo preživjele. Da bi se borili sa negativnim publicitetom, tražili smo savjet stručnjaka od medicinskog osoblja i psihologa.

Naš rad dobio je impuls pošto smo saradivali sa širokim spektrom pojedinaca i organizacija. Na lokalnom nivou radili smo sa nizom agencija, od kojih su mnoge bile angažovane na pružanju pomoći imigrantskoj zajednici - kao konsultanti, prevodioci, u kontaktima savjetnika u zajednici (tj. Crveni krst, Katoličko društvo imigranata). Pomoć imigrantima Kalgarija, Službe za jevrejske porodice, Asocijacija žena imigranata u Kalgariju, Porodične službe Kalgarija. Širom Kanade dobrovoljci su sakupili izjave i u nekim slučajevima, završili mukotrpan zadatak prevođenja. Pravnici su izjave ovjerali na dobrovoljnoj osnovi. U mogućnosti smo da odgovorimo na velik broj kritika i procesa i suštine našeg rada. Preko veza u "Bosnjusu" dobili smo niz izjava iz Evrope i Sjedinjenih Američkih Država, kao i nove suradnike na slučaju. Centar za reproduktivni zakon i politiku koji se bavi nasilnom trudnoćom dao je svoje mišljenje. Uporedili smo strategije o prikupljanju dokaza o genocidu sa Hjuuman rajt vočom (Human Righte Watch) u Njujorku. Međunarodna komisija pravnika, najveća nevladina organizacija advokata, poslala je kominike svim njenim članicama u Evropi pozivajući volontere da ovjere izjave. Dobar broj se odazvao. Savjet Evrope je pružio veliku pomoć. Centar za studije o genocidu pri Mek Kveri (McQuarrie) univerzitetu u Sidneju (Sydney, Australija) ponudio je svoju pomoć. Sa genocidom kao poljem njihove specijalnosti, oni su zaista u položaju da saraduju sa nama. Grupa "Biser" iz Zagreba, koja radi sa bosanskim ženama i djevojkama koje su seksualno zlostavljane, ostvarila je sa nama kontakt nudeći pomoć pri prikupljanju izjava.

Nakon otprilike osam mjeseci, sakupili smo 100 izjava. Onda smo stali. Stali smo zbog toga što je **došlo do promjene u rukovodstvu Pravnog tima**. Sa novim liderima došlo je i novo filozofsko usmjerenje. Nastala je konfuzija. Bez jasnog mandata, bez definisanog određenja kako ili dali se zaista naši naponi koriste u ovom slučaju. Osjećali smo da ne možemo nastaviti da tražimo od

preživjelih da obnavljaju svoje užase radeći sa nama. U toku prošle godine je ograničena saradnja sa Pravnim timom ali pored ove frustracije naš zadatak i naš rad su imali više pozitivnih aspekata:

- Naš odnos sa bosanskom zajednicom širom Kanade i Sjedinjenih Američkih Država je odličan. Mnogi su nam se pridružili kao volonteri - kao prevodioci, promotori ili lobisti. Njima smo davali podatke u vezi sa slučajem kako su se razvijali. Ključna grupa prisustvuje našim sastancima na uobičajenoj osnovi.

- Razvila su se mnoga lična prijateljstva. Obavljali smo i socijalne funkcije u Kalgariju i Vankuveru (Vankouver) - prijemi i zabavne večeri. Bosanska zajednica u Kalgariju dala je svim našim volonterima majice sa bosanskim grbom.

- Preko kontakta sa našom grupom, nekoliko Bosanaca je našlo posao. Bivši advokat i sudija sada rade za kanadske advokatske firme u svojstvu davanja podrške.

Pokrenuli smo i podržali istraživački rad za brojne postdiplomce i kod kuće i u inostranstvu, a pozvani smo da učestvujemo na mnogim konferencijama i simpozijima.

- Pozivani smo da damo savjete vladama i vladinim zvaničnicima. Ketlin se sastala sa ministrom vanjskih poslova Australije, Garetom Evansom (Gareth Evans). U Kanadi smo imali sastanke sa Ministarstvom spoljnih poslova na nivou zamjenika ministra. Ministar pravosuđa se takode konsultirao sa Grupom u vezi sa ratnim zločincima u Kanadi.

Ponosimo se radom koji smo obavili sa sasvim ograničenim izvorima ali što je bilo moguće uz požrtvovanost pojedinaca koji su bili spremni da rade na pro bono osnovi. U svakom slučaju, to je bilo veoma pozitivno iskustvo za nas. Iskreno se nadamo da će se korisno upotrijebiti izvještaji koje smo sakupili, a zainteresovani smo i da se u budućnosti reaktiviraju naše usluge.

ODREDBE MEĐUNARODNOG PRAVA I GENOCID NAD BOŠNJACIMA

Unutar Osmanskog carstva pravoslavno stanovništvo južnoslavenskih zemalja imalo je isti položaj kao i Grci kojima je tri dana po osvajanju Carigrada, Mehmed II Fatih izdao 1. juna 1453. Ahdmanu u kojoj su pravoslavcima, općenito nazvanim "grčki narod" (urum milleti) bile garantovane tri povlastice:

- a) neprikosновенost crkava i zabrana njihovog pretvaranja u džamije;
- b) nezavisnost njihovog građanskog položaja - tj. da su brakovi, rođenja, pogrebi i svi drugi akti pravoslavnih hrišćana imali da se vrše po obredima i propisima grčke crkve;
- c) vjerski blagdani imali su da se slave kao i do tada.¹

Deset godina kasnije, 28. maja 1463. osvajanjem Bosne isti sultan na Milidraževu polju blizu Fojnice izdaje franjevcima, a na ruke fra Anđela Zvizdovića tzv. Fojničku Ahdnamu, kojom se zakleo na zaštitu i čuvanje katoličkih crkava, samostana i imovine, kao i pružanje sigurnosti franjevcima, dozvolivši im da na zemlju vrate dio odbjeglog bosanskog stanovništva.²

Osmansko carstvo je stupalo u redovne međudržavne ugovorne odnose sa susjednim i drugim zemljama, podstičući s njima trgovinu. Određeni preokret nastupa Karlovačkim mirovnim ugovorom 1699. kada je Austrija stekla i pravo intervencije na Porti u korist katolika (pored toga što im je bila zagarantovana sloboda vjeroispovjedanja), a isto pravo joj je potvrđeno ugovorima zaključenim u Požarevcu 1718, Beogradu 1739. i Svištovu 1791.).

Osnažena Rusija, po ugledu na povlastice Austrije iznuđava od Turske ugovorima iz 1681. i 1700. obećanje za zaštitu ruskih podanika koji posjećuju svetišta u Jerusalemu, a pravo protektorata nad pravoslavnom crkvom i pravoslavnim podanicima Osmanskog carstva zadobiva prvi put Kučuk-Kajnardžijskim ugovorom 1774. Isto pravo, na širi ili uži način, ponovo joj je

---

¹ Dr. Ilija Pržić, *ZASTITA MANJINA*, Beograd, 1933., s. 36-37.

² *Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća. Istorijsko-pravni zbornik, Sarajevo, God. I, sv. 2, 1940., s. 204-205.*

priznato ugovorima u Ati-Konaku 1779., u Jašiju 1792, Bukureštu 1812. i Jedrenima 1829.

Opadanjem moći Osmanske države, jačaju nade balkanskih hrišćana za obnovom historijskih nacionalnih država, pri čemu Austrija i Rusija kao teokratske države nastoje pružiti pomoć svojim istovjernicima, ali to čine najčešće na taj način što manipulišu tim narodima instrumentalizirajući ih u slabljenju Osmanskog carstva i za realizaciju sopstvenih imperijalnih ciljeva. O tome kako je Rusija koristila pravo na intervenciju u korist pravoslavnih podanika, britanski pravni autor Makartni (C. A. Macartney) je zapisao: "Rusija je to pravo stalno zloupotrebljavala i cinički je zanemarivala svoje štitićenike kad god joj je bilo stalo da umiri Tursku, a u drugo vrijeme podjarivala ih je na pobunu i koristila je te ustanike kao izgovor i aneksiju teritorija Porte. Njen primjer su oponašali Austrija, Francuska i kasnije Italija..."³ Naravno da ni Britanija nije drugačije radila kada je na sličan način na račun Turske stekla Kipar 1878. godine.

Ustanke za nacionalno oslobođenje u 19. vijeku naročito u Srbiji i Grčkoj, osmanska vlast je nastojala svakako da uguši, ali u tome nije uspijevala. Stvaranjem novih balkanskih nacionalnih država ona je nedovoljno činila da zaštiti interese i goli opstanak muslimanskog stanovništva pa ni bošnjačkog naroda na tim prostorima. Novooslobođene države u nastajanju najčešće su srednjevjekovnim metodama "čistile" teritorije od muslimana proglašavajući ih Turcima, i kad se radilo o njihovim srodnicima ili braći po jeziku i porijeklu. Ilustrativan primjer u tom pogledu je osvanjanje Beograda od strane pobunjenika pod vođstvom Karadžđa 1807., kada dva mjeseca traje pljačka i klanje muslimanskog stanovništva, te pokrštavanje preostalih žena i djece,⁴ što izaziva proteste i austrijskih vlasti Zemuna i Petrovaradina. Posljedice toga su masovna ljudska stradanja i velike migracije stanovništva na Balkanu, dalje usložavanje nacionalnih i vjerskih problema, kao i stvaranje novih mržnji i nepravdi.

Masakri su, dakle, bili sastavni dio "oslobodilačkih ratova", a velike sile su nastojale da ih obuzdaju, uglavnom iz razloga da ne bi poslužili kao povod za uplitanje suparničkih sila u njihovu interesnu sferu i realizaciju njihovih ekspanzionističkih ciljeva. Zato su novoformirane nacionalne države bile u međunarodnim odnosima ovisne od nekoliko najvećih evropskih sila koje su, rukovođene svojim pojedinačnim interesima, odlučno uticale i na status kršćana na preostalim teritorijama Osmanske države. Tako je Protokol od 3. februara 1830., utvrđen između Britanije, Francuske i Rusije predvidio nezavisnost Grčke, a u njemu je, uz ostalo, precizirano:

³ C. A. Macartney: *NATIONAL STATES AND NATIONAL MINORITIES*, Oxford, 1934., p. 162.

⁴ O tome svjedočanstva nalazimo čak i kod Vuka St. Karadžića u njegovoj knjizi: *SRPSKA ISTORIJA NAŠEG VREMENA*, Nolit, Beograd, 1977, s. 195-196.

"Opunomoćenici... saglasili su se da će svim podanicima te nove zemlje, bez obzira na njihovu religioznu pripadnost biti pristupačne sve javne službe, funkcije i počasti, i da oni moraju biti tretirani na osnovu potpune jednakosti, nezavisno od vjere, u svim religioznim, građanskim i političkim odnosima".⁵

Iako su se odredbe ovog Protokola formalno odnosile na sve građane, dakle i na muslimane, stvarno one za njih nisu predstavljale ništa značajno, s obzirom da je tri godine ranije Londonskim ugovorom iz 1827, bilo određeno da se svi muslimani isele iz Grčke.

U takvim novonastalim društveno-povijesnim okolnostima Bošnjaci su, nakon uspostavljanja granica Bosanskog pašaluka na Savi i Uni, jedini način za osiguranje svog opstanka i interesa vidjeli u nastojanju da sami preuzmu vlast na tlu Bosne i Hercegovine u svoje ruke, osiguravajući na taj način integritet Carstva, u čemu je smisao Gradašćevićeva pokušaja stvaranja autonomne Bosne unutar Osmanskog carstva 1831. Neuspjeh ovog pokreta i represalije koje su ga slijedile, unazađuju politički život Bošnjaka za duži vremenski period.

S druge strane, u tada autonomnoj Srbiji, kao nagradu za lojalnost Sultanu u vrijeme bune Gradašćevića i odbijanja da sa njime saraduje, knjaz Miloš dobija **1833. nahije Jadar, Ređevinu i Stari Vlah**, proširujući tako granice Srbije do Drine. Ovo je, pored ostalog, imalo za posljedicu progon Bošnjaka iz gradova Užica, Sokola i cjelokupne zapadne Srbije, a radilo se o nekoliko desetina hiljada ljudi.

Naime, Sultanovim hatišerifom od 3. avgusta 1830. godine, "Turcima" je bilo zabranjeno nastanjivanje u Srbiji, osim u gradskim garnizonima, a da oni koji imaju imanja treba da ih rasprodaju u roku od godinu dana i da se isele. A ti "Turci iz Srbije" uglavnom su bili autohtoni slavenski muslimani tj. Bošnjaci, te su odgađali iseljavanje, a radilo se o velikom broju. Poznato je da je krajem 18. vijeka znatan broj muslimanskog stanovništva živio u Beogradu, Šapcu, Užicu, Sokolu, Valjevu, Čupriji, Nišu, Pirotu, Zaječaru, Čačku, Kruševcu, Jagodini, Kragujevcu, Smederevu i drugim gradovima. Osim toga, duž toka Drine nalazila su se još 34 veća i 55 manjih muslimanskih sela.⁶ Odlukama konferencije garantnih sila i Turske 1852. u carigradskom predgrađu Kanidža, bilo je predviđeno da se svi autohtoni Muslimani, političkom alhemijom označeni kao Turci, isele iz tih krajeva u Bosnu, ostavljajući vlastita imanja i zavičaj. To je okončano 1862. godine.

Slično Miloševom odbijanju nudene saradnje sa Gradašćevićem, okolne slavenske zemlje kao i nacionalni pokreti Srba i Hrvata za promjenu stanja u

---

⁵ I. Pržić, *Ibid*, s. 55.

⁶ Vidjeti: A. Musić i D. Suljić, *IZGON MUSLIMANA IZ UŽICA 1862. GODINE, Oslobođenje, 30.II-3. III 1991. godine.*

Bosni u drugoj polovini XIX vijeka, općenito ne vode računa o legitimnim interesima Bošnjaka i Bosne kao državno-pravnog subjekta, tako da su ti pokreti i ustanci (izuzev Ljubibratića, Pelagića i sl.) bili uglavnom antimuslimanski i antibosanski, što se na Bošnjake naročito genocidno odrazilo nakon rata 1878. (u Crnoj Gori, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Sandžaku, Makedoniji) a potrajalo je sve do I svjetskog rata i dalje, o čemu postoji obilje dokumenata.⁷

Da bi se ograničio monopol Rusije kao svojevrsnog protektora nad pravoslavnim stanovništvom i pravoslavnom crkvom u Turskoj, poslije Krimskog rata u kome je Rusija doživjela poraz od strane Engleske, Francuske i Turske, Pariškom mirovnom konferencijom 1856. godine, bilo je određeno da se individualna zaštita hrišćana u Osmanskoj carevini supstituiru kolektivnom garancijom. Ovom je konferencijom Turskoj priznat status ravnopravne velesile i garantovan njen teritorijalni integritet.

Ugovorom sklopljenim na Berlinskom kongresu 1878. godine, priznata je potpuna nezavisnost Crnoj Gori, Srbiji i ujedinjenoj Rumuniji, dok je Bosna i Hercegovina dodijeljena Austro-Ugarskoj na privremenu upravu. Priznanje nezavisnosti Crne Gore, Srbije i Rumunije bilo je uslovljeno obavezom obezbjeđenja vjerskih sloboda i ravnopravnosti građana neovisno od religije (Član XXVII).

U članu XXX Završnog akta Berlinskog kongresa od 13. jula 1878. godine zapisano je: "Muslimani i drugi, koji posjeduju imanja na teritorijama priključenim Crnoj Gori, a koji bi htjeli da se stalno nasele van, moći će da zadrže svoje nekretnine dajući ih pod zakup ili predajući ih drugim licima na upravljanje. Nikome imanje ne može biti eksproprisano osim na zakonit način, radi opšteg interesa i uz upotrebu naknada".⁸ Kao uslov priznavanju nezavisnosti Srbije predviđene su gotovo identične odredbe u članovima 34, 35, i 39 istog ugovora.

Premda je Bosna i Hercegovina odredbama Berlinskog kongresa formalno i dalje ostala pod suverenitetom Sultana, ona je ovim međunarodnim mandatom predata na upravu Austro-Ugarskoj. Karakteristično je pri tome da u pogledu tretmana stanovništva na toj teritoriji, nova uprava nije preuzela nikakve posebne obaveze. Tek nepunu godinu kasnije 21. aprila 1879., u Carigradu posebnom konvencijom te obaveze su konkretizovane.

---

⁷ Prema podacima koje prezentira prof. S. Smlatić, iz *Bosne i Hercegovine je od 1878. godine do II svjetskog rata iselio oko trećine muslimanskog stanovništva u Tursku, tako da se danas, zajedno s njihovim potomcima iseljenih Muslimana iz Sandžaka i Makedonije, radi o masi čak do šest miliona ljudi našeg etničkog porijekla u Turskoj* (Vidjeti studiju: prof. Sulejman Smlatić, *TERITORIJALNA DISTRIBUCIJA MUSLIMANA*, FPN, Sarajevo, 1972.).

⁸ Prema: Dr. Milan Bartoš, *MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO, I knjiga, Kultura, Beograd, 1934. godine*, s. 461-462.

Iako je načelo vjerskih sloboda i jednakosti od sila učesnica Berlinskog kongresa bilo nametano kao obaveza novostvorenim balkanskim državama, ono kao da faktički nije važno za muslimane, jer se išlo sa prikrivenim ciljevima i dvostrukim standardima za istovrsna pitanja, tako da je, kako to konstatuju objektivni znanstvenici, "bilo iluzorno da bi se u onim uvjetima u Srbiji, Crnoj Gori i Rumunskoj mogao koristiti i islam",⁹ budući da je prevladalo mišljenje da će u novonastalim uslovima i radikalnom promjenom njihovog položaja muslimani postepeno iseljavati s tih područja, te se uglavnom razmatralo pitanje obezbjeđenja njihovog imetka. Same odredbe Kongresa nisu obavezivale Muslimane (pa ni Bošnjake) na seobu, ali Turska nije gotovo ništa učinila ugovornim uslovima u pogledu garantovanja njihovog državljanstva u Srbiji i Crnoj Gori i novostvorenim državama općenito. Stoga su oni na tim teritorijama ostajali faktički kao stranci, pri čemu su vlade tih država smatrale da nemaju nikakvih međunarodno-pravnih obaveza prema njima u tom pogledu. Otud i dalekosežne posljedice po muslimane na tim prostorima: od egzodusa, diskriminacije, asimilacije itd. do genocida.

Samo je Austro-Ugarska Carigradskom konvencijom iz 1879., preuzela u tom pogledu značajne obaveze prema muslimanskom stanovništvu u Bosni i Hercegovini tj. Bošnjacima što je omogućilo stvaranje povoljnih uslova za njihov opstanak.¹⁰

Međutim, općenito se može reći da Austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine, provedena nakon tromjesečnih teških borbi, donosi Bošnjacima jednu od većih tragedija u njihovom historijskom postojanju. Preživjevši ratne patnje i represalije, svojevrsni civilizacijski šok, masovno iselj enje, deprivatiziranje individualne i zajedničke (vakufske) imovine itd, oni se ipak uspravljaju i prilagođavaju novonastalim okolnostima, nastojeći da profiliraju

---

⁹ Vidi: Đ. Degan, *Ibid*, s. 69.

¹⁰ *Klauzule Carigradske konvencije su, uz ostalo, predviđale:*

"...Član I. Upravu Bosne i Hercegovine vršit će Austro-Ugarska u skladu sa članom XXV Berlinskog ugovora; ipak austro-ugarska vlada se ne protivi da tamo zadrži na položaju sve funkcionere koji posjeduju neophodne sposobnosti za dobru administraciju svojih službi. U slučaju smjenjivanja Austro-ugarska vlada davat će prednost osobama koje su porijeklom iz tih provincija.

Član II. Sloboda i javno vršenje obreda svih priznatih religija osigurat će se osobama koje su u Bosni i Hercegovini nastanjene ili tamo privremeno borave. Posebno se osigurava puna sloboda muslimana u njihovim odnosima sa njihovim duhovnim glavarima. Komandant trupa Njegovog Veličanstva Cara i Kralja i upravne vlasti i dalje će sa najvećom pažnjom bdjeti da se na nikakav način ne povrijede čast, običaj, sloboda vjeroispovjedanja, sigurnost osoba i imovine muslimana.

Svaki napad na muslimane i njihova dobra i religiju strogo će se kažnjavati.

*Ime Njegovog veličanstva Sultana i dalje će se spominjati u javnim molitvama muslimana kako je bilo i ranije. Ovdje je uobičajno isticanje osmanske zastave na minaretima, taj će se običaj poštivati" (V. Đ. Degan, *Ibid*, sa. 66).*

svoj nacionalni identitet i izraze svoje političke i druge interese. Jedan od prvih koraka je bila borba za vjersku i prosvjetnu autonomiju (Džabićev pokret), a potom i stvaranje političkih i stranačkih organizacija u modernom smislu riječi.

Poslije aneksije Bosne i Hercegovine 1908., Austro-Ugarska potpisuje sa Turskom Protokol o Bosni i Hercegovini i bivšem Novopazarskom sandžaku 26.II 1909., kojim se odriče svih ranijih prava u odnosu na Sandžak, ali i odredbi ranije Carigradske konvencije iz 1879., a Turska priznaje aneksiju Bosne i Hercegovine. Član IV Protokola precizira: "...Muslimani će i nadalje uživati jednaka građanska i politička prava kao i svi stanovnici Bosne i Hercegovine koji pripadaju drugim religijama. Prava vakufa će se poštovati kao i ranije, i nikakva smetnja neće se vršiti odnosima muslimana sa njihovim duhovnim poglavarom, koji će kao i uvijek zavisiti od Šeih-ul-Islama u Carigradu koji će postavljati reis-ul-ulemu".

Ovaj Protokol nije praktično doveo ni do kakvih značajnijih promjena u pogledu statusa Bošnjaka u Bosni i Hercegovini.

Po završetku balkanskih ratova, mirovnim ugovorom sa Turskom 1-14. marta 1914., Srbija je muslimanima koji su dospjeli pod njenu suverenost priznala najodređenija prava, do tada predviđena nekim međunarodnim ugovorom. Pored mogućnosti opcije za tursko državljanstvo, član 4. Ugovora predviđao je sticanje srpskog državljanstva svim stanovnicima novopripostavljenih teritorija. Ovim je Srbija prvi put izričito garantovala muslimanima mogućnost sticanja njenog državljanstva, odredbama članova 8. i 9. Ugovora bila su regulisana građanska i politička prava, kao i prava vjerskog života muslimana.¹¹

No, odredbe ovog ugovora o pravima muslimana, u stvarnosti nisu nikada zaživjela, jer iako je taj ugovor ratificirala, Srbija ga nikad nije ozakonila. Izbijanjem Prvog svjetskog rata i svrstavanjem Turske na stranu Centralnih sila, Srpska vlada koristi priliku i 26. decembra 1914. godine objavljuje u "Službenim novinama" (broj 312) da odredbe Carigradskog ugovora prestaju da važe.

Uz ovo, mnoštvo različitih pristupa pitanju buduće jugoslovenske države, ogromna većina svjetskih lidera i lidera Bosne i Hercegovine, pa tako i bošnjačkih, u toku Prvog svjetskog rata i slabljenjem Austro-Ugarske monarhije,

---

¹¹ "Član 8. Srpska vlada priznaje muslimanima srpskim državljanima na ustupljenim područjima jednaka građanska i politička prava kao i ona priznata drugim srpskim podanicima koji pripadaju drugim vjerama na tim teritorijama. Oni će uživati najveću slobodu u vršenju svojih obreda i njihovi običaji će biti poštivani.

Postojeće muslimanske zajednice na ustupljenim područjima, kao i one koje će se tamo ustanoviti, njihova pravna sposobnost, hijerarhijska organizacija i imovina bit će priznati i poštivani. Nikakva smetnja neće se moći vršiti odnosima zajednica i muslimana pojedinaca sa njihovim duhovnim glavarima koji će zavisiti od Šejh-ul-Islama u Carigradu, u svim nadležnostima određenim u ovom ugovoru..." (V. Đ. Degan, Op. cit, s. 81.).

preorijentalisali su se u jugoslovenskom pravcu. Krfska deklaracija, potpisana 20. jula 1917., između Vlade Kraljevine Srbije i predstavnika Jugoslovenskog odbora iz Londona, proklamuje za svoj cilj stvaranja jedinstvene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a u tački 7. precizira: "Sve priznate vjeroispovijesti vršit će se slobodno i javno. Pravoslavna, Rimokatolička i Muhamedanska vjeroispovijest, koje su po broju sljedbenika najjače u našem narodu, biće jednake i ravnopravne prema državi".¹² Ova deklaracija, međutim, ne tretira problem nacionalnih manjina.

U toku rada Krfske konferencije, neki njeni učesnici su podsjećali na smišljenu antisrpsku kampanju austrougarskih vlasti u povodu Principovog atentata i tokom godina Prvog svjetskog rata, predviđali poslijeratni revanšizam i retorziju. Dušan Vasiljević, član Jugoslovenskog odbora je tom prilikom, pored ostalog, kazao: "Sam će narod hteti da se sveti onima koji su mu našao učinili. Pravoslavni narod u Bosni je mnogo stradao od države. On je velikim delom rastjeran od kuća. A Austrija je toliko iskoristila priliku u veri, da je posejala ogromnu mržnju. Usled onoga što su katolici i muslimani počinili pravoslavnima, njih će, kad uđe srpska vojska uhvatiti strah. A i pravoslavni će gledati da se naplate koliko mogu. To se sve neće sprečiti. Ali se mora učiniti sve da se to ne dogodi, a i ako se dogodi, da vide, da državna vlast to ne odobrava".¹³

Na istraživačima je da utvrde da li se u ovom slučaju radilo o pukom predviđanju koincidentnom sa kasnijim stvarnim postupanjem prema Bošnjacima, ili ipak o inspirisanju učesnika budućih retorzija. Da bi moglo biti u pitanju i ovo drugo, upućuje svjedočenje znamenitog skulptora Ivana Meštrovića o karakterističnim modelima rješenja za Bosnu i Hercegovinu u njoj koje je istom prilikom ponudio Stojan Protić: "Kad pređe naša vojska Drinu, dat ću Turcima dvadeset i četiri sata, pa makar i četrdeset i osam, vremena **da se vrate na pradjedovsku vjeru, a što ne bi htjelo, to posjeći**, kao što smo u svoje vrijeme uradili u Srbiji".¹⁴

Iako se ovaj navod može uzeti s rezervom, jer je političko ponašanje S. Protića spram Bošnjaka replicirano i drugačije, neki događaji koji su uslijedili upućuju na čudnu koincidenciju. Naime, odmah nakon što je srpska vojska ušla u Bosnu i Hercegovinu, unatoč dobrom prijemu na koji je naišla kod bošnjačkog stanovništva, uslijedila su mnogobrojna maltretiranja Bošnjaka, upadi noću u njihove kuće, otimanje novca, stoke i drugih vrijednosti itd. I poslije zvaničnog ujedinjenja (1.XII 1918.), tokom 1919. i kasnije, nastavljeno je sa brojnim neosnovanim hapšenjima Bošnjaka i njihovim mučenjima u zatvoru do

¹² *Krfska deklaracija*, B. Petranović i M. Zečević, *JUGOSLOVENSKI FEDERALIZAM - IDEJE I STVARNOST, I*, Prosveta, Beograd, 1987., s. 37.

¹³ *Prema: V. Đ. Degan, Ibid, s. 85.*

¹⁴ *Ivan Meštrović: USPOMENE NA POLITIČKE LJUDE I DOGAĐAJE*, Zagreb, 1969, s. 64.

umorstva, protuzakonitim pretresima i pljačkama kuća, krađama, paljevinama, razbojstvima i javnim nasiljem, u čemu se naročito isticala "narodna garda". Ovakav odnos prema bošnjačkom stanovništvu posebno je bio drastičan u rogatičkom, kladanjskom i sarajevskom srezu, u okolini Ljubinja, Bileće, Gacka i Nevesinja, na Glasincu, u konjičkom, trebinjskom, tuzlanskom srezu itd.

Državni organi su o svemu redovno obavještavani i tražena je njihova zaštita, od čega je bilo malo koristi jer su čak i sigurnosni organi učestvovali u tim zlodjelima, o čemu svjedoče protesti tuzlanskog muftije Maglajlića, telegrami ministra Pribičevića predsjedniku Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine. Listovi koji su izlazili u to vrijeme: Pravda, Vreme, Jednakost i dr. puni su svjedočenja o tim zločinima prema bošnjačkom narodu, premda je cenzura na sve načine nastojala da istina o tome ne bude objelodanjena, što joj nije do kraja uspjelo.

Vijesti o stradanju Bošnjaka i njihovom ponižavajućem društvenom i političkom položaju u novostvorenoj državi dospjele su i do međunarodne javnosti. Tome je mnogo doprinio francuski novinar Rive (Charles Rivet) koji je, prethodno prokrstario širom Jugoslavije, te nakon više susreta sa političkim i drugim ličnostima u toku februara 1919. u Sarajevu, svoja zapažanja i rezultate razgovora publikovao u listu *Le temps* (*Le temps* - 1. aprila 1919.). Rivet navodi da mu je reis-ul-ulema Čaušević, u prisustvu dvojice svojih uglednih saradnika i francuskog generalštabnog oficira koji je bio u Riveovoj pratnji, govorio o ponižavajućoj društvenoj i egzistencijalnoj poziciji Bošnjaka u novoj državi: "I kakvi događaji. Hiljade ljudi ubijenih, 6 žena spaljeno, 270 sela opljačkano i uništeno, eto bilansa za nas Muslimane prilikom svečanog stvaranja Jugoslavije, kojoj smo se mi spremali služiti svom dušom. Mi smo ipak Slaveni, ali Srbi odbijaju da nas smatraju takvima. Smatraju nas uljezima. I drugi će vam pokazati da smo mi naprotiv pravi ljudi koji pripadaju ovoj zemlji. Nakon što su Srbi postali gospodari situacije, mi nikada nismo pozvani da učestvujemo na političkim sastancima i savjetovanjima. Mi smo do sada uvijek bili predstavljeni jednim brojem opunomoćenika (poslanika) u proporciji prema broju našeg stanovništva.

Načelnik Sarajeva uvijek je bio Musliman. Međutim, u novoj situaciji jedva nam se daje pravo da delegiramo dvojicu ili trojicu između nas za pripremu Konstituante. Mi bismo željeli da se Francuska, velikodušna nacija i naša tradicionalna zaštitnica, zainteresira za našu situaciju. Mi joj upravljamo preko Vas, gospodine, skromnu molbu da intervenirate, tako da mi ne budemo prisiljeni da napustimo domovinu u kojoj smo onemogućeni. Mi ćemo nepravdu podnositi, javni život može da se upravlja bez nas, ali neka se respektira barem naš život, naša čast i naš imetak. Zar je to suviše zahtijevati".¹⁵

¹⁵ Vidjeti: Dr. Atif Purivatra, *JUGOSLOVENSKA MUSLIMANSKA ORGANIZACIJA U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA*, *Svjatlost*, Sarajevo, 1977., s. 63-64 i dr.

Šarl Rive je bio prvi sa Zapada koji je kao civilno lice obišao naše teritorije poslije Austro-Ugarske, objavivši na osnovu toga putopisnu knjigu ("CHEZ LES SLAVES LIBERES. EN YOUGOSLAVIE", Paris, 1919.) u kojoj je opisao kod nas zatečene prilike poslije Prvog svjetskog rata, a koja je neposredno po izlasku bila zabranjena u Jugoslaviji i Italiji. Pretpostavlja se da su svjedočanstva sadržana u toj knjizi odigrala određeni uticaj na francusku vladu u zauzimanju stava spram zaštite Muslimana (Bošnjaka) u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca na Versajskoj konferenciji 1919.¹⁶ Naime, Ugovor o zaštiti manjina, potpisan 10. septembra iste godine, između Vlade Kraljevine SHS i Savezničkih i Udruženih sila, sadrži i decidnu odredbu o zaštiti muslimana.¹⁷

Premda su odredbe člana 10. Ugovora o zaštiti manjina na samoj Versajskoj mirovnoj konferenciji prihvaćene bez diskusije i dobile formu Zakona 10. maja 1920., one u praktičnoj provedbi nisu poštovane.

Iako član 10. Ugovora o manjinama iz 1919. predstavlja određeni kontinuitet u propisima o regulisanju položaja Muslimana (Bošnjaka) na balkanskim prostorima, od Berlinskog ugovora 1878., do mirovnog ugovora između Srbije i Turske 1914., nedvojbeno je da on sadrži mnogo manje obaveza u odnosu na odredbe o zaštiti Muslimana u Bosni i Hercegovini iz 1879. i 1909., kao i one u Srbiji iz 1914. One su ovdje, uglavnom, reducirane na garanciju primjene šerijatskog prava na lični i porodični status Muslimana (Bošnjaka), te da uređuju ulogu vakufa i sl.

Međunarodne garancije u prilog muslimana kao vjerske grupacije, sadržane u Ugovoru o manjinama, pružale su određeni stupanj pravne garancije za mogućnost opstanka bošnjačkog naroda, te posredno doprinijele i formiranju bošnjačke nacionalne svijesti. Međutim, nedemokratski način konstituisanja Kraljevine SHS na unitarističkim i hegemonističkim osnovama, te nepriznavanje Bošnjaka kao posebnog naroda, onemogućili su ovom narodu da zbiljski ostvari ravnopravan status sa drugim narodima iste države. Njihov težak socijalno-politički položaj u Kraljevini SHS, praksa provođenja genocida nad njima (primjer Šahovića) i dr.), razni oblici diskriminacije, devastacije i zatiranja njihove kulture i staralaštva, dovode do novog vala iseljavanja Bošnjaka u

---

¹⁶ V. Đ. Degan, *Ibid*, s. 85

¹⁷ "Čl. 10. - Država Srba, Hrvata i Slovenaca pristaje da za muslimane u pogledu njihovog porodičnog i ličnog statusa, donese odredbe koje dopuštaju da se ta pitanja regulišu po muslimanskim običajima. Vlada Srba, Hrvata i Slovenaca podućeće korake da se naimenuje Reis-ul-ulema.

Vlada Srba, Hrvata i Slovenaca obavezuje se da pruži zaštitu džamijama, grobljima i drugim muslimanskim vjerskim ustanovama. Daće se sve potrebne olakšice i dozvole verskim zadužbinama (vakufima) i verskim ili dobrotvornim muslimanskim ustanovama koje već postoje i Vlada Srba, Hrvata i Slovenaca neće za stvaranje novih verskih i dobrotvornih ustanova uskratiti ni jednu od potrebnih olakšica, koje su zagarantovane drugim privatnim ustanovama te vrste". (M. Bartoš, *Ibid*, s. 487).

Tursku, što su državne vlasti sistematski podsticale, pa i planirale. Jugoslovensko-turska konvencija od 11. jula 1938., o iseljavanju 40 hiljada bošnjačkih seoskih porodica sa ukupno 200 hiljada lica u Tursku, bez prava povratka ili zadržavanja svog državljanstva, činjenica je koja to jasno potvrđuje.

Pored značajnog egzodusa u Tursku, raznih oblika diskriminacije i represija, kao "humaniji" način tretmana Bošnjaka u međuratnom periodu, pa i nakon toga sve do 70-tih godina, bio je pritisak na njihovo "nacionaliziranje" u smislu srpskog ili hrvatskog nacionalnog porijekla i identiteta.

Vrhunac genocida nad bošnjačkim narodom zbio se u vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je prema podacima više autoritativnih istraživača, ovaj narod u stravičnim masakrima izgubio skoro 10% svoje populacije. Genocidu nad Bošnjacima sve do naših dana nije posvećivana skoro nikakva pažnja, tako da je ostalo manje-više nepoznato da je ovaj narod, iako bez svoje nacionalne države i vojnih formacija i sl. pretrpio procentualno najveće žrtve među jugoslovenskim narodima, odmah iza Jevreja.¹⁸ Ovo prešućivanje genocida nad Bošnjacima i izostanak obilježavanja stratišta njihovih stradanja,¹⁹ ne mogu biti nipošto slučajni, pogotovo ako se uporedi sa pažnjom koja se zaslužno poklanja genocidu nad, npr., srpskim narodom. Ovo je istovremeno dokaz da u našem poslijeratnom društvu unatoč deklarativnom zalaganju za ravnopravan tretman svih, čak ni nedužne žrtve genocida nisu nam imale istu vrijednost i tretman, već je to zavisilo od toga iz kojeg su naroda. Tek u posljednjih nekoliko godina, zahvaljujući pojavi knjiga Dedijera i Miletića, Hažijahića, Žerjavića, Kočovića, Čekića i drugih autora, naša i svjetska javnost mogla je da više sazna o stravičnim razmjerama i bestijalnosti zločina genocida izvršenog nad bošnjačkim narodom.

Svojevrsnu sudbinu prešućivanja i zaborava, pa i neke vrste diskvalifikovanja, doživjele su znamenite **rezolucije** većeg broja uglednih Bošnjaka protiv genocida nad srpskim i drugim narodima u toku 1941., u Sarajevu i drugim gradovima širom Bosne i Hercegovine,²⁰ što je bio i te kakav gest građanske hrabrosti, dok sličnih apela s druge strane nije bilo.

---

¹⁸ Vidjeti knjige: Vladimir Žerjavić, *GUBICI STANOVNIŠTVA JUGOSLAVIJE*, i Bogoljub Koločić, *ŽRTVE II SVJETSKOG RATA U JUGOSLAVIJI*, 1991.

¹⁹ Izaziva pažnju činjenica da su do dana današnjeg silna mjesta - kasapnice klanja bošnjačkih, nedužnih, uglavnom civilnih žrtava, ostala bez zasluženog znaka pijeteta. Naime gotovo nijedno stratište genocida nad Bošnjacima nije obilježeno ni običnom spomen-pločom, a pogotovo nečim monumentalnijim, što je svojevrsan fenomen u svijetu.

²⁰ Poznate su rezolucije "El-Hidaje", Prijedorska, Sarajevska, Banjalučka, Bijeljinska, Tuzlanska, Mostarska i dr. Uz manja sakaćenja, tekstovi ovih rezolucija publikovani su i u: B. Petranović-M. Zečević, *cit. djelo*, s. 697-714.

U posljednje vrijeme, evidentna je tendencija određenih pojedinaca i političkih snaga da se genocid nad Bošnjacima izvršen u Drugom svjetskom ratu prešuti, minimizira ili čak krivnja zbog toga prebaci na bošnjački narod, kao da ga je on isprovocirao, pa shodno tome i zaslužio. Svjesno se prikriva pri tome da kontinuitet politike genocida nad Bošnjacima na ovim prostorima odavno postoji, a da je otvoreno i jasno formulisana u dokumentima programskog karaktera šovinističkih i genocidnih pokreta nekih susjednih naroda. Tako je u Programu četničkog pokreta Draže Mihailovića, septembra 1941, zapisano:

"... b) omediti 'defakto' srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

v) posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom;

d) u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi;

e) unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da provode izvršenje programskih tačaka pod b, v, g, d."²¹

A kako bi bilo riješeno pitanje Bošnjaka, u koje svrhe i ciljeve, te na koji način, precizira D. Mihailović u svojoj Instrukciji od 20. decembra 1941. godine:

"... Ciljevi naših odreda jesu: ...

2) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata i Bačke.

4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata.

5. Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa".²²

Iz ovih, kao i niza drugih dokumenata nedvosmisleno proizilazi da se ne radi ni o kakvim pojedinačnim incidentima, već o sasvim promišljenim istrebljivačkim planovima zatiranja jednog naroda, sa svim obilježjima klasičnog genocida.

Značajne razmjere i svi aspekti genocida nad Bošnjacima iz korpusa tzv. blajburškog genocida, takođe su u nauci do sada sasvim neistraženi. Naime, poznato je da su po okončanju Drugog svjetskog rata (15. maja 1945.)

---

²¹ V. Dedijer - A. Miletić: *GENOCID NAD MUSLIMANIMA 1941-1945. Zbornik dokumenata i svjedočenja, Svjetlost, Sarajevo, 1990, s. 18-19.*

²² *Isto, s. 25-26. Takođe: B. Petranović - M. Zečević, cit. djelo. s. 679.*

partizanske snage i nove jugoslovenske vlasti, zarobivši u završnim operacijama veliki broj pripadnika poraženih vojnih formacija i civila, izvršile masovnu odmazdu, strijeljajući (često i neselektivno i bez odgovarajućeg suđenja) hiljade ljudi. Među njima je bio i znatan broj Bošnjaka. Postoje masovne grobnice nastale u tom vremenu, ali su one do sada ostale uglavnom tabu-teme. Jedna od takvih je u području Gornjih Podgradaca (kod Bosanske Gradiške) u Potkozarju, gdje su krajem juna (dakle više od mjesec dana po završetku ratnih operacija) dopremljeni domobrani (Hrvati i Bošnjaci iz Bosne i Hercegovine) jedne cjelokupne jedinice (3.000-5.000 ljudi) zarobljene na austrijskoj granici i predati su civilnom stanovništvu za to pripremljenom da nad njima izvrše odmazdu kao "osvetu" za pretrpljene sopstvene patnje u toku rata.

Inače, ni svršetak rata ni stvaranje avnojevske Jugoslavije ne donose automatski bošnjačkom narodu nacionalnu emancipaciju, te kulturnu i drugu afirmaciju, iako mu je u vrijeme rata obećano nakon što je antifašističkoj borbi i oslobođenju zemlje dao značajan doprinos. Razlog leži u tome što su hegemonističke snage snažno prisutne i u političkom i u drugom vođstvu poslijeratne Jugoslavije, tako da su Bošnjaci ponovo bili negirani kao narod i onemogućeni da se nacionalno autentično izraze. Tek 70-tih godina, Bošnjaci su i zvanično priznati kao narod pod imenom Muslimani, te ustavno-pravno i politički izjednačeni sa drugima, ali ponovo bez mogućnosti stvaranja svojih nacionalnih institucija i sl, što je uz negativnu kadrovsku selekciju činilo ovaj narod neravnomjerno nacionalno zastupljenim u svim bitnim sferama društva, od najviših političko-predstavničkih organa, javnih službi, vojske, policije, do kulture, školstva itd. No, i samo ustavno-pravno priznanje posebnosti Bošnjaka kao nacije, otvara mogućnost za njihovo makar elementarno samopotvrđivanje i nacionalno artikuliranje, te političku i kulturnu afirmaciju.

Tek nakon implozije monističkog političkog sastava totalitarnog tipa u Jugoslaviji i šire, te pluralizacijom društva, otvaraju se mogućnosti da i bošnjački narod, jasno i bez ograničenja sagleda cjelinu svog bića, pribere duhovne i druge moći, te na autentičan način artikulira politički interes, kulturne, privredne i druge potrebe i htijenja. To je konačno, i prilika da se istraže i sagledaju stravične dimenzije i bestijalnosti svih oblika zločina genocida izvršenog nad bošnjačkim narodom na južnoslovenskim prostorima.

Međutim, novom srbijansko-crnogorskom agresijom na Bosnu i Hercegovinu 1991. nastupa novi ciklus genocida nad bošnjačkim narodom, sa ciljem njegovog potpunog eksterminiranja i nestanka međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine.

POKUŠAJ ZAUSTAVLJANJA GENOCIDA NAD NARODOM I REPUBLIKOM BOSNOM I HERCEGOVINOM

Devetnaestog marta 1993. godine, autor ovog ekspozeta¹ bio je naimenovan za izvanrednog i opunomoćenog generalnog zastupnika Republike Bosne i Hercegovine pred Međunarodnim sudom pravde od strane Predsjednika Alije Izetbegovića za vrijeme takozvanih Vens-Ovenovih (Wans Owen) pregovora u Njujorku (New York). Već slijedećeg dana, autor je pokrenuo pravni postupak u ime Bosne i Hercegovine kod Međunarodnog suda pravde u Hagu (Den Hagg) protiv krnje Jugoslavije za kršenje Konvencije o genocidu iz 1948. godine. Osmog aprila 1993. od Svjetskog suda pravde autor je dobio Nalog za uspostavljanje privremenih mjera zaštite protiv krnje Jugoslavije u ime Bosne i Hercegovine.

Generalno rečeno, Svjetski sud pravde je naložio krnjoj Jugoslaviji da prestane i da se suzdrži od izvršavanja svih genocidnih djela u Republici Bosni i Hercegovini, bilo direktno ili indirektno putem svojih zastupnika. Ipak, krnja Jugoslavija apsolutno nije poklanjala nikakvu pažnju ovom nalogu navedenog suda pravde i odmah je nastavljala da krši svaki pojedini njegov uslov. Prema Povelji Ujedinjenih nacija, Savjet sigurnosti je trebalo da silom provede ove naloge Svjetskog suda. Umjesto da kazne krnju Jugoslaviju, stalne članice Savjeta - Sjedinjene Američke Države, Britanija, Francuska, Rusija i Kina - odlučile su da kazne Bosnu, žrtvu, namećući joj takozvani Oven-Stoltenbergov (Owen-Stoltenberg) plan, kao nasljednika Vens-Ovenovog (Wens-Owen) plana koji je bio odbačen od strane bosanskih Srba. Oven-Stoltenbergov plan bi podijelio Republiku Bosnu i Hercegovinu u tri mini države po etničkom principu i lišili bi Bosnu njenog članstva u Organizaciji Ujedinjenih nacija. Ova predložena podjela Bosne bi podvrgla oko 1,5 do 2 miliona ljudi etničkom čišćenju.

Da zaustavi ovo rasističko cijepanje Republike Bosne i Hercegovine i da prekine genocidni embargo na naoružanje protiv Bosne autor je odmah u ime

---

¹ Neki od dokumenata koji su navedeni u ovom izlaganju mogu se naći u autorovoj knjizi: *THE BOSNIAN PEOPLE CHARGE GENOCIDE (BOSANSKI NAROD OPTUŽUJE ZA GENOCID)* - Aletheia Press, 1996.

Bosne podnio drugi zahtjev privremenih mjera zaštite Međunarodnom sudu pravde. U sjedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku sa bosanskim ambasadorom Šaćirbegovićem 26. jula 1993. sam javno informisao veliki broj ambasadora, uključujući i članove Savjeta sigurnosti nesvrstanih zemalja o zahtjevu Međunarodnom sudu pravde za privremeni **Nalog za zaštitu** u ime Republike Bosne i Hercegovine. Skupa sa ambasadorom Šaćirbegovićem kao advokat za Bosnu tom prilikom sam javno zaprijetio da ću tužiti stalne članove Savjeta sigurnosti za embargo na oružje. Ovaj embargo na oružje koji je Savjet sigurnosti uveo protiv Republike Bosne i Hercegovine potpomogao je i podržavao genocid protiv Bošnjaka.

Pet stalnih članica Savjeta sigurnosti - Sjedinjene Američke Države, Ujedinjena Kraljevina, Rusija, Francuska, Kina - nose posebnu odgovornost za potpomaganje i podržavanje genocida protiv naroda i Republike Bosne i Hercegovine i kršenje Konvencije o genocidu iz 1948. godine. Bio bih sretan da sam podigao optužnicu protiv stalnih članica Savjeta sigurnosti zbog Bosne. Nudio sam da to učinim više nego jednom. Ista osuda se može odnositi i na sve države članice Ujedinjenih nacija koje su služile Savjetu sigurnosti od 1992. do 1995. i rutinski podržavale nastavak ovog genocidnog embarga protiv Bosne.

Isto večer autor je odletio u Hag i sutradan, 27. jula 1993. predao Međunarodnom sudu pravde Zahtjev za privremenu zaštitu. Slijedećeg dana (28. jula 1993.) autor je letio u Ženevu kako bi se pridružio kao pravni savjetnik predsjednika Alije Izetbegovića i drugih članova kolektivnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine tokom takozvanih Oven-Stoltenbergovih pregovora. Tu sam osujetio njihov plan za cijepanje Republike BiH u tri dijela i lišavanje Bosne njenog članstva u Organizaciji Ujedinjenih nacija. Autor je imao tu funkciju do 10. avgusta 1993. kada su se razgovori potpuno prekinuli.

Drugi zahtjev za privremene mjere zaštite za Bosnu i Hercegovinu pred Svjetskim sudom pravde obrazložio sam 25. i 26. avgusta 1993. godine i od njega 13. septembra 1993. dobio drugi nalog za privremenu zaštitu. Generalno govoreći, ovaj drugi nalog Svjetskog suda zahtijevao je da se prvi nalog Suda od 8. aprila 1993. "odmah i efikasno implementira" i u biti je (glasanjem 13:2) zabranio namjerno cijepanje Bosne.

Slijedećeg dana autor je letio u Ženevu radi daljih konsultacija sa predsjednikom Izetbegovićem, potpredsjednikom Ejupom Ganićem i tadašnjim ministrom vanjskih poslova Harisom Silajdžićem. Moj savjet je bio da slijedeći korak za Bosnu i Hercegovinu kod Međunarodnog suda pravde bude tužba protiv Ujedinjene Kraljevine za pomaganje i podršku genocida protiv Bošnjaka kako bi se prekinuo nelegalni embargo na oružje za Bosnu i Hercegovinu koji je uveo Savjet sigurnosti kao i da bi se zaustavilo rasističko cijepanje Republike Bosne i Hercegovine. Ova preporuka uzeta je u razmatranje.

Uz odobrenje predsjednika Izetbegovića, 10. novembra 1993. autor je dobio instrukcije od ambasadora Šaćirbegovića da pokrene pravni postupak protiv Ujedinjene Kraljevine zbog kršenja Konvencije o genocidu i Konvencije o rasnoj diskriminaciji u skladu sa mojom ranijom preporukom. Ambasador Šaćirbegović je 15. novembra 1993. sazvaio pres-konferenciju u sjedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku na kojoj je iznio čvrstu namjeru Bosne da pokrene pravni postupak protiv Ujedinjene Kraljevine. Nakon toga, istog dana autor je dao Svjetskom sudu pravde saopštenje pod naslovom: **Izjava o namjeri Republike Bosne i Hercegovine da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjene Kraljevine kod Međunarodnog suda pravde.**

Izjavom je Republika Bosna i Hercegovina formalno iskazala ozbiljnu namjeru da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjene Kraljevine kod Međunarodnog suda pravde zbog kršenja odredaba Konvencije iz 1948. o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, zatim odredaba Međunarodne konvencije iz 1965. o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije kao i zbog kršenja odredaba svih drugih izvora općeg međunarodnog prava izloženih u članu 38 Statuta Suda. **Izjava** je, takođe, pokazala da je Republika Bosna i Hercegovina dala instrukcije autoru da sastavi Prijavu i Zahtjev za određivanje privremenih mjera zaštite protiv Ujedinjene Kraljevine, kao i da preda ove spise Sudu čim to fizički bude moguće. Ambasador Šaćirbegović je **Izjavu** predao svim članovima u sjedištu Ujedinjenih nacija kao zvaničan dokument i Savjeta sigurnosti i Generalne skupštine.²

Da su dokumenta spremna da se predaju Svjetskom sudu u svako doba autor je telefonom lično, 30. novembra 1993. informirao ambasadora Šaćirbegovića. Ali je bilo suviše kasno. Kao neposredna reakcija na javnu izjavu ambasadora Šaćirbegovića od 15. novembra 1993. o namjeri Bosne da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjene Kraljevine glasnogovornik britanskog Ministarstva inostranih poslova je rekao da bi ova najava "otežala održavanje morala i pristanka na nastavak britanskog učešća."³

Priča se nastavlja: "Izvori ministarstva vanjskih poslova tvrde da ne postoji plan za uklanjanje britanskih gardijskih trupa (Clodstream Guards) koje su upravo počele šestomjesečni razmještaj u Bosni. Ali, Vajthol (Whitehall) bi morao računati s tim da li je bosanska prijetnja o sudskom postupku stvarno predata na Međunarodni sud pravde u Hagu."⁴

---

² Vidi U.N. dok. A/48/659-S/26806, 47 U.N. Y.B. 465 (1993).

³ Misli se na "britanske vojnike i humanitarne radnike u Bosni, koji rade pod opasnim okolnostima". Vidi TERET GENOCIDA DOVODI U SUMNJU SVAKU ULOGU UJEDINJENIH NACIJA, Daily Telegraph 17.11.1993.

⁴ Isto.

Pored Britanske vlade u vezi, sa Izjavom od 15. novembra 1993. nekoliko evropskih država zaprijetilo je Republici Bosni i Hercegovini za nastavak sudskog postupka protiv Ujedinjene Kraljevine kod Svjetskog suda pravde. Akcenat njihove kolektivne prijetnje bio je da bi svi oblici međunarodne humanitarne pomoći izgladnjelom narodu Republike Bosne i Hercegovine bili prekinuti ako bi moja prijava i zahtjev za uvođenje privremenih mjera protiv Ujedinjene Kraljevine bili stvarno predati Sudu. Zbog ovakvog pritiska i prijetnji koje su izvršili Ujedinjena Kraljevina, ostale evropske zemlje i Dejvid Oven (David Owen), Republika Bosna i Hercegovina bila je prisiljena da povuče ovaj zahtjev.

Bosna je uz to zaključila s Ovenom i prinudnu "**Zajedničku izjavu od 20. decembra 1993. godine**".

U ponedjeljak, 3. januara 1994, poslije podne, autor je nazvao registratora Međunarodnog suda pravde kako bi mu ukazao na tri važne tačke koje ovaj treba da prenese sudijama Međunarodnog suda pravde:

1. Odluka Bosne da povuče parnicu protiv Ujedinjene Kraljevine donesena je pod pritiskom, prijetnjama i prinudom koje je izvršila Britanska vlada i vlade nekoliko drugih evropskih država na najviše zvaničnike Bosanske vlade u Ženevi, Londonu i Sarajevu. Zato je takozvani dogovor da se povuče parnica protiv Britanije bila bezpredmetna **ab initio**. Pridržao sam pravo Republike Bosne i Hercegovine da otkáže ovaj dogovor bilo kada i da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjene Kraljevine u skladu sa **Izjavom** od 15. novembra 1993. godine.

2. Britanska vlada zahtijevala je da autor bude eliminisan kao generalni zastupnik za Republiku Bosnu i Hercegovinu pred Sudom. Britanska vlada znala je sasvim dobro da je autor bio taj koji je odgovoran za bosansku strategiju pri Svjetskom sudu, a posebno za preporuku da se protiv Britanije podnese tužba.

3. Na kraju mog razgovora sa Registratorom Suda 3. januara 1994, autor je dao usmeni Zahtjev da Svjetski sud odredi privremene mjere **proprio motu** kako bi zaštitio narod Republike Bosne i Hercegovine od istrebljenja i uništenja od strane krmje Jugoslavije i Republike Hrvatske. Istakao sam da je ovaj usmeni zahtjev u skladu sa uslovima pismenog zahtjeva za određivanje privremenih mjera **proprio motu** koji je već iznesen u drugom zahtjevu Bosne za određivanje privremenih mjera od 27. jula 1993.

Registrator me je obavijestio da Sud poklanja strogu pažnju situaciji u Republici Bosni i Hercegovini. U vezi sa tačkom 2, kako je naprijed navedeno, autor je razriješen funkcije generalnog zastupnika za Republiku Bosnu i Hercegovinu pred Svjetskim sudom 12. januara 1994.

Minobacačka granata pogodila je 5. februara 1994. pijacu u centru Sarajeva (Markale) i ubila 69 ljudi, a ranila više od 200.⁵ Međunarodni bijes nad ovim samovoljnim djelom koji su počinili bosanski Srbi nad nevinim ljudima bio je ogroman. Klintonova (Clinton) je administracija bila primorana da preuzme inicijativu za takozvane pregovore o miru u Bosni od Ujedinjenih nacija i Evropske unije, te da tako direktno preuzme stvar u svoje ruke. Čisti rezultat ovog američkog napora bili su Vašingtonski (Washington) sporazumi iz marta 1994.

U Memorandumu Parlamentu Republike Bosne i Hercegovine o takozvanim Vašingtonskim sporazumima od 18. marta 1994. god. autor je analizirao Vašingtonske sporazume u svim detaljima. Memorandum sam dostavio bosanskom Parlamentu 24. marta 1994. god. **Memorandum** je javni dokument kojeg je razmatrao bosanski Parlament tokom razmatranja Vašingtonskih sporazuma.⁶

Umjesto cijepanja Bosne u tri **de facto** nezavisne države, Vašingtonski sporazumi su pripremili put za cijepanje Republike Bosne i Hercegovine u samo dvije **de facto** nezavisne države. Jedna takva 'de facto' nezavisna država - koja se sastoji od oko 49 odsto teritorije Republike bila bi namijenjena za bosanske Srbe. Time bi se ratifikovali rezultati njihovog etničkog čišćenja, genocida, masovnog silovanja, ratnih zločina i mučenja. Druga takva **de facto** nezavisna država stvorena ovim Vašingtonskim sporazumima nazvana je "**Federacija**". Stvorena je dogovorom između legalne Bosanske vlade i ekstremnih nacionalista - bosanskih Hrvata koji po nalogu bivšeg komunističkog birokrate, hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana rade na njenom odvajanju.

Teoretski, je zamišljeno da takozvana Federacija kontrolira 51 odsto teritorije Republike Bosne i Hercegovine. Ipak, bilo je jasno čitajući Vašingtonske sporazume - da su njegovi američki sastavljači zamislili da se na kraju ova takozvana Federacija pripoji, odnosno absorbira u Republiku Hrvatsku. Slično tome, država bosanskih Srba bi se na kraju absorbirala u Republiku Srbiju. Drugim riječima, Vašingtonski sporazumi su utrli put za **de facto** podjelu Republike Bosne i Hercegovine između Republike Hrvatske i Republike Srbije. To je već odavno bio plan Tuđmana i srpskog predsjednika Slobodana Miloševića. Oni su se stalno vraćali na tajni sporazum o podjeli Bosne u Karadordevu marta 1991. godine.⁷

---

⁵ Vidi napr. Laura Silber & Allan Little, *JUGOSLAVIJA - SMRT NACIJE 309-18 (1995 i 1996)*.

⁶ Bio je objavljen na Bosnetu, a također, i u 15. tomu *The Journal of the Institute of Muslim Minority Affairs* (Novine Instituta za pitanja muslimanske manjine) br. I i II, 31-49 (jan. i July 1994).

⁷ Vidi, napr. Silber & Little, *supra*, 131-33.

Vašingtonski sporazumi iz marta 1994. postali su baza za koncept i zaključenje Dejtonskog sporazuma (Dayton) u novembru 1995. Zaista, Dejtonski sporazum može se jedino shvatiti i tumačiti na osnovu Vašingtonskog sporazuma. Drugim riječima, uprkos javnim izjavama u suprotnom pravcu, tokom 1994. i 1995. Klintonova administracija aktivno je promovirala i ustrajno nastavljala **de facto** cijepanje države članice Ujedinjenih nacija u dva dijela, koju će zatim absorbirati druge dvije članice Ujedinjenih nacija.

Nakon nametanja Vašingtonskih sporazuma bosanskoj vladi, Klintonova administracija je provela slijedeću godinu bezuspješno pokušavajući da ubijedi Srbiju i bosanske Srbe da se slože sa ovim **de facto** cijepanjem i absorbovanjem 49 odsto Republike Bosne i Hercegovine. Ovo bi zahtijevalo da se bosanski Srbi dobrovoljno odreknu oko 20 odsto od 70 odsto bosanske teritorije koju su prigrabili i etnički očistili. Pokazali su da nisu voljni ovo učiniti sve do upotrebe vojne sile koju je NATO protiv njih upotrijebio u jesen 1995. godine.

U međuvremenu, opsada i bombardovanje Sarajeva i drugih bosanskih gradova uporno su nastavljeni. Bosanski Srbi su uz aktivnu podršku i pomoć Srbije etnički čistili bosanske gradove od njihovih građana - Bošnjaka i Hrvata. Cijeli svijet je gledao i nije činio ništa dok je vojska bosanskih Srba užurbano nastavljala klanje i krvoproliće. Ovaj genocid kulminirao je srpskim masakrom hiljada Bošnjaka u Srebrenici i Žepi u ljeto 1995. godine.

Klintonova administracija je 8. septembra 1995.⁸ Bosanskoj vladi u Ženevi kao dio postizanja Dejtonskog sporazuma nametnula takozvani **Sporazum o osnovnim principima**. Autoru je bilo jasno da je Ženevski sporazum predstavljao slijedeću fazu u američkom planu cijepanja Republike Bosne i Hercegovine u dvije **de facto** nezavisne države koje su bile inicirane Vašingtonskim sporazumima 1994. Kako bih upozorio bosanski Parlament o ovim mahinacijama, ja sam pripremio zvanični **Pravni memorandum Parlamentu Republike Bosne i Hercegovine u vezi sa Sporazumom o osnovnim principima u Ženevi 8. septembra 1995**, datiran 11. septembra 1995. Ovaj **Memorandum** je bio dostavljen bosanskom Parlamentu i razmatran je na njihovim sjednicama.⁹

Klintonova administracija 26. septembra nametnula je još jedan sporazum Bosanskoj vladi u Njujorku kako bi utrla put za cijepanje Republike u Dejtonu. Da bih još jednom upozorio bosanski Parlament na ove mahinacije, sastavio sam **Pravni memorandum Parlamentu Republike Bosne i Hercegovine u vezi sa Njujorškim sporazumom od 26. septembra 1995**, datiran 28. septembra 1995.

---

⁸ Dalji tekst tretira tok događaja poslije Kongresa, ali je čvrsta cjelina sa onim što je autor izložio na Kongresu (napomena redakcije).

⁹ Objavljen je na Bosnetu 12. septembra 1995. godine, a priložen je i ovom referatu, str. 651-654.

Dalje, njegova ekselencija, predsjednik Alija Izetbegović me zamolio da analiziram dio prvog koncepta takozvanog Dejtonskog mirovnog sporazuma kojeg mu je dostavio Ričard Holbruk (Richard Holbrooke). Iz očiglednog razloga, ovaj **Pravni memorandum** jeste i ostat će privatan i povjerljiv: Međutim, nekoliko mojih osnovnih kritika bilo je uključeno u konačan tekst Dejtonskog sporazuma.

Nakon javnog parafiranja Dejtonskog sporazuma, tadašnji ministar vanjskih poslova Muhamed Šaćirbegović, kao i Parlament Republike Bosne i Hercegovine zamolili su me da napravim analizu Dejtonskog mirovnog sporazuma, kako bi oni mogli formulirati paket rezervi, izjava saglasnosti na ovaj Sporazum. Ovo sam uradio u formi **Pravnog memoranduma** koji sam dostavio Parlamentu Republike Bosne i Hercegovine u vezi sa Dejtonskim sporazumom, 30. novembra 1995. Ovaj Memorandum je javni i bio je objavljen na Bosnetu 1. decembra 1995. godine.

Prema ovom tobožnjem Dejtonskom mirovnom dogovoru 14. decembra 1995. Republika Bosna i Hercegovina je bila pocijepana u Parizu od strane Ujedinjenih nacija, Evropske zajednice i njenih država članica, Sjedinjenih Američkih Država, Rusije i mnogih drugih država koje su bile prisutne, uprkos Povelji Ujedinjenih nacija, Nirnberškim (Nürnberg) principima, Konvenciji o genocidu, Četiri ženevske konvencije i njihova dva dodatna protokola, Konvenciji o rasnoj diskriminaciji, Konvenciji o apartheidu i Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, kao i uprkos dva za Bosnu nadmoćno povoljna zaštitna naloga koje je izdao Međunarodni sud pravde 8. aprila i 13. septembra 1993. godine.

Drugi nalog Međunarodnog suda pravde pravomoćno je zabranio takvo dijeljenje Bosne glasanjem 13 naprema 2. Ovo pogubljenje jedne države članice Ujedinjenih nacija, koje su sankcionisale same Ujedinjene nacije prekršilo je svaki poznati princip međunarodnog prava koji je formulirala međunarodna zajednica u periodu nakon II svjetskog rata.

Na prvu godišnjicu masakra Bošnjaka kojeg je izvršila vojska bosanskih Srba u Srebrenici 11. jula 1996. Međunarodni sud pravde izrekao je osudu u kojoj je iznad svega odbacio sve lažne sudske i proceduralne primjedbe krnje Jugoslavije protiv žalbi Bosne na genocid koju je autor uložio 20. marta 1993. godine.

Uprkos očiglednim efektima žalbi koje je Bosna uložila, na Bosansku vladu izvršen je ogroman pritisak od strane Sjedinjenih Država, Ujedinjenih nacija, Evropske unije i njenih država članica, Karla Bilta (Carl Bildt) i Ričarda Holbruka da se povuče parnica Svjetskog suda pravde kako bi se umirio Slobodan Milošević. Zašto?

Kada sam za Bosnu pripremio sve spise za Međunarodni sud pravde a takođe kada sam usmeno raspravljao o dva paketa Privremenih mjera pred Sudom u aprilu i augustu 1993., bio sam u potpunosti pažljiv i revnostan da uložim i da se zauzmem za što više materijala, kako bih pokazao ličnu upletenost Miloševića u donošenju naredbi, nadziranje, odobravanje i opraštanje genocida i protiv naroda i protiv Republike Bosne i Hercegovine. Lično sam ga napao i ponovo optužio za **prvenstvenu odgovornost** za genocid u Bosni da bi to čuo cijeli svijet. Iz ovog razloga, pokazat će se nemoguće za Sjedinjene Američke Države, Ujedinjene nacije i Evropu da jednom rehabilitiraju Miloševića kada Svjetski sud donese svoju konačnu Presudu o ulozi u slučaju Bosne, što će se neizbježno desiti ukoliko se ne spriječi.

Bosna je već dobila što je jednako dvjema prethodnim presudama ovog slučaja u Nalogu Svjetskog suda od 8. aprila 1993. i u Nalogu Suda od 13. septembra 1993. što je odobrio pokojni sudija Tarasov (Tarassow) u svojoj deklaraciji u prilogu prvog naloga, kao i u njegovom Mišljenju (Dissenting Opinion) u prilogu drugog naloga.

Drugim riječima, pod vođstvom Slobodana Miloševića, krnja Jugoslavija je zaista izvršila genocid i direktno i pomoću saradnika svoje vojske pod komandom dvije osobe osuđene za međunarodne zločine u Bosni: Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Ipak, za skoro četiri godine međunarodna zajednica je odbijala da izvrši svoju svečanu obavezu po članu Konvencije o genocidu "da spriječi" ovaj genocid koji se nastavlja protiv bosanskog naroda koji se tako odvijao na očigled svih u Republici Bosni i Hercegovini. Zato svi naprijed pomenuti, osim Bošnjaka, žele da se ova parnica Međunarodnog suda pravde skine sa dnevnog reda. Jer oni su svi krivi za saučesništvo u genocidu.

Izgleda da Bosnina parnica neće preživjeti duže nego što je potrebno da ovaj ekspozice ode u štampu. Ako i kada Bosna bude primorana da povuče svoju parnicu kod Svjetskog suda zbog genocida protiv krnje Jugoslavije, tada će negacija međunarodnog pravnog poretka biti potpuna i besramna. Takozvane zapadne sile i Ujedinjene nacije će imati potvrdu svoje potpune moralne propasti i velikog pravnog licemjerja da ostatak svijeta može da gleda svakodnevno u bivšoj Republici Bosni i Hercegovini.

Prilog:

MEMORANDUM PARLAMENTU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Predmet: Dogovor o osnovnim principima
sačinjen u Ženevi, 8. septembra 1995.

Dragi prijatelji,

Zamoljen sam da komentarišem Dogovor o osnovnim principima, sačinjen u Ženevi 8. septembra 1995. Ukratko rečeno, izvršenje ovog dogovora će **podijeliti Republiku Bosnu i Hercegovinu na dvije de facto zasebne države** i definitivno spriječiti povratak oko jednog miliona ljudi kućama koje će ostati pod okupacijom srpskih agresorskih snaga na neograničeno vrijeme. Eventualno, poslije nekoliko godina, teritorije date bosanskim Srbima u ovom Dogovoru, biće priključene Jugoslaviji da bi se stvorila Velika Srbija. Pod tim okolnostima, ne vidim kako bi takozvana Federacija Bosne i Hercegovine opstala kao nezavisna država. Ona bi bila pridružena Republici Hrvatskoj, da se stvori Velika Hrvatska. Iz ovih razloga, **savjetujem Vam da odbijete Dogovor.**

Tačka br. 1 Dogovora je **defektna**. Krnja Jugoslavija ne garantira diplomatsko priznanje Republici Bosni i Hercegovini ili Vladi Republike Bosne i Hercegovine. Ovo mora biti urađeno putem razmjene ambasadora između Bosne i Krnje Jugoslavije. Ali, Krnja Jugoslavija to nikada neće učiniti. Dapače, putem ovog dogovora, Krnja Jugoslavija će biti u stanju de facto da primijeni aneksiju teritorija datih bosanskim Srbima. Ovaj zaključak postaje jasan nakon analize daljeg teksta tzv. Dogovora iz Ženeve.

Tačkom br. 2 Republika Bosna i Hercegovina će **biti podijeljena na dvije de facto posebne države**: Federaciju Bosne i Hercegovine (nadalje nazvanu Federacija) i Republiku Srpsku. Vlada Sjedinjenih Američkih Država je pripremila put ovoj podjeli i uništenju Republike Bosne i Hercegovine još od sklapanja tzv. Vašingtonskog dogovora, od 18. marta 1994. Po ovom pitanju uputio bih Vas na moj Memorandum od 24. marta 1994., kojeg sam uputio Parlamentu Republike Bosne i Hercegovine po pitanju Vašingtonskog dogovora 24. marta 1994.

Kao što možete vidjeti iz memoranduma od 24. marta 1994, Federacija Bosne i Hercegovine je sačinjena da funkcioniра i egzistira kao de facto samostalna država koja će u krajnjoj instanci postati de jure samostalna država. Slično tome, Ustav Republike Srpske je Republiku Srpsku proglasio de jure nezavisnom državom. Stoga sada **postoje dvije samoproglašene samostalne mini-države** koje djeluju unutar Republike Bosne i Hercegovine. Ovo može voditi samo podjeli i cijepanju cjelokupne Republike Bosne i Hercegovine kao države.

Uz to, ne shvaćam šta se uopće dobilo time što je u Ženevi Vlada Republike Bosne i Hercegovine **dala zvanično međunarodno diplomatsko priznanje Republici Srpskoj**. Ovo totalno legitimira osvajački pohod bosanskih Srba u očima međunarodne javnosti. Za uzvrat nije dobijeno ama baš ništa više od komada papira koji kaže da će država možda biti podijeljena otprilike po "parametrima" 51:49. Drugim riječima, Srbi su odmah dobili priznanje legitimiteta njihovog zahtjeva da proklamiraju de facto nezavisnu državu, a u zamjenu su dali samo obećanje na komadu papira.

Tačka 2 (1) govori o podjeli 51:49 jedino kao "parametru" (orijentiru). Drugim riječima, ovaj tzv. "parametar" nije "odnos" ili "procenat". Stoga ovaj odnos 51:49 može biti promijenjen na štetu Federacije. To je još jasnije iz naredne rečenice u tački 2 (1) - koja kaže da je "parametar" ustvari otvoren za prekrajanje putem međusobnih sporazuma. Drugim riječima Vlada Republike Bosne i Hercegovine može biti prinuđena da Srbima učini još i više ustupaka pored 51:49 "parametra".

Naravno, ništa nije rečeno o zaštiti Sarajeva kao vašeg suverenog glavnog grada. Drugim riječima, Sarajevo može postati grad podijeljen zidom kao što je bio Berlin.

Tačkom 2 (2), Vlada Republike Bosne i Hercegovine je zvanično priznala vrijednost i legitimnost Ustava Republike Srpske a da za to nije ništa dobila za uzvrat. Napomenuo bi da je Ustav Republike Srpske sebe proglasio ustavom nezavisne države. Ovo je sad zvanično priznato od strane Vlade Republike Bosne i Hercegovine u zamjenu za obećanje napisano na papiru. Jezik koji je korišten u zgradama ("namješteno da se prilagodi ovim osnovnim principima") je tako proizvoljan, putem korištenja riječi "prilagodi", da može dozvoliti Srbima da smatraju da ih je Vlada Republike Bosne i Hercegovine de facto priznala kao nezavisnu državu.

Tačkom 2 (3), Republika Srpska će imati "pravo da uspostavi paralelan odnos sa krmjom Jugoslavijom". Ovdje je kritična riječ: "**paralelan**". Pitanje je: paralelan sa čime? A odgovor je: paralelan sa Konfederalnim dogovorom između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, koji je dio Vašingtonskog dogovora (mart 1994.). Drugim riječima, putem ovog dogovora u Ženevi od 8.

septembra 1995., bosanskim Srbima je dato pravo da stupe u konfederaciju sa krnjom Jugoslavijom. To je slično po sadržaju sa Konfederacionim dogovorom potpisanim između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Kao što sam objasnio u Memorandumu kojeg sam poslao Parlamentu Republike Bosne i Hercegovine, 24. marta 1994., uspostava takve konfederacije između Republike Srpske i krnje Jugoslavije će biti jednaka de facto pridruženju teritorija koje okupiraju bosanski Srbi krnjoj Jugoslaviji. Drugim riječima, nastaće Velika Srbija. Neće biti najveća Velika Srbija, jer neće uključivati Krajinu u Hrvatskoj, ali biće to Velika Srbija.

Ono što se dalje može desiti, je da bosanski Srbi stvore konfederaciju sa krnjom Jugoslavijom nakon par godina i to kada "dobrovoljno" odluče da se pridruže krnjoj Jugoslaviji prema onome što Srbi nazivaju njihovim pravom samoopredjeljenja prema međunarodnom pravu i Ustavu Republike Srpske. U Dogovoru (od 8. septembra 1995.) iz Ženeve, ne postoji ništa što može spriječiti takav nepovoljan razvoj događaja.

Tačka 2 (4b) govori o obavezi da "...se omogući raseljenim licima da se ponovo vrate kućama ili da dobiju pravednu kompenzaciju". Ovdje je ključna riječ: "ili". Drugim riječima, bosanski Srbi nisu obavezni dozvoliti bosanskim izbjeglicama da se vrate kućama. Dapače, ova tačka dogovora daje Srbima pravo da bosanskim izbjeglicama zabrane da se vrate kućama, ako im se da "opravdana kompenzacija". Ovo je upravo ona vrsta obećanja koje je međunarodna zajednica dala Palestincima poslije mandata podjele Palestine od strane Ujedinjenih nacija 1947. godine. Generalna Skupština Ujedinjenih nacija je usvojila Rezoluciju da se Palestinci u izgnanstvu imaju pravo vratiti kućama, ili da prime "pravednu kompenzaciju". Izraelu je rečeno da prihvati uslove ove Rezolucije kao uslov da bude primljen u Ujedinjenim nacijama. Međutim, i nakon 50 godina, dva i po miliona palestinskih izbjeglica još se potučaju, životare i truhnu po izbjegličkim kampovima širom Bliskog istoka, bez perspektive da se vrate kući i bez ikakve materijalne naknade. Isto će se dogoditi i bosanskim izbjeglicama. Ustvari, postoji zapanjujuća sličnost između cijepanja Palestine uz učešće Ujedinjenih nacija 1947. i cijepanja Republike Bosne i Hercegovine uz učešće Ujedinjenih nacija 1995. godine. U slučaju da prihvate Dogovor iz Ženeve od 8. septembra 1995., Bosanci će postati Palestinci Balkana.

Tačka 3 (1) samo potvrđuje gornju analizu. Opet se bosanskim Srbima daje pravo da odbiju bosanskim izbjeglicama i raseljenim ljudima da se vrate kućama u ime "pravedne kompenzacije" koja nije obezbijedena u Dogovoru. Stoga je sve što Srbi mogu da kažu, to da će bosanskim izbjeglicama jednog dana biti data "pravedna kompenzacija" za njihove kuće i imanja. Drugim riječima, putem Dogovora, otprilike oko milion bosanskih izbjeglica neće nikada biti u stanju da se vrati kućama.

Ostatak tačke 3. Dogovora jednostavno omogućuje razvod Federacije i Republike Srpske. Nema pokušaja da se uvede državni aparat koji će povezati dvije tvorevine. Dapače, prema Dogovoru, ove dvije tvorevine, Federacija i Republika Srpska, se od sada tretiraju kao de facto nezavisne države po međunarodnom pravu.

Iz svih gore navedenih razloga, mogu vam samo preporučiti da Parlament Republike Bosne i Hercegovine odbije tzv. Dogovor iz Ženeve od 8. septembra 1995. Svaki mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu mora biti baziran na održanju teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine u njenim međunarodno priznatim granicama kao i članstvu u Ujedinjenim nacijama. Kao dio bilo kojeg mirovnog plana, sve bosanske izbjeglice i raseljena lica moraju imati apsolutno, garantirano i efikasno pravo da se vrate kućama. Kao što znate, bio je moj posao da ostvarim te ciljeve kao pravni savjetnik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, pri tzv. Owen-Stoltenberg pregovorima u Ženevi tokom ljeta 1993. Spreman sam još jednom da ponudim svoju pomoć, da se ti ciljevi postignu. U tom cilju, tražio bih od predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine da pokrene tužbu protiv Velike Britanije ili Rusije pred Međunarodnim sudom da bi se zaustavilo etničko cijepanje Bosne, i da se ukine ilegalni embargo na oružje. Uz Božiju pomoć, ja sam već izvojevao pobjedu za dvije naredbe Svjetskog suda, koje su bile veoma u korist Bosne. Iz istih razloga, mogu izvojevati i treću.

Neka je Bog sa vama i sa bosanskim narodom.

Srdačno,

Francis A. Bojl

ISTORIJAT EKSPERTNE KOMISIJE UJEDINJENIH NACIJA

Šestog oktobra 1992. godine, Savjet bezbjednosti je usvojio Rezoluciju 780 formirajući Komisiju eksperata za istraživanje i sakupljanje dokaza o "teškim kršenjima Ženevskih konvencija i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava u sukobu u bivšoj Jugoslaviji".

Tek od Međunarodnog Vojnog suda u Nirnbergu (Nürnberg) 1945., svjetska zajednica je poduzela zajedničku akciju da se formira jedno međunarodno tijelo za istraživanje kršenja međunarodnog humanitarnog prava sa ciljem gonjenja njihovih počinitelaca putem ad hoc Međunarodnog tribunala.

Dvadeset drugog februara 1993. nakon podnošenja Prvog periodičnog izvještaja Komisije kojim se navodi da bi uspostavljanje ad hoc Međunarodnog krivičnog tribunala bilo "u skladu sa ciljem njihovog zadatka", Savjet bezbjednosti je oformio takav tribunal. Rezolucijom 808 Savjet bezbjednosti je odlučio da Međunarodni krivični tribunal bude ustanovljen u cilju gonjenja lica odgovornih za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.

U svojim razmišljanjima o ovom pitanju, Savjet bezbjednosti je razmatrao tri početna prijedloga za uspostavljanje tribunala za bivšu Jugoslaviju, kojeg je predstavljala Francuska, Italija i Švedska u ime Konferencije o sigurnosti i saradnji u Evropi (OSCE).

U skladu sa Rezolucijom 808, Generalni sekretar je dostavio Izvještaj Savjeta bezbjednosti 3. maja 1993. Izvještaj generalnog sekretara obuhvata Statut Međunarodnog tribunala za gonjenje odgovornih lica za ozbiljnja kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine 25. maja 1993. Savjet bezbjednosti je jednoglasno odobrio Rezoluciju 827, osnivanjem Međunarodnog tribunala "za isključivu svrhu gonjenja osoba odgovornih za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije", te je prihvatio Statut bez ikakvih

---

¹ Na Kongresu je ovu temu izložila *Kerolajn Durnik* (Carolyn Durnik), koja je uz *Dejvida Gultijera* (David Gaultier) saradivala sa Basjunijem u izradi njegovog cjelovitog izvještaja objavljenog u časopisu *Criminal Law Forum* (Forum za krivično pravo), br. V/1994. godine. Taj izvještaj Redakcija ovdje donosi u znatno skraćenom obliku, a izostavljen je i naučni aparat.

izmjena. Savjet bezbjednosti dalje navodi da: do sastanka tužioca Međunarodnog tribunala, Komisija eksperata, ustanovljena na osnovu Rezolucije 780 (1992.) mora da pod hitno nastavi sakupljanje informacija koje se odnose na dokaze teških kršenja Ženevskih konvencija i drugih kršenja međunarodnog prava kako je predloženo u njegovom periodičnom izvještaju. Komisija eksperata je bila, prema tome, prva etapa u osnivanju Tribunala. Ovaj članak daje istoriju Komisije, metode koje su korištene za sakupljanje dokaznog materijala, kao i nalaze Komisije koji predstavljaju osnovu za sudske tužbe i postupke Tribunala.

Rezolucija Savjeta bezbjednosti 780 utvrdila je slijedeći mandat Komisije zatraživši od generalnog sekretara da pod hitno odredi nepristrasnu Komisiju eksperata za ispitivanje i analizu informacija dostavljenih na osnovu Rezolucije 771 (1992.) i ove Rezolucije, skupa sa drugim informacijama koje u vezi s tim Komisija može da sakupi putem vlastitog istraživanja ili napora drugih lica ili tijela na osnovu Rezolucije 771 (1992.) sa ciljem obezbjeđenja zaključaka generalnom sekretaru o dokazima teških kršenja ženevskih Konvencija i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršenih na teritoriji bivše Jugoslavije.

Komisija je tumačila svoj mandat kao zahtjev za sakupljanje svih mogućih relevantnih informacija i dokaza u vezi sa kršenjem međunarodnog humanitarnog prava koje, uz date izvore i sposobnosti, može da osigura.

Rezolucija 780 utrla je put ranijem zahtjevu Savjeta u Rezoluciji 771 da vlade i organizacije dostave izvještaje Savjeta bezbjednosti sa informacijama koje se odnose na kršenje međunarodnog humanitarnog prava, uključujući teška kršenja Ženevskih konvencija iz 1949. godine.

Kasnija rezolucija, međutim, pozivala je vlade, organe UN, međuvladine organizacije (IGO) i nevladine organizacije (NGO) da daju ove informacije na raspolaganje specijalno za potrebe Komisije eksperata.

Nakon toga u Rezoluciji 787, Savjet bezbjednosti je pozdravio osnivanje Komisije i zatražio od nje da "aktivno radi na svojim istraživanjima" teških povreda.... i drugih nasilja nad međunarodnim pravom". Rezolucija 787 ponovo je potvrdila osudu UN svih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, uključujući i praksu "etničkog čišćenja", te namjerne opstrukcije isporuke hrane i medicinskih preparata civilnom stanovništvu Bosne i Hercegovine.

Ona je takođe reafirmisala stav da se svi oni koji su počinili ili naredili izvršenje takvih djela smatraju pojedinačno odgovorni.

Iako Rezolucija 780 nije specificirala kolika će biti Komisija, generalni sekretar Butros Butros Gali (Butros Ghali) imenovao je 5 osoba za njihove pojedinačne funkcije na bazi ekspertize i integralnosti.

Članovi Komisije nisu predstavljali svoje vlade. Time je obezbjeđivana politička nezavisnost i nepristrasnost ovog tijela za pronalaženje činjenica. Prvobitni članovi Komisije koje je naimenovao generalni sekretar bili su: profesor dr. **Fric Kalshoven** (Fritz Kalshoven), umirovljeni profesor međunarodnog humanitarnog prava na Univerzitetu u Lajdenu (Leiden, Nizozemska), kao predsjedavajući Komisije eksperata, dr. Viljem Fenrik (William Fenrick), doktor prava za operacije i obuku u Ministarstvu odbrane (Canada); Honorabl (počasna titula za suce) Keba M'Boj (Keba M'Baye), bivši predsjednik Vrhovnog suda Senegala, bivši predsjednik Ustavnog vijeća Senegala i bivši predsjednik Međunarodnog suda pravde (Senegal); profesor Torkel Opsal (Torkel Opsahl), profesor Zakona o ljudskim pravima na Univerzitetu Oslo (Oslo), predsjednik Norveškog instituta za ljudska prava i bivši član Komiteta UN za ljudska prava i Evropske komisije za ljudska prava; i ja Egipćanin (iako naturalizirani građanin SAD, ja sam imenovan na bazi mog državljanstva po porijeklu, pošto je bilo odlučeno da se članovi ne biraju iz stalnih članica Savjeta bezbjednosti), profesor prava de Pol (De Paul) univerziteta - Fakultet prava i predsjednik Pravnog instituta za ljudska prava na de Pol univerzitetu.

U avgustu 1993. godine, profesor Kalshoven uzeo je bolovanje na neodređeno vrijeme i nakon toga dao ostavku na položaj predsjedavajućeg. Od tada do njegove iznenadne smrti 16. septembra 1993. godine, profesor Opsal je bio vršilac dužnosti predsjedavajućeg.

Kao posljedica ostavke Kalshovena i smrti Opsala, generalni sekretar je rekonstruisao Komisiju. Devetnaestog oktobra 1993. on je objavio moje naimenovanje kao predsjedavajućeg Komisije eksperata kao i naimenovanja profesora Kristine Klajnert, (Christine Kleinert), profesora krivičnog prava, na Erazmus Univerzitetu u Roterdamu (Nizozemska), i Honorabl Hana Sofi Greve (Hane Sofi Greve), sudiju Apelacionog suda u Bergenu (Norveška), kako bi se popunila upražnjena mjesta u Komisiji eksperata.

Radni metodi Komisije

Od novembra 1992. do aprila 1997., Komisija je održala dvanaest sjednica, na kojima su članovi raspravljali o bitnim, metodološkim i organizacionim problemima u vezi mandata komisije.

Na trećoj sjednici (25-26. januar 1993.), Komisija je zvanično prihvatila Pravila procedure, koja određuju njene radne metode.

Komisija je takođe u to vrijeme zvanično imenovala izvještače za nekoliko opštih i specifičnih predmeta. Komandant Vilijam Fenrik (William Fenrick) imenovan je za **Izvještača o ispitivanjima na licu mjesta** i za **Izvještača o pravnim predmetima**, a ja sam imenovan za **Izvještača za prikupljanje i analizu činjenica**. U novembru 1993., uvažena Hana Sofi Greve i uvaženi Keba M'Boj imenovani su, za **Izvještača za projekat Prijedor** i **Izvještača o uništavanju kulturne baštine**. Profesorica Kristina Kliren (Christine Clieren) je zamoljena da pripremi **Izvještaj o pravnim aspektima silovanja i seksualnog nasilja**.

Komisija se oslonila na tri metoda njenog rada:

- prikupljanje i analiza podataka poslatih Komisiji ili koje je Komisija tražila;

- misija istraživanja na licu mjesta u bivšoj Jugoslaviji ili u drugim zemljama, intervjuisanje svjedoka, prikupljanje dodatnih informacija i provjera činjenica;

- prikupljanje informacija od strane vlada u ime Komisije.

Materijali na raspolaganju Komisije obuhvatili su izvještaje vlada, Ujedinjenih nacija, tijela nevladinih organizacija i intervladinih organizacija; izjave žrtava i svjedoka te izvještaje medija i drugih javnih izvora. Ova informacija je poslata na Međunarodni institut za ljudska prava - IHRLI za unošenje u bazu podataka i za analizu, kako je dolje navedeno.

Prikupljanje podataka

Sekretarijat Komisije i ja, u ulozi Izvještača za prikupljanje i analizu činjenica, aktivno smo pratili mnoge puteve prikupljanja informacija i razvili veze sa mnoštvom izvora, uključujući državne Komisije za ratne zločine Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije (Jugoslavija). Ova tijela su dobila kopije baze podataka IHRLI-a da bi se pomoglo da njihov ulaz podataka bude jednoobrazan. Takođe su, razvijeni bliski kontakti sa drugim nacionalnim organizacijama, nevladinim organizacijama, medijima i pojedincima u više od četrdeset zemalja.

Video arhiva

Moja ekipa i ja smo sakupili vrijedne informacije iz štampe, radio emisija, i elektronskih medija, uključujući LEXIS/NEXIS i Informativnu službu inostranog radio emitiranja. Osim jednog pregleda međunarodnih medija štampe,

sastavljena je i jedna video-teka koja sadrži medijske izvore i ostale izvore metražnog filma koji prikazuje povrede međunarodnog humanitarnog prava.

Metražne filmove smo dobili od najvećih američkih i evropskih televizijskih mreža - kao ABC, NBC, CBS i CNN u SAD; BBC i ITN u Ujedinjenom Kraljevstvu i raznih francuskih, italijanskih, austrijskih i njemačkih televizijskih stanica. Osim toga, metražni filmovi iz bivše Jugoslavije sakupljeni su od SRJ - RTV Beograd, Studija Beograd, hrvatske TV u Zagrebu, bosanske TV u Sarajevu i drugih lokalnih stanica. Metražni filmovi su takođe prikupljeni od lokalnih građana koji su snimali i lične prikaze i događaje koji su se odvijali, sa kućnim video rekorderima. Sveukupno, skupljena je arhiva od više od tri stotine video-traka...

Baza podataka IHRLI

Na prvoj sjednici Komisije, ja sam predložio da se ispostavi jedan centar za dokumentaciju i baza podataka. Međutim, Komisija nije imala ni prostora niti sredstava da to uradi u svom Sekretarijatu u Ženevi. IHRLI je ponudio svoje prostorije i sredstva i zalagao se da pribavi naknadna potrebna finansijska sredstva. Prvo je taj prijedlog naišao na otpor od strane OLA koja je insistirala da se projekat izvede na prostorima Ujedinjenih nacija. Ja sam bio uvjeren, međutim, da moj mandat ne određuje gdje posao treba da se vodi i, zaista većina izvještača iz UN tijela rade negdje drugo, a ne u prostorijama Ujedinjenih nacija.

Na ovoj osnovi, ja sam nastavio sa stvaranjem baze podataka u Čikagu u IHRLI-u da bi organizovao masu informacija i olakšao njeno pronalaženje i analizu.

Tek je nekoliko mjeseci kasnije tadašnji predsjedavajući Kalshoven objavio postojanje baze podataka i tražio ono što je već bilo na mjestu: mjere sigurnosti da bi se zaštitili podaci i obezbijedila povjerljivost od strane osoblja koje radi sa bazom podataka. Konačno, posao koji sam vršio kao Izvještač naišao je na odobrenje Komisije, generalnog sekretara i Vijeća bezbjednosti...

Ocjena nastojanja za prikupljanje podataka

Komisija i ja smo iskusili pomiješane rezultate u našim naporima da prikupimo podatke o, i da dokažemo navodne povrede međunarodnog humanitarnog prava. Izvještaji koje su pripremile vlade, UN tijela, intervladine - IGO i nevladine organizacije - NGO, sadrže brojne tvrdnje ali većina istih ne

daje pravno relevantne ili prihvatljive dokaze o povredama. U nekim slučajevima mogle su se pribaviti detaljnije informacije da je Komisija imala finansijska sredstva da pomogne voljne izvore koji sami nisu imali sredstava da kopiraju dokumenta, fotografije i video trake ili da snime svjedočenja svjedoka. Na primjer, Jugoslovenska komisija za ratne zločine i Bosanska komisija za ratne zločine nisu imale ni sredstva niti mogućnosti da spoje ili da reproduciraju informacije koje su posjedovale.

Bilo je takođe teško prikupiti zvanična dokumenta, voditi istraživanja na licu mjesta, i intervjuisati žrtve, svjedoke i nepristrasne posmatrače dok se konflikt u bivšoj Jugoslaviji nastavljao. Neka UN tijela kao Zaštitne snage Ujedinjenih nacija (UNPROFOR) i Visoki komesarijat za izbjeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) kao i Međunarodni komitet Crvenog krsta (ICRC), zasnovali su svoje mandate na isključivanju prenošenja tih informacija. Tako, dobro obaviješteni izvori koji su imali informacije iz prve ruke nisu mogli da ih podijele sa Komisijom, osim preko objavljenih izvještaja ili izvještaja koji su bili na raspolaganju jednom ograničenom krugu i nisu sadržavali dokaze.

Dalje, Komisija za praćenje Evropske zajednice za Jugoslaviju (ECMM), koja je potencijalno bila jako koristan izvor informacija iz prve ruke, pohranila je svoje izvještaje u kutije naslagane u jednoj prostoriji u sjedištu UNPROFOR-a u Zagrebu. Tako nije bilo lakog načina da se dođe do relevantnih informacija i pošto ECMM nije imala jedinstven sistem za praćenje, izvještaji su se razlikovali u kvalitetu i sadržaju. I na kraju, izgleda da su neke vlade, uključujući i Ujedinjeno Kraljevstvo, kad su predsjedavale ECMM, izuzele neke od izvještaja.

Treba napomenuti takođe da je Komisija započela svoje aktivnosti skupljanja podataka prije nego je osnovan Tribunal i tako prije nego što su prihvaćena Pravila procedure i dokaza Tribunala. Prema tome, Komisija nije imala nikakvog načina da dozna koji bi se tipovi dokaza smatrali prihvatljivim od strane Tribunala, i ovo je dalje komplikovalo njen zadatak.

Kritička procjena primljenih informacija

Prikupljanje i analiza podataka Komisije trebalo je da izvuče korist od većeg unošenja od strane vlada, UN tijela, intervladinih i nevladinih organizacija. Od vremena kad je Komisija počela sabirati podatke u novembru 1992. do približno jednu godinu kasnije, karakter i kvalitet dostavljenih informacija iz raznih izvora, nije se znatno promijenio. Materijal je općenito bio ograničen i nekompletan, nedostajala su dokumenta, snimke intervjuja, video trake intervjuja, fotografije i drugi popratni dokazi.

Dok su izvještaji jednako ustanovili nastajanje viktimizacije širokih razmjera u bivšoj Jugoslaviji, oni nisu, većinom, sadržavali dokaze u pravnom smislu, koji su potrebni da bi se podnijele krivične optužbe po međunarodnom krivičnom zakonu ili domaćem krivičnom zakonu država na čijoj su teritoriji ova djela počinjena. Nudi se nekoliko objašnjenja: nevladine organizacije su željele da zaštite svoje izvore; neke intervladine organizacije, kao UNHCR i ICRC, smatrale su da su spriječene svojim mandatima da daju dokaze ili čak informacije; UNPROFOR je (do oktobra 1993.), slično tumačio svoj mandat koji ga sprječava od davanja dokaza; neke vlade nisu bile sigurne u sudbinu Komisije, a druge vjerovatno nisu imale političkog interesa da predaju dokaze. Strane u konfliktu su činile sve što su mogle da bi saradivale, ali su njihova finansijska sredstva bila ograničena i nisu imale školovano osoblje. Takođe su se suočavale sa objektivnom teškoćom prikupljanja dokaza u toku rata.

Nekoliko je problema bilo zajedničko svim izvještajima koje je Komisija primila. Informacije su se mnogo razlikovale što se tiče forme i sadržaja, i tako komplikovale unošenje i analizu podataka, kako se dole navodi. Mnogi izvještaji takođe nisu davali dovoljno detalja o događajima o kojima se govori (kao informacije u vezi identiteta žrtava, počinitelja i svjedoka). Naročito su bili mučni stalni propusti da se identifikuju vojne jedinice koje su uvučene u navedene događaje, da se daju informacije o "borbenom poredku", i da se daju podaci o lokaciji vojnih jedinica u dato vrijeme. Svaki od ovih odnosnih faktora je presudan za ustanovljenje "odgovornosti komande". Svi ovi detalji su se morali otkrivati, gdje god je bilo moguće, kroz druge izvore.

Vlade nisu davale nikakve informacije tajnih službi koje su posjedovale - kao što su satelitski i snimci iz vazduha; snimljene telefonske, radio i kablovske komunikacije i druge materijale koji su mogli otkriti raspored i kretanja trupa i snabdijevanja, naročito važni gdje su se ukrštale nacionalne granice. Takve informacije bi pomogle da se ustanovi uloga raznih vlada u ovim višestrukim konfliktima, međunarodni karakter konflikta, lanac komandovanja i vrh komande i kontrole. One bi takođe pomogle da se ustanovi uloga "zaraćenih strana" (bosanski Srbi, bosanski Hrvati i snage bosanske Vlade) u izvjesnim operacijama koje su planirane s ciljem da se prikrije ta uloga, naročito gdje su se ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava predviđale i uočavale. Takve informacije vode ne samo do pravih zaključaka nego takođe do političkih konsekvenci, što može biti objašnjenje zašto nisu stavljene na raspolaganje Komisije. Dalje, koliko ja znam, takva tajna služba nije još stavljena na raspolaganje tužitelju Tribunala, uvaženom **Ričardu Goldstonu** (Richard Goldstone).

Konačno, izvori informacija na kojima su se izvještaji bazirali ili nisu bili provjereni ili se nisu mogli provjeriti. Mnogi izvještaji nisu otkrivali originalne

izvore niti su navodili da li se neki originalni dokazi mogu staviti na raspolaganje (kao što su izjave žrtava pod zakletvom, svjedoci ili izvršitelji zločina; fotografije; ili medicinski izvještaji kao i izvještaji sa autopsija). Bez pristupa izvjesnim dokumentima i izvorima, bilo je teško odvagati valjanost tvrdnji; procijeniti dovoljnost i vjerodostojnost dokaza; odlučiti da li je dalje istraživanje u datom slučaju bilo potrebno; utvrditi eventualnu odgovornost navodnih počinitelja; i odrediti pravnu prirodu povrede i eventualnu kriminalnu optužbu. Ipak, zbirni efekat ovih informacija, od kojih su mnoge bile potkrepljujuće, bio je da se pomogne ustanovljavanju šablona povreda iz kojih su se mogle identifikovati izvjesne politike, naročito politika koja je krila dosljedan propust vojnih i političkih lidera da djeluju u smislu sprečavanja povreda ljudskih prava i kažnjavanja njihovih počinitelja.

Kako je gore navedeno, postojali su problemi u unošenju podataka i analizi jer su se izvori znatno razlikovali što se tiče kvaliteta i sadržaja, u dijelu koji je odražavao njihove različite metodologije i ciljeve prikupljanja podataka...

Prekid rada Komisije

Tridesetog aprila 1994. godine, Komisija je pismeno najavila generalnom sekretaru da u slučaju njenog raspuštanja, datum bi morao biti 31. juli iste godine, u svjetlu predloženog akcionog plana. Nekih šest mjeseci ranije, u svom drugom Privremenom izvještaju (oktobar 1993.) Savjetu bezbjednosti, Komisija je istakla plan rada baziran na datumu završetka rada sa 31. jula 1994. Tako je Komisija vjerovala da su Savjet bezbjednosti i generalni sekretar bili u saglasnosti o ispravnosti ovog datuma. Takođe, u oktobru 1993., Komisija je pripremila svoj budžet za 1994. i dostavila ga OLA. Zaključni datum budžeta bio je takođe 31. juli 1994. Tek u novembru 1994., ja sam posjetio Njujork (New York) sa g. Karl-Avgust Flajšhauerom (Karl-August Fleischhauer) i g. Ralfom Zaklinom (Ralph Zacklin), bivšim i sadašnjim OLA zvaničnicima. Razgovarali smo o budžetu. Takođe sam se susreo sa generalnim sekretarom u to vrijeme da bih ga obavijestio o radu Komisije i akcionom planu. Pitanje datuma prekida rada Komisije za 31. jula 1994. nije nikada postavljao.

Ipak, 13. decembra 1993., tadašnji podsekretar za pravne poslove i pravni branilac Ujedinjenih nacija Karl-August Flajšhauer zatražio je pismom od Komisije da prekine svoje aktivnosti do 30. aprila 1994. Nikakva rezolucija Savjeta bezbjednosti nije naložila prekid rada Komisije. Zaista, kako je ranije napomenuto, Rezolucija Savjeta bezbjednosti 827, koja je ustanovila Tribunal, navodi da "zbog toga što nije naimenovan tužilac Međunarodnog tribunala" Komisija "mora nastaviti hitno sakupljanje informacija koje se odnose na dokaze

teških kršenja Ženevskih konvencija i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava kako predlaže u svom privremenom izvještaju". Između dana Flajšhauerovog zahtjeva i prekida Komisije, nije postojala funkcija tužioca, samo je postojao vršilac dužnosti tužioca bez ikakvog pravnog ili istražnog osoblja na raspolaganju. Tako je odluka Sekretarijata od 13. decembra prekršila duh, ako ne pisma, a ono Rezolucije 827. Ironija je da je samo nekoliko dana poslije obavijesti OLA o prekidu, Generalna skupština hvalila Komisiju za njen rad i podržala nastavak njenog postojanja.

Prijevremeni prekid imao je štetne rezultate. Komisija je prekinula nekoliko svojih istraživanja. Na primjer, kako je ranije pomenuto, Komisija nije mogla da nastavi sa ekshumacijom masovnih grobnica u Ovčarima i Pakračkoj Poljani.

Pored toga, istraživanje slučajeva silovanja moralo se nastaviti bar još dva mjeseca kako bi bilo dovoljno obuhvatno. Zbog toga što se ovo istraživanje moralo završiti 31. marta 1994., nije se moglo provesti dvije stotine intervjuua u cijeloj bivšoj Jugoslaviji. Konačno, prijevremeni prekid nije dao Jugoslaviji šansu da prezentira informacije i dokaze za koje je vlada najavila da bi obezbijedila, niti je bilo vremena za izvještaj Jugoslavije, koji je podnesen Ujedinjenim nacijama u maju 1994, da se uzme u razmatranje u konačnom izvještaju Komisije.

Pismom od 2. marta 1994., zamjenik pravnog branioca na dužnosti OLA, Ralf Zaklin zatražio je da Komisija prenese sva svoja dokumenta i sadržaje baze podataka u tužilaštvo. Komisija se u potpunosti saglasila sa ovim zahtjevom i transfer je bio kompletan u vrijeme kada je Komisija dostavila svoj konačni izvještaj generalnom sekretaru. Kao rezultat brze i neočekivane transakcije, bilo je manje prilike da Komisija pregleda svoj rad kod tužilaštva, koje se tada sastojalo samo od vršioca dužnosti tužioca Grema Bluita (Graham Blewiht) i još nešto sekretarskog osoblja. Srećom, od naimenovanja sudije Goldstouna, uspostavljeni su odlični uslovi za saradnju; članovi IHRLI osoblja i ja sreli smo se sa članovima osoblja iz tužilaštva u Hagu da bismo razgovarali o nekim od Goldstounovih nalaza i o bazi podataka. Ovakav odnos saradnje bio je pohvaljen od strane Tribunala u njegovom prvom godišnjem izvještaju. Šta više, ja sam blisko saradivao sa tužiocem Goldstounom i njegovim saradnicima prilikom razmatranja aneksa kako bi se uvjerali da oni ne sadrže materijal koji bi prejudicirao gonjenje. Tokom ovog procesa, tužilac i njegovi saradnici su mi pružili punu saradnju, koju sam prihvatio sa zahvalnošću.

Zaključak i ocjena

Formiranje Komisije eksperata od strane Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija bilo je bez presedana. Ovaj korak postavio je pozornicu i služio kao model za Komisiju za Ruandu, koja je formirana u julu 1994. godine. Novo tijelo, orijentisano prema akciji, ovakvog tipa zahtijevalo je veliku pomoć od UN struktura, koju ova posljednja nije bila spremna da pruži. Bilo je naravno razumljivih administrativnih razloga za neke od početnih teškoća Komisije. Ovome se moraju dodati problemi birokratije UN i kao činjenica da OLA, koja je pružala usluge Komisiji, bila jako opterećena čime je morala sve uraditi, a imala je samo malo ljudi za to. Osim toga, međutim, teško je objasniti izvjesne birokratske prepreke i zadržavanja koja je Komisija iskusila. Iznad svega, teško je shvatiti zašto nikakva sredstva nisu data na raspolaganje od strane Generalne skupštine i zašto je dobiveno tako malo dobrovoljnih doprinosa od vlada. Ako "Iran-contra" istraživanje u SAD košta preko 40 miliona dolara, kako može biti dovoljan fond od 1,3 miliona dolara u kontekstu tako obimne viktimizacije koja se desila u bivšoj Jugoslaviji? Možda bi u budućnosti, Savjet bezbjednosti morao dodjeljivati iz budžeta za očuvanje mira izvjesnu sumu za takve komisije čim ih osnuje.

Prijevreteni prekid rada Komisije ne može sve objasniti. Je li to mogla biti namjerna politička akcija za sprečavanje daljih otkrivanja istine? Ili, je li to jednostavno nepametna administrativna odluka. Ili je možda to priroda Ujedinjenih nacija surova - dijelom politička, dijelom birokratska - koja računa na, ja vjerujem, nevjerovatan ishod, bez obzira na razlog. Međutim, mora se reći, da su odnosi između OLA i Komisije bili odlični od naimenovanja Hansa Korela (Hans Corell) kao podsekretara za pravne poslove i pravnog branioca (savjetnika) u februaru 1994. Sa zahvalnošću prihvatamo podršku g. Korela.

Uprkos teškoća izloženih u ovom članku, Komisija je postigla izvanredne rezultate. Bez temelja koji je položila Komisija, tužilac Goldstoun ne bi imao ništa s čim bi počeo u traženju njegovih napora na podizanju optužnica, čak iako će trebati provesti mnoga konkretna istraživanja da bi se nalazi Komisije pretvorili u optužbe. Visoki stepen vizionarstva Komisije i njenog rada daje joj kredibilitet, koji opet daje kredibilitet Ujedinjenim nacijama. Ono je takođe, dalo podsticaj Tribunalu. Iznad svega, **Komisija je dala značajan, javni zapis o kršenjima koji niko ne može ignorisati.** Sada je pravda u rukama Tribunalu. Kako je navedeno u konačnom izvještaju:

"Posebno je zapanjujuće primijetiti da su **velika očekivanja žrtava da će Komisija utvrditi istinu** i da će Međunarodni tribunal donijeti pravdu. Sve strane to očekuju. Tako je neizbježan zaključak da je **za mir ubuduće potrebna**

pravda, a ta pravda počinje utvrđivanjem istine. Komisija bi ponovo napravila propust ako ne bi istakla veliko očekivanje pravde i strana u sukobu i žrtava, vladinih i nevladinih organizacija, medija i svjetskog javnog mnijenja. Prema tome, Međunarodnom tribunalu moraju se dati potrebna sredstva i pomoć da ispuni ova očekivanja i da izvrši svoj zadatak. Štaviše, sveobuhvatna očekivanja novog svjetskog poretka baziranog na međunarodnom pravu zahtijevaju ništa manje efikasne i stalne institucije međunarodne pravde. Međunarodni tribunal za gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991., mora za to dobiti šansu da stvori momenat za ovaj budući razvoj".

POSLOVNA ZGRADA ELEKTROPRIVREDE BOSNE I HERCEGOVINE

IZVJEŠTAVANJE NIJE DOVOLJNO - MISIJA ZA LJUDSKA PRAVA TADEUŠA MAZOVJECKOG -

Tadeuš Mazovjecki (Tadeusz Mazowiecki), **specijalni izvjestitelj Komisije UN za ljudska prava za bivšu Jugoslaviju**, dao je ostavku uz gađenje 27. jula 1995. godine, gotovo nakon tri godine od postavljenja na to mjesto. Objašnjavajući svoje razloge na konferenciji za štampu u Palati nacija u Ženevi (Geneva), bivši poljski premijer je izjavio da želi time **protestirati protiv odluka Londonske konferencije o Bosni**, koja je "**prihvatila pad Srebrenice i koja se pomirila sa (predstojećim) padom Žepe**" (dvije od šest zaštićenih zona UN u Bosni) i njihovu predaju u ruke bosanskim Srbima.

Dovoljno je ironično, to što su gotovo tačno prije tri godine pred Londonskom konferencijom (avgust-decembar 1992.) bosanski Srbi dali garancije o bezbjednosti istim tim gradovima u istočnoj Bosni koji su sada ponovo napadnuti. Mazovjecki je takođe uočio tu ironiju. "Međunarodna zajednica bi morala odustati od svoje **hipokrizije prema Bosni** jer mi tvrdimo da je branimo, dok je u stvari napuštamo", rekao je on. Njegova misija, prema tome, nije mogla biti nastavljena. "Ne može se sa kredibilitetom govoriti o zaštiti ljudskih prava kad postoji nedostatak konzistentnosti i hrabrosti što pokazuje Međunarodna zajednica i njeni lideri", izjavio je poljski izaslanik.

Njegova istraga događaja koji su uslijedili nakon pada Srebrenice otkrila je depresivan poznati obrazac o "veoma ozbiljnom narušavanju ljudskih prava u ogromnim razmjerama što se može opisati samo kao barbarizam", rekao je on. Mazovjecki je obrazložio svoje razloge u pismu upućenom generalnom sekretaru UN-a, Butrosu Galiju (Butros Ghali). "Ja shvatam i razumijem vaše ogorčenje - odgovorio je šef UN-a hladno. - **Više nego bilo ko drugi poznajem nepodnošljiva zvjerstva koja obilježavaju ovaj konflikt**. Međutim svaka ostavka ohrabruje one čija djela ne odobravamo. Danas nije vrijeme za sumnje i za odustajanja". Na iznenađujući retorički način Gali je kritikovao ostavku Mazovjeckog iz onih istih razloga koji su bili njen motiv na prvom mjestu.

Međunarodni mediji i dobar dio međunarodne zajednice vidjeli su to pod drugim svjetlom. "Međunarodna zajednica bi trebala osvijetliti komentare Mazovjeckog koji se odnose na koncept mandata koji je on imao", rekao je u

izjavi za štampu Hoze Ajala-Laso (Jose Ayala-Lasso), visoki komesar UN za ljudska prava. "Molio bih vas da još jednom preispitate svoju odluku", pisao je Tan Šri Dato Musa Hitam (Tan Sri Dato' Musa Hitam), predsjedavajući iz Malezije u Komisiji UN za ljudska prava. A u pismu izvjestitelju je naveo: "Moram vam iskreno ukazati na to da bi mi bilo izuzetno teško da vas zamijenim, jer ste vi izuzetno kvalificirani i odgovarate tom poslu".

Moris Abram (Morris Abram), predsjedavajući nevladine organizacije UN Voč (Watch) sa sjedištem u Ženevi je izrazio osjećanje mnogih kad je poslao faks Mazovjeckom onog dana kad su međunarodni mediji objavili vijest o ostavci izaslanika na prvim stranicama: "Vaša fotografija na prvoj stranici "Herald Tribjuna" (Herald Tribune) od jutros odslikava moju sliku proroka iz Starog zavjeta. A vaš rad i riječi odgovaraju upravo toj slici".

Od izvjestitelja UN-a do proroka Starog zavjeta, 68-godišnji Poljak je prošao dug put u ove tri godine. Njegova biografija, međutim, pokazuje da mu ni jedna uloga ne bi bila u potpunosti strana. U Poljskoj koju su okupirali nacisti kao tinejdžer je bio svjedok masovnih ubistava. Zrelo doba pod komunističkim režimom učinilo ga je osjetljivim i na manje otvorenu manifestaciju nasilja u javnom životu. Katolički mislilac sa ličnim stavom, i prijatelj čovjeka koji će postati papa Ivan Pavao II, Mazovjecki je dobio mjesto u Parlamentu u toku kratkog političkog raskravljenja - i izgubio ga kad se stavio na stranu prodemokratskih studentskih demonstracija. Kao vodećeg savjetnika "Solidarnosti" internirao ga je prijecki sud - a ponovno se pojavio 1989. godine kao prvi nekomunistički premijer zemlje. Pošto nije imao uspjeha u trci sa Lehom Valensom (Leh Walensa) na prvim demokratskim predsjedničkim izborima, Mazovjecki se povukao sa prvih linija političkog života, ali je u Poljskoj ostao kao figura iskusnog državnika i moralnog autoriteta.

Dobio je takođe nadimak "**Kornjača**", zbog sporog i teškog načina na koji obavlja svoj posao. Kada ga je 14. avgusta 1992. godine Komisija UN-a za ljudska prava imenovala za specijalnog izvjestitelja, poljski novinari su špekulisali da bi njegova reputacija "kornjače" mogla u tome odigrati neku ulogu. Birokratija UN-a - mislili smo - je očekivala od Mazovjeckog da pravi uopštenu vrstu izvještaja u stilu "zar rat nije strašan", a ne da bude kritizer. Niko nije od njega očekivao da će toliko puta oputovati na lice mjesta, da će neudobno putovati hiljade milja pod prijetnjom granata, provesti neizreciv broj sati u razgovorima sa svjedocima i žrtvama, talasati izvještajem za izvještajem, i konačno tako spektakularno zalupiti vratima. Niko - pa čak ni sam Mazovjecki. U jednom dugom intervjuu u Varšavi (Warszawa) osnovu koga je mnogo toga u ovom tekstu bazirano. Mjesec dana nakon ostavke on je rekao: "Kad sam postao specijalni izvjestitelj - nisam bio sasvim svjestan prirode misije. Mislio sam da će to biti ad hoc stvar, od jednog do dva izvještaja. Niti sam bio dobro informisan

o tadašnjem cijelom konfliktu, a posebno ne o funkcijama i sposobnostima UN-a".

Komisija je brzo reagovala. Imenovala je Mazovjeckog na za njega prvom takvom specijalnom zasjedanju, sazvanom jedva nedjelju dana nakon što je to američki predstavnik tražio. Poljskog državnika su pitali preko telefona da prihvati posao. Mandat koji mu je dat zahtijevao je od njega da "iz prve ruke ispita situaciju o ljudskim pravima u bivšoj Jugoslaviji, i da dobije relevantne, pouzdane informacije o situaciji po pitanju ljudskih prava u tom regionu od vlada, pojedinaca, međuvladinih i nevladinih organizacija, na bazi kontinuiteta, i da iskoristi postojeće mehanizme Komisije za ljudska prava".¹

Rezolucija je takođe pozvala sve agencije UN-a da saraduju sa izvjestiteljem, a generalnog sekretara da njegove izvještaje učini dostupnima Savjetu bezbjednosti.² Zatim, mandat je takođe trebao uključiti "inventivne elemente koji nisu prisutni u drugim sličnim mandatima. Posebno, specijalni izvjestitelj je bio ovlašten da ispita ne samo povrede ljudskih prava, nego i povrede međunarodnog prava. Od njega je traženo da podnese onoliko izvještaja koliko bude procijenio da je potrebno. Njegovi izvještaji nisu podnošeni samo Komisiji za ljudska prava i Generalnoj skupštini, nego i Savjetu bezbjednosti i Međunarodnoj konferenciji za bivšu Jugoslaviju, preko generalnog sekretara. Uspostavljen je rad na terenu kao podrška njegovom mandatu".³

Nedjelju dana pošto je dobio mandat, 21. avgusta, Mazovjecki je počeo svoju prvu misiju u bivšoj Jugoslaviji. Komisija mu je odredila 28. avgust kao krajnji rok za podnošenje izvještaja. Mazovjecki je završio misiju oko 26. avgusta i izvještaj je bio spreman prema datom roku. On i njegovo osoblje radili su cijeli dan i noć, očekujući da će izvjestitelj biti pozvan da govori i na **Londonskoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji - ali poziv nikad nije stigao.**

Otada odnosi izvjestitelja sa kopredsjedavajućim Konferencije, lordom Ovenom (Owen) i Torvaldom Stoltenbergom (Thorvald Stoltenberg), počinju da budu neugodni. "Verbalne deklaracije bile su neizdržive", kopredsjedavajući Konferencije nisu bili spremni da se upuste u bližu saradnju sa izvjestiteljem. Činjenica da on čak nije bio ni informisan o njihovom Planu za praćenje ljudskih prava je veoma karakteristična" - piše najbliži saradnik Mazovjeckog, prof. Roman Vjeruzevski (Roman Wieruszewski), u predgovoru poljskog izdanja

---

¹ *Specijalni izvještač izvijestio je 28. avgusta 1992. godine.*

² *Rezolucija Komisije za ljudska prava UN S-1/9.*

³ *Specijalni izvještač izvijestio je 22. avgusta 1992. godine.*

prvih izvještaja Mazovjeckog.⁴ Kad bi se sastali, sastanak je bivao prilično žučan. Lord Owen bi stalno zahtijevao da Mazovjecki "bude manje emotivan". Stoltenberg je jedanput podigao ton i rekao izvjestitelju: "Ne treba nam vaše moraliziranje. Mi najbolje znamo kako da zaštitimo ljudska prava!"

Ali, zašto je Mazovjecki moralizirao na prvom mjestu? Zašto je on vjerovao da je aspekt ljudskih prava konflikta bio toliko važan?

"To je prvo pitanje osnovne ljudske solidarnosti. Jednostavno je neprihvatljivo reći da ta balkanska plemena vole ubijati jedni druge, pa pustimo ih onda. Ali ja takođe vjerujem da ljudi ne razumiju implikacije konflikta, i evropske bespomoćnosti, za cijeli evropski poredak, ustvari za osnovne svjetske civilizacije. Prije dvije generacije ljudi su bili nevoljni da 'umru za Gdanjsk' (Dancig). Danas su nevoljni da umiru za Srebrenicu, Žepu, Goražde... Pošto se kao neko ko živi u Poljskoj osjeća bezbjedno zbog toga".

Osamnaest izvještaja Mazovjeckog, objavljenih u toku tri godine njegovog mandata, u kojima su obuhvaćeni različiti aspekti konflikta, od etničkog čišćenja preko masovnih silovanja do uloge medija, su vjerovatno najopsežnija dokumentacija koja je dostupna o posljedicama rata. "Vaši izvještaji u proteklim godinama, pripremljeni u veoma teškim okolnostima, daju rijetko objektivnu analizu veoma komplikovanih problema i izuzetno dramatičnih događaja" - pisao je predsjednik Savjeta parlamenta Evrope, Miguel Angel Martinez (Miguel Angel Martinez). Uz to, preporuke koje su sadržane u izvještajima su imale direktnu težinu za pokušaje da se riješi konflikt. "Vi ste formulisali veoma važne preporuke, počev od uspostavljanja zaštićenih zona koje bi, da su od međunarodne zajednice dobile na vrijeme pravu podršku, mogle promijeniti evoluciju konflikta" - pisao je ministar inostranih poslova Francuske Erve de Šaret (Herve de Charette).

Mazovjecki je, međutim, kritikovan, posebno na samom početku njegove misije, od strane više nevladinih organizacija za ljudska prava, što nije bio dovoljno jasan u svom opisu povreda ljudskih prava i zvjerstava, i zbog njegovog oklijevanja da imenuje odgovorne pojedince. Izvjestitelj je dosljedno ponavljao da bi takve aktivnosti prelazile okvir njegovog mandata, da je sakupljanje dokaza posao stručnjaka Komisije, dok je na Haškom tribunalu da donese odluke o tome.

Na drugoj strani, različite srpske vlasti koje su bile uključene u konflikt, su ga osuđivale, takoreći od samog početka, zbog antisrpske pristrasnosti. Samo dva puta mu je dozvoljeno da uđe u krnju Jugoslaviju, i isto tako samo dva puta

---

⁴ Roman Wieruszewski: *MIEDŹYNARODOWA REAKCIJANA NARUSZANIE PRAW CZELOWICK A W BYLEJ JUGOSLAWII*. In: *Raporty Tadeusza Mazowieckiego bylej Jugoslawii*, Poznan - Warszawa, 1993.

na teritoriju koju su držali bosanski Srbi. Razne srpske vlasti, takođe, nikad nisu dozvolile da Mazovjecki otvori kancelariju na terenu na teritoriji pod njihovom kontrolom. Nisu mu dozvolili ni da ispita zločine počinjene protiv Srba za koje su se vjerovatno dokazi mogli naći na teritorijama koje su Srbi kontrolisali. To ih nije sprečavalo da tvrde da je nepostojanje ovakvih istraga bio dokaz antisrpske pristrasnosti Mazovjeckog. Neizdržive poteškoće kod Mazovjeckog su izazvale pojačan interes za povrede ljudskih prava, uključujući i one počinjene protiv Srba. "Sve strane su očekivale od mene da pišem o zločinima drugih, ali nisu željele da registrujem njihove povrede. Nakon moje dvije posjete Srbiji, međutim, srpske vlasti su počele da aktivno izražavaju zlu volju. Mislim da je to bilo zato što sam ja u svojim izvještajima dao obiman i potpun prikaz proganjanja Albanaca na Kosovu. U tom pogledu Srbi u Bosni su od samog početka bili krajnje nekooperativni, vjerovatno zato jer sam ustanovio **da su krivi zbog etničkog čišćenja, i zbog većine flagrantnih zloupotreba ljudskih prava**".

Mazovjecki je, međutim, pokrenuo pitanja zloupotreba počinjenih nad Srbima, kod vlasti u Sarajevu⁵ i kod Hrvatske vlade.⁶ Njegov pretposljednji izvještaj⁷ bio je u mnogome posvećen sudbini srpskih izbjeglica iz zapadne Slavonije. Srpske de facto vlasti u Bosni i Hrvatskoj nisu, međutim, čak ni odgovorile na njegove zahtjeve da mu se dozvoli da razgovara sa izbjeglicama na teritorijama koje ove vlasti kontrolišu. A zvanična interpretacija krnje Jugoslavije o njegovoj ostavci je bila da je to bilo koordinirano sa predstojećom hrvatskom ofanzivom u Krajini, kako bi se omela istraga o mogućim hrvatskim zvjerstvima koja su tada počinjena.

U svojim Opštim zaključcima o mandatu koji su sadržani u njegovom konačnom izvještaju Mazovjecki je napisao: "Ujedinjene nacije niti će tolerisati niti prihvatiti situaciju u kojoj vlasti (različitih strana) odbijaju da surađuju sa mehanizmima za zaštitu ljudskih prava koje je uspostavila komisija. ... Stepen u kom strane o kojima je riječ primjenjuju odluke organa Ujedinjenih nacija ne samo da pokazuje odanost principima međunarodnog reda, nego je to i indikator kredibiliteta Organizacije".

Po mišljenju Mazovjeckog, i hrvatske i bosanske vlasti su bile "kooperativne", iako je bio kritičan prema odgovoru hrvatskih vojnih struktura koji mu je dat na njegove ponovljene intervencije protiv proizvoljnih istjerivanja stanara iz vojnih stanova u Hrvatskoj. "Što se tiče bosanskih vlasti, bio sam razočaran kad sam ustanovio da su bosanske vlasti godinama držale logor u

---

⁵ *Special Rapporteur of 17.November 1993. E/C No. 4/1994./17.*

⁶ *Pismo ministra predsjedniku Mati Graniću 1.oktobra 1993.godine. G/SO 214 (77-1).*

⁷ *Special Rapporteur of 5.July 1995. E/C No.4/1995./6.*

Tarčinu, gdje je preko stotinu Srba držano radi razmjene". Mora se reći, međutim, da je postojanje tog logora bila javna tajna bar od 1993. godine.⁸

Takoreći od samog početka misije, Mazovjecki nije bio baš sretan sa saradnjom koju je dobio od nekih agencija UN-a. On vjeruje, međutim, da je to bio više psihološki nego politički problem. "Osoblju UN-a treba vremena da konstatuje kakav je karakter ovog mandata, šta će on značiti i da li će to biti za njih problem. Stav koji su usvojile različite agencije zavisio je od stava ljudi koji su u njima radili. Oni su ili vjerovali da će misija biti uspješna i od koristi, ili su se snebivali i nisu davali podršku. U tom smislu ne mislim da je bilo velikih razlika između civilnog i vojnog krila UN operacije, ili između struktura na terenu, u Ženevi i u Njujorku (New York). Glavni problem, međutim, bio je koordinacija, sa različitim agencijama koje su radile po sopstvenim planovima rada bez uzimanja u obzir šta druga tijela rade. Na drugoj strani, bilo je nepotrebno umnožavanje različitih funkcija. Na primjer, ranija uniformna struktura UNPROFOR-a je podijeljena u tri odvojene operacije, po jedna za Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, te Makedoniju. Da bi ih vodili, imenovana su tri nova funkcionera, svaki u rangu pomoćnika generalnog sekretara. Tipično birokratsko rješenje koje ne rješava ništa, nego samo troši oskudna sredstva".

Birokratska zbrka nije bila jedini problem sa kojim se morao izvjestitelj suočiti unutar njegove vlastite organizacije. "Morao sam se navići na činjenicu da različite agencije, a posebno neke civilne agencije UNPROFOR-a, nisu bile obavezne da nam predaju dokumentaciju o kršenju ljudskih prava. I da je samo pitanje snimanja ovakvih kršenja iz njihove perspektive bilo sekundarno, relativno nevažno. Posebno vidljivo u jednom slučaju - otkriće masovnih grobnica u Ovčari kod Vukovara - relevantne informacije nam nisu predavane, iako je u slučaju ovakvog teškog kršenja, to trebalo biti odmah meni predato".

---

⁸ Postojanje logora bilo je opštepoznato, a cilj mu je bio razrješenje sudbine istog broja Bošnjaka iz Hadžića (primj. Redakcije).

Fon van den Bizen (Phon van den Biesen), advokat iz Amsterdama

Stjepan Kljujić, član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine

Konstanti Gebert (Konstaty Gebert), saradnik misije UN za ljudska prava

Dr. Fransis Bojl (Francis Boyle), advokat i profesor prava na Univerzitetu u Čikagu

Suljo Babić, pravnik, Javni tužilac Republike Bosne i Hercegovine

Dr. Edin Sarčević, naučni saradnik za prava na Univerzitetu u Lajpcigu (Leipzig, Njemačka)

Sead Hodžić, pravnik, sekretar Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine

DISKUSIJE

KO DIJELI BOSNU? (Panel diskusija)¹

Dr. Edin Šarčević: Imam osjećaj da su oni koji odlučuju često nekompetentni. Ne znam šta su po funkciji u strukturi bosanske vlasti, kolege koje su došle iz Bosne. Želio sam postaviti ovo pitanje gospodinu Lazoviću, dakle, ko sada odlučuje o pitanju budućeg razvoja države Bosne i Hercegovine? Mogu primijetiti da je u Bosni na djelu određeni legitimitet, ali se ne može govoriti o punoj legitimnosti. Ko je, zapravo odgovoran za ove odluke, koje podrazumijevaju i dijeljenje Republike? Molim da mi najprije odgovori neko iz Bosne i Hercegovine.

Dr. Ismet Grbo: Vi ste napravili jednu konstataciju i dali jedan komentar situacije u Bosni i Hercegovini. Kao i u svakoj parlamentarnoj državi, parlament je legitiman. Ni jedna odluka neće biti donesena a da se o njoj neće izjasniti Parlament. Konzekventno tome o svim odlukama koje se ili koje će se donositi, u vezi sa aktuelnim ponudama ili planovima izjasniće se Parlament. U radnom dijelu, dakle u proceduri učestvuju političke stranke, koje su brojne u Bosni, učestvuje Vlada i naravno učestvuje Predsjedništvo i predsjednik Predsjedništva. Da li postoji deficit u legitimitetu? U dijelu u kojem smo imali kriznu fazu između hrvatskog i bošnjačkog političkog dijela, bio je legitimitet u određenim momentima deficitaran obzirom da su se hrvatski zastupnici i drugi činovnici u vlasti povlačili. Oni su sad u Federaciji zastupljeni i na taj način je taj problem riješen. Srbi su se sami separirali, iako u dijelu vlasti učestvuju sa predstavnicima koji su na izborima postigli određene rezultate. Budite uvjereni da se u Bosni ništa neće dogoditi mimo interesa bošnjačkog naroda. Istovremeno, taj interes se dijeli jednako i sa svim onim narodima koji Bosnu priznaju za svoju domovinu. Prema tome, podjela odgovornosti, skladnost interesa i patriotski opći interes su faktori koji odlučuju o tome koliko će trajati dugo borba i na koji način će se

---

¹ *Diskusija predviđena za Završnu sjednicu, održana 2. septembra 1997., sa početkom u 20⁰⁰. Dio diskusije održan je vezano za referat Harm de Jonga (vidi str. 330 do 346). Širi interes za diskusije, nažalost, nije se mogao zadovoljiti zbog obima referata.*

donositi odluke. Zasad postoji konsenzus između Bošnjaka i Hrvata u onom dijelu slobodne Bosne, koji se nakon Vašingtonskih sporazuma zove Federacija.

Dr. Safet Halilović: Na ovo pitanje može se odgovoriti na različite načine. Međutim, kad je u pitanju problem legitimiteta mislim da se on uopće ne postavlja. Bosna i Hercegovina je politički specifično strukturirana, ona ima elemente predsjedničkog sistema, dakle, postoji legitimno Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, koja je međunarodno priznata i koja je članica Ujedinjenih naroda. Ovdje su dva člana Predsjedništva gospodin **Ključić** i gospodin **Pejanović**, gospodin **Lazović** je predsjednik Skupštine. Tri glavne ingerencije u ratu, pogotovu ratnog Predsjedništva su državna odbrana, sigurnost i vođenje vanjske politike. Skupština, kao nosilac suvereniteta, kojoj i vlada Bosne i Hercegovine polaže račune prema tome sasvim operativno radi na taj usklađen način. Što se tiče ovog faktora o čemu je prof. Grbo govorio, mislim da tu, takođe, nema nikakvih dilema. Federacija, ipak funkcioniše, Vlada je jedinstvena vlada Federacije i Republike Bosne i Hercegovine. A što se tiče eventualne diobe Bosne i Hercegovine, nijedan od legitimnih zvaničnih organa vlasti to ne zastupa. Vi znate da dvanaest tačaka Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, ne dopušta mogućnost diobe na način, priznavanja suvereniteta različitih entiteta unutar Republike Bosne i Hercegovine. Mislim da su tu stvari dosta jasne.

General Jovan Divjak: Nema konfuzije, odlučuje Skupština. U Bosni i Hercegovini ima legitimnosti, ali je Bosna i Hercegovina ponekad pod pritiskom Međunarodne zajednice pa neke stvari prihvata iako to nije u interesu Bosne i Hercegovine. Dan posle toga što Karadžić nije prihvatio plan Kontakt grupe, na Predsjedništvu je doneta odluka da se odstupi, jer vi znate da je Predsjedništvo pristalo, međutim kasnije je bilo intervencija iz inostranstva od onih, koji inače vode igru i u Bosni i Hercegovini da se mora ostati pri onom što je doneto.

Dr. Adrian Hastings (Adrian Hastings): Suočeni sa pritiskom međunarodne zajednice da se donese konačna odluka o Ustavu zemlje moj odgovor i savjet Bosanskoj vladi bio bi, da kažu, **dok imamo milion izbjeglica izvan zemlje nemoguće je** - u duboko moralnom ustavnom smislu - **praviti bilo kakve izmjene Ustava**. Dok ne dođe do mira, dok se ne održi referendum koji će obuhvatiti i sve izbjeglice, ma gdje da se nalaze, mi ne možemo u skladu sa principima demokratske legitimnosti pristati na bilo šta što je slično planu Kontakt grupe, ili nekom drugom planu, sličnom tome. Izvan je ustavne moći Predsjedništva i Parlamenta da pristanu na takve planove. Mislim da je u principu to, ono što bi Bosanska vlada trebala da kaže svijetu. Trebala bi da kaže: **tražite od nas da uradimo nešto što je izvan okvira demokratske legitimnosti**. Ne možemo pristati da na ovaj način mijenjamo Ustav, ne možemo ga mijenjati bez referenduma i

to u uvjetima mira. Referendum bi morao obuhvatiti sve građane Bosne, ma gdje da se nalaze.

Dr. Frensis Bojl (Francis Boyl): Rekao bih nešto što se zasniva na mom osobnom iskustvu. Rekao bih mojim prijateljima iz Bosne. Sva ova obećanja Savjeta bezbjednosti, Evropske zajednice, Amerikanaca, samo su papirnata obećanja. Savjet bezbjednosti donio je **mnoge Rezolucije u kojima se govori o podržavanju teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine**. A ipak na pregovorima Ovena (Owen) i Stoltenberga (Stoltenberg) u Ženevi, uprkos svim ovim rezolucijama, stalne članice Savjeta bezbjednosti, članice Evropske unije, Butros Gali, Owen, Stoltenberg, **svim silama su nastojali podijeliti Republiku Bosnu i Hercegovinu**. Nastojali su da joj oduzmu pravo na članstvo u Ujedinjenim narodima. Sve to postoji kao dokumentacija u Svjetskom sudu pravde. Papirnate garancije i obećanja Kontaktne grupe, Amerikanaca, Evropske zajednice, zaista ne vrijede mnogo. Svi oni još uvijek pokušavaju da vas podijele.

Posljednji put kada su Ujedinjeni narodi pokušali nekoga da podijele, bio je onda kada su (mandatom koji je predložen 1947. godine i koji se odnosio na Palestince i Jevreje), pokušali da ih podijele. Taj problem još nije razriješen. I taj akt podjele izvršen je u okviru Povelje Ujedinjenih naroda. Ako ovu svoju situaciju rješavate u okviru Ujedinjenih naroda, budite sigurni da oni pokušavaju podijeliti zemlju, članicu Ujedinjenih naroda. Ta podjela se ne dešava samo u sjedištu Ujedinjenih naroda, nego i u Njujorku, Ženevi, ovdje u Bonu, u Vašingtonu, svi oni žele da podijele Bosnu. Ipak sve zavisi od bosanskog naroda, od Parlamenta, od bosanske Vlade. Oni koji o ovom odlučuju moraju biti jasni. Ako ne žele da vas podijele, moraju to jasno reći svijetu.

Dr. Ismet Grbo: Mislim, da treba dodati da Bosna, bez obzira na rat, na agresiju, ima elementarnu strukturu države i strukturu društva. U to ne treba sumnjati, bez obzira na sve pritiske koji se čine sa svih strana i bez obzira na svu bjelosvjetsku prostituciju. To je nešto što dalje jamči bosanska Armija i snage sigurnosti koje postoje u Bosni i Hercegovini. Stanje devedeset pete u odnosu na devedeset i prvu i devedeset i drugu godinu je u kvalitetu bitno drugačije stanje. I mislim da se o tome mora voditi računa.

Dr. Kristine fon Kol (Christine von Kohl): Početak diskusije pokazao je kako su ove rasprave dragocjene. One nam mogu objasniti neke pretpostavke, jer smo svi mi koji smo ovih dana saslušali mnogobrojne, interesantne i povremeno uzbudljive referate, bili rastrgani između beznađa i bilo koje ideje, koju smo prihvatili gotovo euforično. Da, možda ipak postoji neka nada? I to je ustvari moje pitanje i to za one koji nisu iz Bosne. Smatrate li da se iz pozadine ovih neočekivanih odluka, inače neodlučnog NATO-a, može nazrijeti bilo kakva

politička promjena od strane Zapada? Da li postoji barem neka mala pukotina na koju bismo, da tako kažem, mogli navaliti ujedinjenim snagama? Mislim da je gospodin Bojl bio u pravu, da su brojni oni koji žele da Bosnu dijele. Ali, možda postoji neka šansa i u ovom trenutku da se to spriječi. Mislite li da postoji takva mogućnost? Slijedeće pitanje je za bosanske učesnike. Želi li bosanski narod još i sada da se to promijeni? To su moja pitanja. Postoji li nada, i ako postoji, kako se može ostvariti?

Dr. Adrian Hastings: Mislim da i u svijetu i u Bosni danas ima više nade nego u protekle dvije godine. Mislim da je Francuska vlada od dolaska Širaka u značajnoj mjeri promijenila svoju spoljnu politiku u odnosu na Bosnu. I britanski tim, onaj koji kontrolira politiku prema Bosni se promijenio. Herd (Daglas Hurd) i Owen su otišli sa svojih položaja. Ne želim reći da se promijenila britanska politika, ali ona je znatno blaža. Mislim da je za tu tvrdnju dovoljna i sama činjenica britanskog prihvatanja NATO bombardovanja. Prije godinu dana Britanija to ne bi prihvatila. Oduprla bi se tome. Uradila bi sve što može da se odupre ovakvoj vrsti NATO akcije. Sada je međutim, tu akciju prihvatila prilično lahko. Znači, postoje promjene i u britanskoj politici.

U Britaniji je ostalo još godinu dana do izbora. Vrlo je vjerovatno da će slijedeće izbore dobiti laburisti. Politika laburista kreće se konstantno u pravcu koji je mnogo više probosanski. Postoji velika razlika u britanskom stavu u NATU danas u odnosu na onaj od prije nekoliko mjeseci. Bez da šta pretjerujem, promjena je značajna. Što se tiče Amerike, njen stav je sada značajan, mnogo značajniji nego što je to bio u prošlosti. Klintonu (Clinton) je jako stalo da se pitanje Bosne riješi na ovaj ili onaj način tokom iduće godine. Zbog toga, ako Bosna ostane čvrsto pri svome stavu protiv podjele, Amerika će biti skoro primorana da se približi politici dobra, koje više odgovara onome čemu se mi nadamo. Mislim da postoji nada.

Mislim da je ono što se desilo u Bosni, jačanje snaga bosanske Armije, shvaćeno kako u Italiji, tako i u drugim zemljama na Zapadu. Pad Krajine imao bi velikog uticaja na javno mnijenje na Zapadu. Naravno, ne možemo reći da je situacija sada dobra. Ali jeste manje beznadežna od one prije nekoliko mjeseci. Postoji mnogo više nade za manevre u pozitivnom pravcu. Zato mislim da nam **više nego ikada ranije treba znak, jak znak iz Bosne o njihovoj odlučnosti, o njihovoj politici**, i naravno njihovoj predanosti i ideji. Ako smijem ovdje da kažem, uskoro će nam u posjetu doći velika delegacija Srba, koju će predvoditi gospodin Pejanović. Ova delegacija bosanskih Srba posjetiće London i Njujork. U protekle dvije godine nismo nikada imali tako ozbiljnu delegaciju Srba. To je bitno, jer što god da kažem, uvijek se stvara utisak da se u Bosni radi samo o muslimanskim stanovnicima. To je bila velika slabost odbrane bosanskog slučaja. Mi smo stalno tvrdili da se radi o multinacionalnom otporu. Ali u očima Zapada

to nije takav zaključak. Slijedeće sedmice imaćemo u posjeti najmanje dvanaest bosanskih Srba koje će predvoditi gospodin Pejanović. Biće tu profesor Berberović a nadam se da će doći i general Divjak i drugi. Nakon toga putuju u Njujork. Nadam se da je to bio napor kojim treba uvjeriti Zapad da su apsolutno krivo shvatili cijelu stvar. Mislim da postoji šansa. Da će se to pokazati. Uostalom, danas sam manje pesimista nego što sam to bio u protekle tri i po godine, otkada se zajedno borimo.

Roj Gatman (Roy Gutman): Slažem se s tim. Mislim da je ova **najnovija NATO akcija očigledno izvedena sa dvostrukom namjerom**. S jedne strane ona treba da uplaši Karadžića i Mladića, a s druge da ubrza stavljanje potpisa na mirovni plan. Vjerujem i nadam se da će djelomično kao rezultat ove akcije, postati jasno da **bosanska strana ima dva značajna aduta**. Prvi je vojni, a drugi diplomatski.

Što se vojnog tiče o tome ne trebam posebno govoriti, s obzirom na činjenicu da sa moje desne strane sjedi general bosanske Armije. Ne trebam vam govoriti o snazi bosanske Armije. Ali važno je da se to shvati i izvan Bosne. U protekle tri godine to se nije shvatalo ni u Britaniji, ni u Americi, ni u Njemačkoj. **Sve do nedavno nije se shvatala snaga, moral, motivacija i brojčana premoć Armije Republike Bosne i Hercegovine**. Isto važi kada je riječ o taktičkim vještinama Armije Republike Bosne i Hercegovine, ali i stalnom opadanju stvarnih potencijala kolaboracionističke vojske bosanskih Srba.

Jedna stvar koja je djelovala kao iluzija i koja je u potpunosti ispunjavala misli zapadnih posmatrača bila je premoć Srba u teškom naoružanju, municiji, zalihama. Ova sadašnja akcija pokazaće da postoji velika psihološka razlika. Prvo, zato što će pokazati da se to oružje može gađati i uništiti, samo ako mi to želimo, i ako to NATO želi, što je suprotno od onoga u što su nas naši političari uvjeravali već tri pune godine. I drugo, zato što to može pomoći ljudima da shvate da bi bez ove prednosti u naoružanju, armija "pobunjenih" Srba sigurno izgledala sasvim slaba. Zato je to veoma značajno. To će promijeniti stav izvan Bosne, a na diplomatskom frontu potvrđiće ono što je Adrijan rekao, a to je da je **krajnji adut još uvijek u rukama Bosanske vlade**.

Zato što se **ne može ništa uraditi** diplomatskim putem u cilju promjene ili uništenja budućnosti Bosne **bez njenog potpisa**. Ne vjerujem da su oni toga svjesni toliko koliko mi. Cijeli diplomatski proces Zapada u slučaju Bosne zasnivao se na iznalaženju rješenja za jedan tehnički problem. Tehnički problem sastojao se u tome što su preuzete određene obaveze. Neće se dozvoliti nasilna promjena granica. Kako onda promijeniti granice? **Zavrćete ruku žrtvi dok ne postane toliko slaba da mora potpisati**. A kada potpiše, onda to više nije nasilna promjena granica, nego promjena granica uz suglasnost. I tako

suglasnost postaje najvažnija stvar. I premda lično veoma sumnjam u namjere Amerikanaca i ostalih u ovom diplomatskom procesu, znam da pravo na posljednje ne, još uvijek ima Bosanska vlada.

Tilman Cilh (Tilman Zülch): Govorimo da se u Bosni i Hercegovini ne radi o građanskom ratu, **nego o agresiji iz vana.** Smatram da bosanska pozicija ima dvije slabe tačke. Prva je srpsko stanovništvo. Prije rata bilo je 33% Srba. Kada se kaže međunarodnoj zajednici da se želi ponovo restaurirati Bosna, onda se ne može čekati. Srpsko stanovništvo mora se uključiti u većoj mjeri nego što je to do sada bio slučaj u vladu i parlament.

Uzmimo npr. Krajinu. Kakvu mogućnost imamo za Srbe iz hrvatske Krajine da se vrate? Vjerovatno nikakvu. Vjerovatno ponuda gospodina Tuđmana nije bila iskrena. Oprostite, to je u susjednoj zemlji. Protestirati se može kasnije. Sada su Bosansko Grahovo i Glamoč, a vjerovatno već i Drvar u rukama Hrvatskog vijeća obrane, vjerovatno pojačanog trupama iz Hrvatske. To su etnički srpski krajevi. Kako ćemo postupiti, ili kako će Bosna, Hrvatska postupiti sa ovim srpskim stanovništvom? Vjerovatno opet tako, što će im popaliti kuće, uništiti imovinu kao u Krajini a njih izbaciti. Postoji lanac, vidimo to sada u Srbiji, lanac deportacije.

To znači, **Bosna mora već sada ponuditi srpskom stanovništvu alternativu.** A ta alternativa jesu ličnosti demokratskog opredjeljenja, jeste pokušaj da se što je moguće više srpskog stanovništva povuče natrag. Druga stvar, o tome više ne govorimo, jeste Herceg-Bosna sa onim mafioznim elementima koji ovaj komad Zemlje još uvijek drže u rukama. Koliko ja znam, još uvijek u centralnu Bosnu ne može ući oružje. To su dva odlučujuća faktora, i ponekad se bojim da se jedna grupa oko predsjednika Izetbegovića s tim slaže. Sa centralnom Bosnom, sa predajom istočne Bosne, možda i zapadne Bosne, moguće je da bi slijedilo usko povezivanje sa arapsko-islamskim svijetom. Bosna može biti posrednik, ali ako se odrekne Istoka, odrekne Zapada, onda bi to stvarno bila neka vrsta islamskog bantunstana bez perspektive.

To su jednostavno dva problema koje bih stavio u centar, srpsko stanovništvo Bosne i mafija, da je tako nazovem Herceg-Bosna. I konačno svako od nas ovdje u sali zna da je Društvo za ugrožene narode više od svih ostalih napadalo zločine koje su počinili srpski gangsteri od Pala do Knina i Beograda. Ako Bosna želi da bude priznata na cijeloj teritoriji onda se najhitnije mora uzeti u obzir srpska trećina u koncepciji Bosne.

Dr. Safet Halilović: Niko u Bosni i Hercegovini ne vodi jednu konsocijativnu demokratiju tipa Belgije, Švicarske itd, gdje bi se primijenila četiri principa participacije svih. Naravno sa Srbima, kao konstitutivnim narodom, sa proporcionalnošću, sa kulturnom i drugom autonomijom, sa vetom

u vitalnim elementima itd. Mislim da se tu treba tražiti rješenje, a ovo sve je jedna velika igra. Mislim da legalni organi vlasti naprosto odolijevaju ovakvom jednom pritisku, a ne da je to njihov prijedlog o toj teritorijalizaciji entiteta i diobi. Mislim da je to neprihvatljivo.

Dr. Ismet Grbo: Htio bih dodati samo, vežući se na komentar gospodina Cilha, nekoliko misli oko srpskog pitanja u Bosni. Dvostruko se razumije srpsko pitanje u Bosni, osobito kada je u pitanju pravo Srba u Bosni i na Bosnu. Ne ulazeći u genezu srpskog pitanja i srpskog entiteta, mada se i stog aspekta stvar može dobro pojasniti, to pitanje nastupa relativno kasno, u onom smislu u kojem ga imamo danas, u smislu 33 procenta. Naime, svijet hoće u Bosni da riješi dvostruko pitanje kad su Srbi u pitanju, u okviru srpske posebnosti i u okviru dijela Bosne koji bi bio zajednički između Bošnjaka, Hrvata i svih drugih. Ja sam pisao o tome nedavno u štampi i rekao da je to sad više pitanje morala nego prava. Ja to postavljam kao problem i ovdje s uvjerenjem da će se srpsko pitanje u Bosni rješavati kao i druga pitanja, kao jedno pitanje da bi se na kraju Bosna mogla izjasniti kao jednakost entiteta. To je princip, i predsjednik Izetbegović je u svom zadnjem Programu jasno napisao da je pitanje Bosne pitanje demokratije a ne ničega drugog. Ja molim i ovu javnost ovdje i javnost u cjelini da zapravo strukturu Bosne razumije kao pitanje jednakosti, kao pitanje prava. Neki je usud da su Bošnjaci brojčano najviše krvlju platili slobodu Bosne ali sloboda nije pretpostavljena niti predviđena samo za Bošnjake. **Sloboda se predviđa za sve na jednak način na bazi elementarnih segmenata civilnog društva i pravne države** i to je sve zašto se Bosna bori.

Dr. Jusuf Žiga: Ja sam profesor na sarajevskom Univerzitetu. Samo jedan kratki komentar i pitanje možda bolje formulisano za odista uvaženu gospodu da iznesu svoj stav o tezi koju ću ja ovdje iznijeti. Mi danas, zapravo ovih dana razgovaramo o Bosni i to je dobro. Međutim, šta je Bosna? Bosna je zapravo samo vrh sante leda. Taj vrh koji se vidi je Bosna. Što je ono drugo? Nekada su ili ako hoćete sasvim konkretno da govorim, pred Drugi svjetski rat dolazili na noge Hitleru i molili ga da ne uradi to što će kasnije uraditi. Pri tome su mu davali mnogo više čak i od onoga što je tražio. A on je onda poslao svoje trupe u Češku, Poljsku i kazao ubijte tamo puno ljudi. Naselićemo osvojeno Nijemcima i proglasiti to svojom teritorijom.

Danas opet neki drugi ljudi iz svijeta idu na noge Miloševiću, koji je takođe **poslao trupe u tuđu zemlju i kazao ubijte tamo puno ljudi, "počistite ih"** (što je prostitucija u upotrebi samoga pojma) i pretvorite to sve u "ništa" a onda ćemo to proizvedeno ništa proglasiti svojim tj. srpskim. Šta se zapravo tu dešava?

Kada sam kao student svojevremeno čitao Ničea (Friedrich Nietzsche) često sam se opirao njegovim mnogim stajalištima, uključujući i onu o vječnom

vraćanju istoga. Naravno tada sam ja bio veliki idealista, danas sam mnogo više realista i nažalost sve češće pred dilemom, da li je možda bio u pravu? Šta hoću sa tim konkretno da kažem? Ne vjerujem, to je moje uvjerenje, da će se današnji razvijeni svijet dobrovoljno odreći privilegija i monopola koga ima, niti vjerujem u to da će unesrećenim bezbolno nestati patnje i nesreće. U tom kontekstu valja promatrati i sudbinu Bosne, naravno i nas. Nama je kao ljudima u kojima jeste prisutan humanum da se borimo protiv zla. Šta bismo drugo mogli? Ali nisam preveliki optimista kada su u pitanju i ove aktivnosti o kojima se i ovoga časa ovdje razgovaralo da će oni odlučiti rezultatom koji dakako više želimo.

Dr. Zvonimir Šeparović: Zanimljivo izlaganje. Šteta da nismo dobili pitanje, ali izazovno je u svakom slučaju. To je zapravo sada kompleks sa onim što smo čuli ranije od gospođe Kristine fon Kol. Pitanje je zapravo izlaza. Kako izaći iz ovog problematičnog rata? Ima li rješenja? Ima li nade za Bosnu i Hercegovinu? Zato smo svi ovdje. Htjeli bismo pronaći put i pomoći da se dođe do izlaza. Postoje zapreke na tom putu. Ima onih koji ne žele Bosnu. Ima geopolitičkih interesa koje najjače izražavaju neki britanski krugovi i krugovi oko njih. Oni su našli svoje predstavnike u svijetu, u svijetu Ujedinjenih naroda u ovim posrednicima koji su bezdušni i pristrani i sve samo ne ono što bi trebali biti. Velika zapreka ovoj nadi je rusko-beogradsko-atenska vertikalna pravoslavljiva koja hoće podržati veliku Srbiju i održati neku protutežu kako Hrvatskoj, s jedne strane, tako i bošnjačkom narodu.

Ako bismo tražili gdje je nada, nada je u slabosti režima koji ne može vladati dugo na bajonetama. Miloševiću se vidi kraj. Prije svega Srbi u Bosni, Karadžić i Mladić su optuženi pred Međunarodnim sudom. Milošević i Srbija ipak trpe sankcije, mada ih probijaju. Ta karta na koju su oni igrali je postala prozorna i poslije posljednjeg masakra u Sarajevu, pa je svijet reagirao ovako kako je reagirao.

Nada je zatim u savezu žrtava. Hrvati i Bošnjaci u Bosni i Hercegovini, povezani federacijom u koju treba vjerovati. Nemojmo zaboraviti Vošington a naročito posljednji sporazum u Splitu. Možemo misliti o pojedincima kako hoćemo. Iza toga stoji jedan dio svijeta, i to ne baš neuticajni dio svijeta. Velika je nada u savezu onih koji su pogođeni. Ja sam to vidio na primjeru Bosanske posavine i Bihaća, gdje su se Bošnjaci i Hrvati borili zajedno za svoje domove protiv agresora. U tom smislu sam i za jedan afirmativan odnos, pozitivan odnos, ne insistirati na slabostima odnosa Hrvata i Muslimana, već na onome što je zdravo i pozitivno. Ima ljudi i oni su dominantni, mada ne u politici i u funkcijama ali jesu u narodu koji hoće da se održi cjelovita Bosna, koji hoće da žive tamo. Ja sam u Sarajevu 94-te godine u dane prvog velikog masakra na Markalama, saznao istinu koju nisam znao. **Meni su Hrvati tada rekli, znate mi jesmo**

Hrvati, mi smo većinom i katolici, ali mi smo prije svega Bosanci. Taj put identiteta sa Bosnom, kao prostorom, kao medijem, kao povijesnom činjenicom i ovog jednog konstitutivnog dijela, to je onaj hrvatski dio, neka se shvati ovdje kao jedan od elemenata s kojim se može računati i treba graditi budućnost Bosne.

Ja sam uvjeren da Bosne bez Hrvata i Hrvatske nema i uvjeren sam da će s Hrvatima Bosna u zajednici sa drugima moći biti očuvana. Danas je cijeli svijet vidio da smo protiv diobe Bosne i Hercegovine, i treba sve učiniti da se ta država održi. I mislim da je ono što nam je rekao profesor Bojl i što čini, a ja sam mu to i osobno rekao, čini više i bolje i jače za Bosnu i Hercegovinu nego i jedan drugi pojedinac koji nije Bosanac u ovom velikom svijetu. Moramo se zahvaliti profesoru Bojlu za ono što on čini. On naime zastupa tezu da su svi ovi prijedlozi, zapravo usmjereni protiv Bosne i Hercegovine i protiv njene cjeline. Kako te prijedloge spriječiti? Ne znam drugačije nego snagom jedinstva toga naroda, međunarodnom podrškom, skidanjem embarga, podrškom Amerike, Boba Dola (Bob Dole) i onog dijela Amerike koja razumije ovaj dio svijeta.

Slijedeće pitanje bilo bi sasvim konkretno. Kako profesor Bojl ocjenjuje politiku senatora Boba Dola? Da li je to manevar pred izbore ili on tako ozbiljno misli?

Dr. Francis Bojl: Odgovoriću ukratko. Uključio sam pitanje podjele u Memorandum koji sam pripremio za Parlament i čije se kopije nalaze ovdje. Neki su to vidjeli. Neki nisu. Nije objavljen.² Tu sam na trideset stranica objasnio zašto i kako to planira Kontaktna grupa. Tu se govori o podjeli Sarajeva na čemu insistira Karadžić. Dakle na podjeli Sarajeva i to pitanje naći će se za pregovaračkim stolom. To neće biti podjela kao u Oven-Stoltenbergovom planu. Ali će biti podjela de facto. **Ako se prihvati ovaj plan Kontaktne grupe onda se izbjeglice iz istočne Bosne neće moći nikada vratiti svojim kućama.**

To nas dovodi do sljedećeg pitanja. Neko je ovdje govorio o tome da **Bosna ima jaku vojnu i diplomatsku poziciju. Ali ona isto tako ima i jaku pravnu poziciju.** Zato mi se čini da bi Bosanska vlada morala biti agresivnija na Svjetskom sudu pravde. Bosanska vlada mora postići ukidanje embarga na oružje. Ne treba vam papir, on neće zaštititi Bosnu, neće osloboditi Bosnu. Papir vas neće vratiti kućama. Bosanskoj armiji potrebno je oružje. Embargo se može ukinuti na svjetskom sudu pravde ako se tuži jedna od onih zemalja koje se opiru ukidanju embarga u Savjetu bezbjednosti. U ljeto 93-će nesvrstani članovi Savjeta bezbjednosti podržavali su ideju da se tuži jedna od zemalja iz Savjeta bezbjednosti kako bi se na taj način postiglo ukidanje embarga.

---

² *Tekst Memoranduma u prilogu referata F. Bojla, str. 665 do 668.*

Drugo, podjela. Mislim da Bosanska vlada mora zauzeti **čvrst stav protiv podjele**. Najbolji način da se to uradi jeste obraćanje Svjetskom sudu pravde i podizanje optužnice protiv jedne ili više zemalja koje pokušavaju da podijele Bosnu. To je najjači argument koji ima Bosanska vlada. Ujedinjeni narodi i stalne članice Savjeta bezbjednosti pokušavaju da podijele državu članicu Ujedinjenih naroda, čime krše Konvenciju o genocidu, Konvenciju o rasnoj diskriminaciji, Konvenciju o aparthejdu. U tome vidim jaku stranu Bosanske vlade.

Mislim da se embargo može ukinuti. Mislim da je senator Dol bio iskren u svojoj podršci Bosni. Bob Dol je u Senatu uradio više nego bilo ko drugi, a moj prijatelj kongresmen Mekloski, koji sjedi ovdje, uradio je u Kongresu više nego bilo koji drugi na ukidanju embarga i stvaranju mogućnosti da Bosna dobije oružje i pomoć. Političari su političari. U Americi je počela predizborna kampanja. Ja mislim da će politika senatora Dola prema Bosni biti podređena zahtjevima predsjedničke kampanje. Takva je politika. Siguran sam da će nastaviti podržavati Bosnu, ali kako i na koji način zavisice od izbora. Poručujem ljudima iz Bosne. Ne možete računati na to da će vas spasiti senator Dol. On to neće uraditi. Ne možete računati ni da će vas spasiti američki Kongres. Morate računati samo na sebe. A da biste to uradili, morate podnijeti tužbu protiv onih država, koje su vam ukinule pravo na oružje i koje pokušavaju da vas podijele. Podignite optužnicu. Ja sam spreman da vas u tome pomognem. Spreman sam da pokrenem postupak protiv Mejdžora (Major), Ovena, Herda, a takođe i protiv Butrosa Galija i Akašija (Akashi). Potrebno mi je samo odobrenje predsjednika Izetbegovića da to uradim.

Dr. Adrian Hastings: U cjelosti se slažem. Vaša **glavna karta jeste legalitet**. Ako vi ne pristanete na podjelu zemlje, ako se vaša vlada ne složi s tim, mislim da se to ne može provesti. I ako na to niste pristajali kada ste bili slabi, zašto biste pristali sada kada ste mnogo jači. Želim da to proširim. Što se mene tiče, preko 40 godina borio sam se za demokratsku zakonitost u Južnoj Africi. Borio sam se protiv vlade bijelaca, protiv Britanske vlade koja ju je podržavala. Izgledalo je nemoguće da ćemo ikada uspjeti savladati Južnoafričku vladu. Ali uspjeli smo. Prije 25 godina borio sam se za obaranje portugalskog kolonijalnog režima u Mozambiku. Govorio sam o tome u ovom istom gradu Bonu prije 22 godine. Postojala je britanska podrška Portugalskoj vladi, kolonijalnoj vladi u Mozambiku i Angoli, ali mi smo uspjeli da ih zbacimo. I to je bila borba za demokratske principe, demokratsku slobodu u Mozambiku. Prije 15 godina borio sam se za zbacivanje manjinskog režima u Rodeziji, u Zimbabveu. I njih je Britanija naravno podržavala. Ali mi smo rekli ne, i vremenom smo uspjeli. Zbacili smo i taj režim. U svakoj od ove tri borbe u koje sam bio uključen borio sam se protiv Britanske vlade. I svaki put je Britanska vlada izgubila. Izgubiće i sada samo, ako vi ne izgubite svoj cilj.

General Jovan Divjak: Čovek se oseća ponosan što je iz Bosne i Hercegovine i što ima ovakve prijatelje, koji nas upućuju šta treba raditi i naravno to je zahvala. Posebno nosim zadovoljstvo da prijatelji kažu da imate još jednu novu snagu koje nije bilo 93-će, a to je Armija Bosne i Hercegovine. Oni su to bolje opisali nego ja i ne očekujte to da ponovim.

Marija Matić-Vernle (Marija Matić-Wernle): Ja sam Bosanka, katoličke vjere. Pitanje profesoru Šeparoviću. Rekli ste da Bosna ne može živjeti bez Hrvatske. Ja sam prolazila kroz Herceg-Bosnu. Pokrali su me. Moj muž je takođe prolazio tuda. Zatvorili su ga. Bosanci moraju da traže vizu ne samo da uđu u Hrvatsku nego da prođu kroz tzv. Herceg-Bosnu, iako postoji potpisana Federacija. Bosna već sada ne može živjeti bez Hrvatske. Cijelo vrijeme nije mogla živjeti bez Hrvatske, specijalno nije mogla živjeti bez Herceg-Bosne. Zatvorile su joj izlaz u svijet. Bosanci nisu mogli ni ući ni izaći. Da li je to cinično bilo od Vas reći da Bosna ne može egzistirati bez Hrvatske? Ona već sada ne može egzistirati. Došlo je do toga da tzv. Herceg-Bosna egzistira od Bosne i njezina jedina privreda je krađa što je radila cijelo vrijeme rata.

Dr. Zvonimir Šeparović: Gospodo Marija, ja mislim da je tako jaka povezanost dviju država Hrvatske i Bosne, da su one upućene jedna na drugu. Naravno na kraj pameti mi nije da bi u tome bilo cinizma. Ja samo govorim o snažnoj, dubokoj, povijesnoj i faktičnoj povezanosti dviju zemalja i dvaju naroda. Ja ne mogu odgovarati za zla koje su načinili ljudi u Herceg-Bosni. Ja sam pokušavao s drugima umanjiti i zaustaviti to zlo koje se događalo tamo, koje je trajalo više od godinu dana. Mi i sada moramo učiniti sve da se ovo zlo koje postoji prevlada. Rješenje je u tome da Srbija, kao država, ne pređe Drinu, da Bosna i Hercegovina bude cjelovita, i da zajedno sa Hrvatskom uđe u veliku svijetlu budućnost, u Evropu. Zajedno, prijateljski, suradnički pomažući se s razumijevanjem.

Dr. Ismet Grbo: Kao susjed profesoru Šeparoviću posvjedočiću da je ovo najmanje pitanje za profesora Šeparovića. Mi smo u 92-oj pri kraju, 93-oj i u proljeće 94-te pravili dosta dobre akcije da dođe do ublažavanja ovog konflikta, koji umjerenim, dobrim ljudima nije bio u korist. Prema tome pitanje koje je gospođa postavila stoji, ali ne profesoru Šeparoviću. Htio bih dati samo jedan komentar u vezi sa ovim pitanjem da li postoje disonantni tonovi u vezi izjava između bosanskih predstavnika. Mi moramo jasno razlikovati jednu stvar. Ovdje se bavimo znanstveno-političkim pristupom stvarima. Politikanstvo je nešto različito od toga. Ja ne vidim razlika niti disonantnih tonova u pogledu rješenja bosanske krize kad je u pitanju stav bosanskih zvaničnika. Šta je ko ovdje čuo, koliko je to razumio, na koji način je imao receptore, to je sad sve druga stvar. Ali budući da na izvjestan način posve pozitivno čitamo bosanske političare koji daju izjave u ime zvaničnih organa bosanskih vlasti itd, nema tu

disonantnih tonova. I prema tome i premijer Silajdžić i predsjednik Izetbegović tu stoje na istom programu, dijele obaveze i imaju odgovornost prema Parlamentu koji je legitiman. Ja molim da se to shvati kao tako.

Tilman Cilh: Hvala. Hvala prije svega prevodiocima. Prevodili su duže nego što je trebalo. Siguran sam da u ovoj prostoriji ne postoji niko ko nije za cjelovitu Bosnu sa svim njenim građanima, građanima svih nacija i pripadnicima svih religioznih zajednica. Ako svi mi koji smo ovdje budemo i dalje kroz mnogostruke aktivnosti služili ovoj stvari, onda imamo dobre izgleda. Mislim da Bosanci sami sada kada su postali jači mogu biti još velikodušniji. Svi, i bosanski Hrvati i bosanski Muslimani mogu biti velikodušniji prema bosanskim Srbima, kako bi se iznašla alternativa za vrijeme koje će uslijediti kada bosanska vojska nastavi sa daljim napredovanjem i oslobodi Bosnu.

POSLOVNE ZGRADE UNISA U SARAJEVU, U SVIJETU POZNATE FIRME

BEOGRAD POKRETAČ RATA - ODGOVORI NOVINARIMA'

Pitanje za gospodina Silajdžića.² Vi ste u zadnja dva dana govorili o pitanjima ustavnog uređenja Republike Bosne i Hercegovine. Rekli ste šta nije prihvatljivo. Želio bih da još jednom upitam šta bi bilo prihvatljivo za Vladu u Sarajevu? Da li bi bila prihvatljiva konfederacija od dva konfederalna dijela, srpskog i bosansko-hrvatskog, pri čemu se srpski ne bi mogao povezati sa Srbijom? Da li su Vam posrednici predložili tako nešto?

Dr. Haris Silajdžić: Govorite s jedne strane o konfederaciji, i s druge o onome što sam rekao da ne želimo, što se neće prihvatiti. Ako Vaše pitanje podrazumijeva hoćemo li prihvatiti konfederaciju sa Srbijom, odgovor je - nećemo. Mislim da sam što se toga tiče, bio jasan. Ustavno-pravno konfederacija se pravi između država, između suverenih država. Konfederacija se ne može praviti sa jednim entitetom. U svakom slučaju konfederacija sa srpskim entitetom, ma kako da se zove, unutar granica Bosne i Hercegovine, ili konfederacija sa Srbijom, sa agresorom, sa onim ljudima koji su pripremili i počinili genocid u Bosni neće se ostvariti. **Bosna i Hercegovina mora ostati jedna država, unutar svojih, međunarodno priznatih granica.** Bosna i Hercegovina nije nova država, to je država stara hiljadu godina, i ona će ostati država, o tome se ne može pregovarati. Ono o čemu se može pregovarati jesu naši unutarnji administrativni aranžmani, a ono što je za nas prihvatljivo to je srpski entitet, bez obzira kako da se zove unutar granica Bosne i Hercegovine, unutar jedne države - bosanske države. Tek tada se može govoriti o unutarnjem uređenju, kao što je to bio slučaj u mnogim državama u istoriji. To uređenje ne može kršiti niti suverenitet niti teritorijalni integritet Bosne. O te dvije stvari, o našem suverenitetu i našem teritorijalnom integritetu ne može se pregovarati. O ostalim stvarima, o ustavnim aranžmanima, po kojima dva entiteta, federacija i onaj drugi entitet sa većinom bosanskih Srba, mogu imati veliku autonomiju,

---

¹ Ovdje sabrani odgovori na pitanja novinara dati su uglavnom na prvoj konferenciji za štampu održanoj 31. avgusta 1995. godine.

² Redakcija nije mogla utvrditi imena svih novinara koji su postavili pitanja, pa su ona ovdje izostala.

moguće je pregovarati. Ali o dijeljenju suvereniteta ili o teritorijalnoj podjeli Bosne, o tome se ne može pregovarati. To ne dolazi u obzir.

Ko će imati suverenitet u srpskom entitetu?

Dr. Haris Silajdžić: U cjelovitoj Bosni možemo razgovarati o internoj vlasti. Moguća je veća ili manja autonomija. Zависи mnogo o tome o čemu ćemo se složiti. Ali suverenitet ne dolazi u pitanje. Suverenitet svih dijelova Bosne i Hercegovine, a posebno kad se radi o funkcioniranju Bosne i Hercegovine kao jedne države, sa svojim međunarodnim personalitetom. Međunarodni personalitet Bosne i Hercegovine može biti samo jedan, ali možemo govoriti o stupnjevima autonomije, načinu i metodima administracije, itd, posebno u narednim godinama mira. Mi se nadamo da će demokratsko slobodno tržište, koje će se razvijati u Bosni, konačno reintegrirati Bosnu, i da će se oni koji su zahvaljujući zastrašivanjima i propagandi zastranili, konačno vratiti i početi da poštuju i respektuju državu Bosnu zato, što je to njihova domovina. Problem je danas što mnogi Srbi na okupiranim teritorijama ne mogu slobodno izraziti svoje mišljenje, jer se boje za svoje živote. Nadamo se da će kada vide slobodno društvo koje će imati mnoge teškoće i u miru, ali slobodno društvo, poželjeti da se reintegriraju u takvu Bosnu i Hercegovinu. Zato govorimo o velikoj autonomiji u budućih pet do deset godina. Zavisice od stanovnika, od tih ljudi. Oni će izabrati šta žele. Ono što sada želimo jeste **mir, suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine**. O tome se ne može dogovarati.

Pitanje za gospodu predsjednicu Parlamenta, zato što ona mora uskoro otići. Što se tiče termina izbjeglica u građanskom ratu, on predstavlja jednu od mnogih laži sa kojom se izbjeglice iz Bosne diskriminiraju u javnosti. Postoji li mogućnost da se ovaj termin zamijeni s terminom ratne izbjeglice ili žrtve rata u Bosni i Hercegovini? Hvala.

Dr. Rita Zismut (Rita Süßmuth): Moramo biti korektni u našim javnim oznakama za ove izbjeglice kako ne bi pojačali **utisak da se radi o građanskom ratu**. I zato vjerujem da upravito hoćemo. To važi i za Ženevu, za Ženevsku konvenciju i njene oznake, njih se mora korektno upotrebljavati. Želim još jednom naglasiti da se ovdje u Njemačkoj nalaze mnoge izbjeglice iz ratnih područja. Znamo da je njihov broj 400 hiljada. Ne radi se o tome da kažemo da više nećemo primiti nove izbjeglice. U inostranstvu se često postavlja takvo pitanje. Naprotiv, mi smo rekli da Evropa mora primiti i više izbjeglica. Neke skandinavske zemlje primile su veliki broj izbjeglica, a neke mali, a sudbina ratnih izbjeglica i žrtava iz bivše Jugoslavije svima nam je zajednička.

A termin konkretno?

Dr. Rita Zismut: Mislim da sam oko toga bila jasna.

Šta je sa bosanskom djecom koja se šalju u Njemačku? Pitam gospodu Zismut, koja je majka. Premda bih isto pitanje mogao postaviti i gospodinu Šilingu (Kristian Schvarz Schiling). Postoji li mogućnost da se bosanska djeca liječe ovdje? Ili je pomoć kada su u pitanju djeca i civilno stanovništvo ograničena samo na članice NATO-a. Savezna vlada je ranije preuzimala djecu iz drugih zemalja. Naprimjer, Palestine. Postoji li mogućnost da njemačka Vlada dovede više bosanske djece u Njemačku na liječenje, pošto se mnogi slučajevi ne mogu liječiti u Bosni?

Dr. Rita Zismut: Dobro sam razumjela Vaše pitanje. Bosanska djeca liječe se već danas u mnogim regionalnim i gradskim klinikama i bolnicama. Ali čini mi se takođe, da je nužno ocijeniti da li je pomoć na licu mjesta moguća, kako bi djeca ostala u blizini svoje obitelji. Dakle moramo odlučiti da li se to može uraditi tamo sa medicinske tačke gledišta. Ako se radi o slučajevima koji se tamo ne mogu medicinski obraditi, onda treba da se urade ovdje kod nas. Ne mogu Vam sada odgovoriti da li će se ovaj program proširiti. Međutim, mora se pružiti sva potrebna humanitarna pomoć, kako bi se umanjile patnje ljudi. Molim Vas, ako se radi o nekom konkretnom djetetu, da mi date njegovo ime i mi ćemo se pobrinuti za njega.

Dr. Haris Silajdžić: Mogu li ja reći nešto u vezi sa ovim. Rekao sam to juče i opet ću ponoviti. Ova zemlja, Njemačka, narod, parlament i vlada, pružili su veliku pomoć Bosni. Ta pomoć je bila ogromna ne samo kada su u pitanju djeca, nego i bolnice, izbjeglice koje su ovdje. Zato vjerujem da će se prijateljstvo između Bosne i ove zemlje, Njemačke, nastaviti. To je već sada veliko prijateljstvo i zato mi dozvolite da zahvalim ne samo Vladi i Parlamentu, nego i svim onim neznanim pojedincima koji pokušavaju da pomognu Bosni. Dozvolite mi da im kažem hvala u ime svih onih koji tu pomoć primaju, a mi znamo da ima mnogo pojedinaca koji rade za Bosnu, kojima je stalo do Bosne. Što se tiče djece, samo nakon Srebrenice i Žepe, ostalo je deset hiljada djece bez jednog ili bez oba roditelja. Ta djeca biće ogroman teret za bosansku državu i vladu. Bosanska vlada neće biti u stanju da podnese taj teret, neće moći da udovolji svim potrebama te djece. Zato sam jučer rekao da cjeloviti mirovni sporazum mora sadržavati i Maršalov plan za Bosnu, za rekonstrukciju Bosne. Ministar inostranih poslova, gospodin Kinkel (Klaus Kinckel), obećao mi je, da će Njemačka učiniti sve što može, da taj plan postane integralni dio mirovnog sporazuma. Maršalov plan međunarodne zajednice za rekonstrukciju Bosne. Siguran sam da će se i gospođa Zismut, sa svoje strane potruditi, učiniti naime

sve što može da podupre ovaj zahtjev i u njemačkom Parlamentu. U ime ove djece o kojoj govorite hvala.

Gospodine premijeru, bili ste svjedokom užasnih scena u Srebrenici, gdje su ubijeni nedužni civili, svjedokom užasnih patnji izbjeglica, a sve se to događalo pred očima holandskih mirovnjaka. Sada, mjesec dana nakon toga, holandski parlament priprema debatu na tu temu. Novinari pišu članke o mogućoj ostavci ministra odbrane, a traumatizirani holandski vojnici sjede kod kuće puni osjećaja krivice. Daju intervju na televiziji, govoreći da misle kako nisu ispunili svoj zadatak u Srebrenici. Gospodine premijeru šta Vi mislite, sada nakon mjesec dana, o ulozi Holandskog bataljona? Kakvi su Vaši osjećaji prema tim mladim vojnicima, muškarcima i ženama koji se često iz idealizma dobrovoljno javljaju za izvršenje zadataka, a sad imaju osjećaj krivnje i promašaja? I konačno kakvi su vaši kontakti sa Holandskom vladom nakon pada Srebrenice?

Dr. Haris Silajdžić: Holandska vlada spada među one vlade u Evropi, koje su pomagale Bosni. Vlada te male zemlje učinila je sve što je mogla da pomogne Bosni. To je sigurno. Druga stvar je problem Holandskog bataljona u Srebrenici. U pitanju je greška onih **službenika u Ujedinjenim narodima koji su im davali naređenja**, njihovih pretpostavljenih, ili onih koji kreiraju politiku Ujedinjenih naroda. Oni su te ljude tamo ostavili same, bez mnogo pomoći da se suoče sa jakim srpskim napadom. OUN je znala da se sprema napad. Znali su takođe, da će Holandski bataljon ako dođe do napada morati da pravi kompromise da bi spasio vlastite živote. Dakle to je u prvom redu neuspjeh rukovodstva Ujedinjenih naroda. Nekoliko vojnika u Srebrenici nije moglo riješiti problem niti odbraniti Srebrenicu od jakog napada koji je očigledno dolazio iz Srbije. Upotrebljeni su tenkovi, vojnici, sve, a operacijama se rukovodilo iz Beograda. Da li je mali broj holandskih vojnika u Srebrenici trebao da se brani od cijele Srbije? Naravno da nije. Dakle čija je krivica? Krivica je to onih, koji su davali naređenja. Krivica je to Ujedinjenih naroda. Po mom mišljenju oni su krivi za to što se tamo dogodilo.

Molim Vas da ocijenite deklaraciju vodstva bosanskih Srba koju su dali zajedno sa Miloševićem u Beogradu. Koje rezultate očekujete od pregovora? Kažite nam da li vjerujete da je moguće pojasniti razlike? Postoji li mogućnost da se ljudi koji su protjerani iz nekih mjesta, u ta mjesta vrate, ili će stanje ostati ovakvo kakvo je sada?

Dr. Haris Silajdžić: Ne radi se o deklaraciji. Oni su samo odlučili da formiraju zajedničku delegaciju.

To je dakle odlučio beogradski režim! Dakle, zaključeno je od strane Miloševića, Karadžića, Mladića i Krajišnika da se napravi zajednička pregovaračka delegacija.

Dr. Haris Silajdžić: O tome i govorim. Ne radi se o deklaraciji. Deklaracija znači novi politički akt. Nema političke deklaracije. Samo zajednička delegacija za pregovore. Mislim da je to sasvim prirodno. **Beograd je pokrenuo ovaj rat, i Beograd ga može i završiti**, ako to želi. Bosanski Srbi, Srbi u Hrvatskoj, svi ti teroristi, samo su filijale jedne velike kompanije sa sjedištem u Beogradu. Ako treba sklopiti mir, mir će sklopiti Beograd, dakle centrala, a ne njene filijale. Zato su formirali zajedničku delegaciju, i mislim da je to normalno, jer mir podrazumijeva pristanak Beograda. Ako je Beograd ubijeden da je postignuta ravnoteža, da više ne mogu da ratuju, nakon pobjede naše Armije u bihaćkoj regiji, Hrvatske u Krajini i zračnih napada, dva puta će razmisliti prije nego što ponovno započnu sa vojnom akcijom. I zato mislim da je ispravno da se razgovara sa Beogradom, da oni formiraju zajedničku delegaciju sa Miloševićem na čelu. Milošević je započeo rat, znači on može sklopiti i mir.

Drugo pitanje je bilo hoće li biti moguće da se vrate sve žrtve etničkog čišćenja. **Povratak izbjeglica na svoja ognjišta je nešto od čega ne smijemo odustati.** To je njihovo pravo. Ljudsko je pravo vratiti se svojim kućama. Nije u mojoj moći, niti bilo čijoj, bilo koga na vlasti da kaže da se ti ljudi neće vratiti svojim kućama. To je njihovo pravo. Da li će to u praksi biti moguće, to je druga stvar. Svijet je očigledno čekao da sve ovo ode predaleko, i biće to jako teško i trajaće dugo. Ali da imaju pravo vratiti se, imaju.

Gospodine Silajdžiću, upravo ste spomenuli neku vrstu Maršalovog plana za obnovu infrastrukture u Bosni i Hercegovini. Koliku kontribuciju očekujete ili tražite od Evrope, Evropske unije uopće, od Njemačke posebno i možda od Austrije?

Dr. Haris Silajdžić: Teško je govoriti o detaljima, o onome šta mi očekujemo. Mislim da se mora održati konferencija na tu temu. Moraju se podijeliti uloge, ovisno o potencijalima i mogućnostima svake zemlje. Spomenuli ste dvije zemlje, one su već jako puno dale Bosni i nadam se da će tako i nastaviti. Općenito govoreći, mislim da nam Međunarodna zajednica duguje rekonstrukciju, da nam duguje Maršalov plan. Zašto?

Međunarodna zajednica nam je nametnula embargo na oružje. Vezala nam je ruke. Više od tri godine borimo se sa moćnom armijom, gotovo goloruki, ponekad samo sa puškama. Fašisti su razorili našu zemlju, pobili naš narod. Mislim da je najmanje što Međunarodna zajednica može uraditi za nas, kad već nije zaustavila zločin, to da podrži rad Haškog suda, na kome će se suditi

zločincima. Drugo je pitanje kako vratiti našu zemlju u koliko - toliko normalno stanje, uključujući u to i ekonomsku rekonstrukciju. Čini mi se, to je ono što nam Međunarodna zajednica duguje. Mi ne tražimo nikakvu milostinju. To je najmanje što mogu uraditi da bi ispravili **veliku pogrešku koju su napravili kada su nam oduzeli pravo na samoodbranu**. Dakle to što će te i druge zemlje uraditi, to iziskuje detaljan plan. Ima mnogo toga što treba uraditi, počev od infrastrukture u Bosni, puteva, do škola i bolnica.

Mislite da li će to biti stvar UN-a ili samo stvar Evrope?

Dr. Haris Silajdžić: Shvatio sam Vaše pitanje. Evropska unija, Sjedinjene Američke Države i Organizacija islamskih zemalja, biće tri glavna kontributora u tom Maršalovom planu. Nadam se da će odmah započeti raditi na tome, jer kao što sam rekao, ja mislim da plan rekonstrukcije, mora biti integralni dio cjelokupnog mirovnog sporazuma, kad se on postigne.

Ako plan uključuje i ono što možemo zvati srpski entitet unutar države Bosne i Hercegovine, da li bi to na bilo koji način bilo prihvatljivo Vladi da čak privremeno Karadžić i Mladić, koji su proglašeni ratnim zločincima, ostanu u kontroli tog entiteta? Kako garantirati minimum demokratske strukture unutar tog entiteta? Drugo pitanje se odnosi na međunarodnu koliziju vezanu za genocid u Bosni i Hercegovini. Da li će Vlada Bosne i Hercegovine nastaviti podržavanje napora da se demonstrira pravna krivica UN-a, britanskih i drugih zapadnih političara, glede konvencije genocida?

Dr. Haris Silajdžić: Prvo pitanje znači, mogu li ratni zločinci vladati u Bosni? Ja mislim da će to biti integralni dio ukupnog mirovnog sporazuma koji će se uraditi pod okriljem međunarodne zajednice. Ja vjerujem da međunarodna zajednica ne može prihvatiti takav plan i sporazum koji bi nagradio ratne zločince time da ih postavi na vlast na teritoriji koju su očistili genocidom. Ja mislim da se to neće dogoditi, da oni koji su počinili ratne zločine ne mogu ostati na javnim položajima. Oni moraju biti kažnjeni. Ja mislim da je to prirodna stvar i ja ne bih želio da kao amater ulazim u to, plašim se da bih mogao napraviti grešku ako nastavim govoriti o tome. Zračni napadi su prvi korak ka miru.

Gospodine premijeru, ako su zračni napadi NATO, bili prvi korak ka miru, da li bi onda ukidanje embarga na isporuku oružja Bosanskoj vladi bio daljnji korak i koju vrstu oružja očekujete?

Dr. Haris Silajdžić: Što se tiče embarga na nabavku oružja za Bosnu i Hercegovinu, on je **nezakonit** i treba ga ukinuti što propisuje i Povelja UN-a. Ako postoji mir koji će biti garantiran onda nam ne treba ukidati embargo na nabavku oružja niti nam oružje treba. Naravno, to treba da garantira

međunarodna zajednica, međutim, UN se do sada nisu tako pokazale i nama treba ukinuti embargo na naoružavanje čime bismo dobili pravo na odbranu.

Što se tiče vrste oružja koje bismo nabavljali tu mogu kazati da nam je potrebno svako koje nam služi za odbranu. Ako su avioni uključeni u odbranu, nama su potrebni avioni, ako je to artiljerija onda mi moramo imati artiljeriju - znači sve ono što nam je potrebno da bismo se odbranili. Da nije bilo nezakonitog embarga mi bismo imali i oružje i mir. Bio bi uspostavljen balans u naoružanju i ne bi bilo ono što je sada da srpski teroristi imaju gotovo sve, a mi ništa. Mi se moramo barem približiti onom naoružanju kojeg srpski fašisti imaju.

Koju ulogu igraju islamske, odnosno arapske zemlje, u pružanju kako gospodarske tako i političke potpore?

Dr. Haris Silajdžić: To je rastuća uloga, važnost te uloge raste. Ta uloga je sada značajnija nego, naprimjer, prije dvije godine i to na svakom nivou. Organizacija islamskih zemalja sa svojim specifičnim načinom će igrati veliku ulogu u rekonstrukciji Bosne i Hercegovine. Tako će Bosna i Hercegovina i formalno biti uključena u Maršalov plan kao integralni dio mirovnog sporazuma.

Da li biste prodiskutirali američko posredovanje koje je počelo sa Holbrukovim prijedlozima i da li oni predlažu da Srebrenica i Žepa budu dio pod srpskom dominacijom tj. legitimiranje osvajanja? Da li je Holbruk predložio da Goražde isto tako postane dio srpskog dijela?

Dr. Haris Silajdžić: Polazna tačka je plan Kontaktne grupe. Mi kažemo da smo spremni da se taj plan malo korigira da bi bio dobar za obje strane. Znači da je to njihova polazna tačka jer, američka Vlada je dio Kontaktne grupe. Gospodin Holbruk mi je kazao da režim u Beogradu nikada nije spomenuo Goražde, da ne trguje teritorijama i da samo pokušava stvoriti situaciju u kojoj je moguće razgovarati.

Koje su promjene u planu Kontaktne grupe i koji su ustupci učinjeni Srbima?

Dr. Haris Silajdžić: Sve promjene koje su se desile u planu Kontaktne skupine su promjene koje su Srbi zahtijevali. Mi smo potpisali taj mirovni plan i međunarodna zajednica prihvatajući to od nas je tražila koncesije. Promjene su te što se koncesije daju srpskim teroristima.

Kakve je koncesije od vas tražila međunarodna zajednica?

Dr. Haris Silajdžić: Kazao sam da nisu tražili promjene, oni govore o promjenama, a mi smo prihvatili da se govori o promjenama - samim tim to je

velika koncesija. Mi nikada nismo kazali da se odričemo Srebrenice, Žepe i Goražda, to nismo nikada i nigdje rekli.

Kada bude mira u Bosni i Hercegovini, kako ćete se pozabaviti problemom izbjeglica? Da li će se oni što su sada u Tuzli vratiti u Srebrenicu ili bilo gdje?

Dr. Haris Silajdžić: To ćemo uraditi, zavisno od fondova koje trebamo imati. Trebaće nam ogromna sredstva kako bismo opravili i izgradili oštećene kuće jer se ljudi u ovim uslovima ne mogu vratiti ni u Srebrenicu ni u Žepu ni bilo gdje. Da bismo povratili Srebrenicu potrebno nam je oružje kojeg nemamo jer nam ga je oduzela međunarodna zajednica uskratila. Za to će nam biti neophodna velika pomoć međunarodne zajednice.

Mnogi mediji su stvarali pogrešnu sliku o muslimanima i islamu u Evropi. Ta slika je štetila Bosancima. Gospodine premijeru, da li su ikakvi napori učinjeni kako bi se ovi problemi prevazišli?

Dr. Haris Silajdžić: Mi ne govorimo šta da radimo, mi zapadnim vladama kazujemo šta smo uradili. Mislim da je to najbolji odgovor svima koji manipuliraju sa prezentiranjem islama. Daleko je važnije da oni znaju šta smo mi uradili onda će vidjeti koliko su riječi jeftine. Mi smo uspjeli da sačuvamo nivo humanog i civiliziranog nivoa ponašanja. Mi smo dokazali da su Bošnjaci konstruktivan elemenat koji su integralan i konstruktivan dio zapadnih društava. Mi smo dokazali da Evropa ima posla sa veoma civiliziranim elementom.

Mislite li, da su uzroci rata, lokalni, regionalni ili tu ima i drugih, međunarodnih elemenata?

Dr. Haris Silajdžić: Što se tiče pitanja da li ima nekih međunarodnih elemenata mogao bih o tome govoriti jako dugo. Naravno od početka rata u Bosni promijenila se kompletna geopolitička slika. U tom kontekstu, rat u Bosni izbio je u lošem trenutku. On se dogodio na neki način u jednom intermecu. U svijetu više nema pravila ponašanja. U prethodnom razdoblju sve se mjerilo i sređivalo na relaciji Moskva - Vašington. Taj period je prošao. Vjerovatno ćemo u budućnosti imati policentričan svijet. Ali u ovom trenutku nema pravila ponašanja, a pravila su veoma važna. Svijetu je potrebno vodstvo i potrebna su osnovna pravila ponašanja. Lako je vladati kad postoje pravila, ali kad ih nema, onda nema ni vodstva. Na nesreću to se desilo u slučaju Bosne, kada je na nju izvršena agresija.

Georg Baltisen (Georg Baltissen): Ko će imati najveću korist od NATO-vih zračnih udara po srpskim položajima?

Miro Lazović: Gradani Sarajeva. Oni sada poslije tri i po godine imaju opet osjećaj da mogu normalno živjeti. Ultimatum o povlačenju teškog naoružanja i bombardovanje su bili nužni, da bi paljanski agresori došli pameti. Sada će vjerovatno biti spremni da sjednu za pregovarački sto.

Georg Baltisen: Smatrate li ozbiljnim, vijest da je Radovan Karadžić sada potčinjen Slobodanu Miloševiću i da bosanski Srbi predstavljaju dio pregovaračke delegacije ostatka Jugoslavije?

Miro Lazović: Karadžić nikada nije djelovao nezavisno. Uvijek je bio pod utjecajem Miloševića. Naročito general Ratko Mladić, koji i platu prima iz Beograda. Karadžić je jedan gubitnik. On je politički izolovan. Milošević se sada mora potpuno distancirati od Karadžića. Sada on hoće da igra ulogu mirotvorca, a društvo sa Karadžićem nikako ne ide uz to.

Georg Baltisen: Ko je sada došao na ideju podjele Bosne, kako to američka inicijativa predviđa da Srbi sa Srbijom a bosanski Hrvati sa Hrvatskom stupe u konfederaciju. Šta onda ostaje Bosanskoj vladi?

Miro Lazović: Ništa. A ova ideja, da jedan dio zemlje može stupiti u konfederaciju sa drugom državom, takođe, je veliki feler, greška američke inicijative. Bosna je brod, koji je dospio u oluju i u njoj oštećen. Jedni pokušavaju da čitav tovar odvuču na svoju stranu. Mi želimo da brod ponovo osposobimo. Ako sada zaista dođe do podjele, to bi značilo razbijanje bosanske države. Mora se naći neko rješenje, koje će omogućiti reintegraciju Bosne i Hercegovine.

Geogr Baltisen: Bude li se bosanski brod stabilizovao hoće li bosanska Armija uzeti položaje koje je NATO razorio?

Miro Lazović: Međunarodna zajednica ima veliki uticaj na sve što se tamo zbiva. Armija Republike Bosne i Hercegovine ima striktna naređenja, da sada ne preduzima borbena djelovanja.

Georg Baltisen: Komandant bosanske Armije general Rasim Delić je rekao da američka inicijativa nema ni glave ni repa. Je li to bukvalno tako?

Miro Lazović: Američka inicijativa ima i glavu i rep. Ali što stoji između glave i repa još nije sasvim jasno. Pojediniosti se moraju još razraditi. Mi smo otvoreni za modifikacije.

Georg Baltisen: Je li Goražde nepregorivo? Može li se Goražde pregorjeti?

Miro Lazović: Srebrenica i Žepa se takođe nisu mogle pregorjeti. Ako Karadžić pokuša da osvoji Goražde, tad Srbi u Sarajevu neće moći ostati.

Karadžić je osvojio Srebrenicu i Žepu i odmah zatim su srpski gradovi Glamoč i Grahovo izgubljeni. Zbog toga je neophodno naći političko rješenje, da se stanovništvo Goražda ostavi na miru i da se Sarajevo sačuva kao multietnički grad.

Sarajevo je ključ za rješenje cjelokupne situacije. Rješenje koje nademo ovdje, biće primijenljivo za čitavu Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga sam ja za to, da bosanski Srbi mogu i dalje živjeti u Sarajevu.

*POSLOVNA ZGRADA
NOVINSKE KUĆE
"OSLOBODENJE". CILJ
AGRESORA JE DA SPRIJEČI
PRODIRANJE ISTINE U
SVIJET O ZLOČINIMA KOJE
ČINI.*

*ZGRADE REPUBLIČKOG
PARLAMENTA I VLADE -
SARAJEVO*

Dr. Haris Silajdžić, predsjednik Vlade Republike Bosne i Hercegovine odgovara na pitanja novinara

Veliki broj TV kamera na konferenciji za štampu odrazio je izuzetan interes medija za rad i rezultate Kongresa

GENOCIDE IN BOSNIA
1991. - 1995.

EXHIBITION

DOCUMENTARY PHOTOS

AUTHOR: ACIF HODOVIĆ

BONN. AUGUST - SEPTEMBER 1995.

GENOCID U BOSNI
1991. - 1995.

IZLOŽBA
FOTOGRAFIJE

Izložba dokumentarnih fotografija "Genocid u Bosni 1991.-1995." otvorio je gospodin Stjepan Kljuić, član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i čestitao autoru Acifu Hodoviću

**Koautori na Kongresu prikazanog dokumentarnog filma: GENOCID I
RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995.**

Arif Zulić, pomoćnik ministra za informisanje u Vladi Republike Bosne i Hercegovine

Dževad Sakić, na službi u Upravi za moral štaba Vrhovne komande Armije Republike Bosne i Hercegovine

ZAVRŠNA SJEDNICA

NASTAVITI SA ISTRAŽIVANJEM GENOCIDA U BOSNI

Dozvolite, dame i gospodo, da vam se, u ime Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, kao suorganizatora ovog Kongresa, na njegovom kraju obratim sa nekoliko zapažanja.

Ono što me posebno raduje i u čemu smo, uvjeren sam, svi saglasni, jeste, da je Kongres u potpunosti uspio. Impresionirani smo izuzetno kvalitetnim referatima koje smo čuli. Naime, na ovom imponantnom skupu učešće je uzelo više od stotinu naučnih radnika, istraživača, univerzitetskih profesora i akademika, eksperata raznih struka (pravnici, psiholozi, ljekari, historičari, vojni stručnjaci, itd.), svjedoci, predstavnici raznih međunarodnih organizacija i institucija za zaštitu ljudskih prava, javni i politički radnici, predstavnici mnogih vlada, novinari i dr. U ovih pet dana podneseno je 86 referata i saopštenja koji su, na osnovu raspoložive građe, rasvijetlili niz relevantnih pitanja vezanih za genocid u Bosni i Hercegovini 1991. do 1995., a posebno agresiju - ambijent genocida, karakter počinjenih zločina, dokumentaciju počinjenih zločina, odnos međunarodne zajednice prema agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini, kodifikaciju počinjenih genocidnih radnji i kažnjavanje zločina.

Međunarodni kongres o genocidu u Bosni prvi ovakve vrste i ovih razmjera, svestrano i interdisciplinarno je sagledao sve počinjene oblike zločina i stvorio izvanrednu osnovu za dalja multidisciplinarna istraživanja u ovoj oblasti. U tom pogledu očekujemo od brojnih vladinih i nevladinih organizacija za zaštitu i proučavanje ljudskih prava da se angažuju na elaboraciji pojedinih segmenata ove kompleksne problematike, kojom ćemo se, nažalost, baviti duže vremena, s obzirom na obim i stravičnost zločina u Bosni i Hercegovini.

Osnovu za nastavak daljih istraživanja i dokumentaciju genocida predstavljaju stavovi do kojih je Kongres došao u ovom plodonosnom, petodnevnom radu. Prije svega, utvrđeno je da je na Republiku Bosnu i Hercegovinu, članicu Ujedinjenih nacija, izvršena **spoljna agresija** od strane Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i, u određenom periodu, Republike Hrvatske (nema govora o zaraćenim stranama, etničkom, građanskom ili vjerskom ratu unutar naše Države).

Takođe je utvrđeno da su agresori na okupiranim teritorijama, pred očima čitavog svijeta, izvršili sve oblike zločina, uključujući i najteži - **zločin genocida**. Ti zločini obuhvataju, između ostalog: masovna kolektivna i pojedinačna pogubljenja, sistematska silovanja bošnjačkih žena, masovno istjerivanje i deportiranje civila iz njihovih domova, formiranje i vođenje koncentracionih logora, neprekidna, neselektivna i vojnim potrebama neprimjerena bombardovanja bosanskih gradova i mjesta; uništavanje kulturnog i vjerskog nasljeđa Bosne i Hercegovine, posebno islamske kulture; uspostavljanje nečovječnih uslova života (prekidanje struje, vode, gasa itd) i dr.

Kongres je utvrdio da je **zločin genocida**, kao i ostala gruba kršenja međunarodnog humanitarnog prava, **isplaniran** (intelektualno, ideološki, politički, vojno), **sa jasno postavljenim ciljem**, (potpuno istrebljenje Bošnjaka), naređen sa nadležnih vojnih i političkih mjesta **i izvršen planski, sistematski i organizirano** od strane susjednih država - agresora. Sada je poznato ko je izvršilac, kako je zločin izvršen i zbog čega je izvršen.

U daljim istraživanjima neophodno je rasvijetliti ulogu i odnos međunarodne zajednice u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Ovdje smo o tome čuli brojne konstatacije i stavove, a tome je dato vidno mjesto i u završnom dokumentu Kongresa - **Bonskoj deklaraciji**.¹ S tim u vezi, utvrđeno je da međunarodna zajednica nije omogućila samoodbranu žrtvi agresije i nije blagovremeno izvršila Poveljom Ujedinjenih nacija predviđenu vojnu intervenciju protiv agresora. Zbog toga je Kongres s pravom osudio stalne članice Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda što su propustile spriječiti genocid u Bosni i Hercegovini u skladu sa Konvencijom o genocidu.

Slažem se i ovom prilikom još jednom ističem da nam je Kongres dao za pravo da razmotrimo mogućnost utvrđivanja lične odgovornosti određenih pojedinca koji su imali ključnu ulogu u ovom procesu, kao što su Butros Gali (Boutros Boutros Ghali), Dejvid Oven (David Owen), Jasuši Akaši (Jasushi Akashi) i Torvald Stoltenberg (Thorvald Stoltenberg).

Podržavamo rad Međunarodnog suda za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju i uvjeren sam da će materijali sa ovog skupa korisno poslužiti ovoj instituciji u obavljanju njene uloge.

Osudujemo planove Kontakt grupe za podjelu Bosne i Hercegovine i tražimo da se poštuje i čuva teritorijalni integritet i nezavisnost Bosne i Hercegovine.

Želimo da se svaki građanin Bosne i Hercegovine vrati u svoju kuću.

---

¹ Vidi str. 730-732

Dobro je što se već sada misli na budućnost Bosne i Hercegovine, pa smo u tom cilju predložili da je, "usljed kolektivnog propusta da spriječi agresiju i genocid u Bosni i Hercegovini, međunarodna zajednica zakonski odgovorna inicirati i finansirati 'Maršalov plan' za obnovu države" (Bonska deklaracija).

* *

*

Brojna dokumentacija Kongresa je pokazala da su agresori izvršili brojne povrede ljudskih prava, pa čak i takve oblike zločina, koje međunarodno pravo još nije zabilježilo. Polazeći od ovih saznanja, predstoji nam preciznije formulisanje zločina sistematskog silovanja kao jednog od oblika zločina genocida, odnosno revizija Konvencije o genocidu.

Naravno, naznačio sam samo nekoliko pitanja o kojima treba da nastavimo istraživanja i dokumentaciju genocida u agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995. Pri tome mislim na temeljita, obuhvatna, međunarodno koordinirana, cjelovita i sistematska istraživanja, koja će respektovati i uzeti u obzir obimni materijal sa ovog kongresa. Svugdje tamo gdje je moguće u realizaciji ovog zadatka treba da objedinimo institucije, kadrove i materijalna sredstva, kako bi postigli što bolje rezultate.

Uvjeren sam da smo sa ovim Kongresom ne samo upoznali svjetsku javnost o agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini, nego da ćemo uticati na javnost koja će, ubijedeni smo, izvršiti pritisak na svoje vlade da zaustave agresiju i spriječe dalje genocidne radnje.

Na kraju želim da se svim učesnicima Kongresa najsrdačnije zahvalim na učešću u ovom časnom poslu i želji da utvrdimo istinu o ovom stravičnom genocidu i drugim zločinima.

Posebno se zahvaljujem gospodinu Timanu Cilhu na njegovom doprinosu u organizovanju i svim fazama rada Kongresa. Riječi zahvalnosti upućujem i prof. dr. Zvonimiru Šeparoviću, koji se posebno angažovao na upućivanju Pisma Kongresa Kontakt-grupi, koja je zasjedala u Petersburgu - Bon, sa zahtjevom da se Bosna ne dijeli i da se omogući povratak svih prognanih i izbjeglica.

Nastojaćemo da što prije publikujemo materijale sa Kongresa, kako bi bili dostupni najširoj javnosti.

Svima vam želimo da se zdravo i sretno vratite svojim kućama. Učesnici iz Bosne i Hercegovine pri tome još jednom treba da prođu kroz neposrednu

borbenu zonu i poznati tunel ispod aerodromske piste i pod granatama vrata u svoje opsjednuto Sarajevo. Nadam se da ćemo Drugi kongres održati u herojskom Sarajevu i slobodnoj Bosni i Hercegovini.

Ovaj naš trud ne bi dao ovakve rezultate bez svesrdne pomoći naših brojnih sponzora, kojima se još jednom toplo zahvaljujem.

*PRIZOR IZ
RAZRUŠENOG
ISTOČNOG
DIJELA
MOSTARA*

*DOLAC MALTA
- SARAJEVO*

DOKUMENTIRAN GENOCID

U proteklih pet dana uradili smo nevjerovatan posao. Bilo je preko stotinu referata i istupanja. Referati su čitani u neprekinutom slijedu. Naš cilj je bio da dokumentiramo genocid i imali smo naravno strašno mnogo govornika. Pročitano je mnogo važnih referata. Neki su bili sa političkim težištem. Drugi sa težištem na ljudskom pravu. Ali mislim da je svako ko je bio prisutan na ovom Kongresu, dobio jedan opći uvid.

Ovo je prvi put da je priređen jedan Međunarodni kongres o genocidu počinjenom u Bosni. To je dobar početak. Svojim **Završnim saopštenjem - Bonselna deklaracija o genocidu u BiH, od 4. septembra 1995.**¹ pokazali smo da ne pripadamo onima koji sakupljaju podatke o genocidu da bi s time profitirali ili da bi možda u narednih 50 godina objavljivali naučne publikacije. Ovim saopštenjem mi smo na kraju sasvim jasno izrekli naše zahtjeve. Želimo da svijet primi k znanju ovaj genocid.

Ne želimo da se o Bosni govori bez da se poznaje ekonomska pozadina njenih prava. Ko pri tome pokaže malo više ljudskih osjećaja doprinijeće stvaranju druge politike. Izrazili smo šta želimo. **Želimo da se svaki Bosanac, svaka Bosanka, svako bosansko dijete može vratiti svojoj kući, u svoje selo, u svoj grad.** Takođe smo zahtijevali da se **poštuje suverenitet članice Ujedinjenih naroda Bosne i Hercegovine, da se odustane od svih planova o podjeli Bosne.** To su planovi koji su neljudski, koji ne samo da ne prepoznaju genocide, nego ih čak i pravno legalizuju. To je politika koja doprinosi masovnom uništenju ljudi, masovnim nasiljima, masovnim protjerivanjima i razaranju jedne evropske kulture. Zato do toga ne smije doći. I konačno, zaključili smo **da ratne zločince treba izvesti na sud i one koji su odgovorni za genocid,** ali i to se mora reći, i za pojedince ratne zločince na vlastitoj strani. Konačno, pozvali smo da se isto, kao nakon Drugog svjetskog rata, koji je trajao šest godina, nakon ovog rata, koji sada ulazi u četvrtu godinu, **donese Maršalov plan** i to bi bila dobra prilika da se islamski svijet, arapski svijet poveže sa zapadnim svijetom, sa Sjevernom Amerikom. Poraslo je otuđivanje između islamskog svijeta i zapadnog svijeta. Ima puno muslimana koji su dio zapadnog

---

¹ Objavljena na str. 730-732.

svijeta, kao Bosna npr. No, otuđivanje je jako poraslo poslije Bosne i Čečenije, ali i Sandžaka i Kosova. Ovakav Maršalov plan kao i konačno **odlučna intervencija Zapada** mogli bi zaustaviti ovo otuđivanje. Ja mislim da Sarajevo i svi naučnici i stručnjaci iz Sarajeva koji su danas među nama mogu odigrati veliku ulogu. Mogu doprinijeti pomirenju između islamskog i zapadnog svijeta i postepeno možda srušiti mnoge hipoteke i predrasude. Mislim, prije svega, na evropski kolonijalizam.

Molim za vaše razumijevanje što su međusobni susreti možda bili prekratki, što je društveni program bio preuzak, ali svi smo radili do granica iscrpljenosti. Mi saradnici u Društvu za ugrožene narode i Bosanci, željeli smo da gostima iz inostranstva ne nudimo samo kongres ili politiku, nego i da zajednički živimo i slavimo. Neki naši članovi iz Bosne već mjesecima nisu doživjeli nešto slično. Ja sam gotovo svaki dan imao sreću da u Getingenu (Göttingen) ugostim Bosance, a takvim susretima dobije se mnogo.

Na ovom Kongresu bili su saradnici organizacija za ljudska prava, organizacija za pomoć, bili su izvještači, dakle novinari koji se posebno bave Bosnom, bili su i predstavnici Komisije za ljudska prava iz Ujedinjenih naroda, odnosno ljudi koji su radili na rezultatima ove komisije. Tu su, takođe, bili i predstavnici ministarstava, a sigurno ih nije bilo dovoljno za ovaj prvi Kongres. Bili su preživjeli iz bosanskih logora smrti i što možda mnogi nisu primijetili u toku ovih pet dana, bilo je jako puno članova bosanskih udruženja koji su u Njemačkoj veoma aktivni. Vidim ih da sjede tu. Uprkos ovako velikom poslu bilo je prilika za upoznavanje i razgovore između ovih različitih grupa i mislim da je to nešto pozitivno.

U prvom redu, želim zahvaliti naučnicima iz Sarajeva. Željeli smo da ovaj prvi Kongres napravimo u Sarajevu. Na kraju smo se odlučili da Kongres organizujemo u Njemačkoj. U protivnom o sudbini Kongresa odlučivala bi jedna srpska bomba. Ovaj Kongres bio bi predan u ruke fašistima, Karadžiću i Miloševiću, a to bi bila šteta. Ali to sa Sarajevom može se nadoknaditi. **Sljedeći Kongres napravićemo tamo.**

Posebno bih se zahvalio prevodiocima. Nije im bilo lako, ovdje su se referati čitali jedan za drugim. Zbog kratkoće vremena neki su referati mogli biti samo priloženi. I zato još jednom srdačno hvala prevodiocima. Imali smo dugu listu sponzora iz najrazličitijih područja od evangelističkih, katoličkih, islamskih, religioznih društava, organizacija za pomoć, privrede itd. To je već pročitano pa neću ponavljati ali bih se svim sponzorima još jednom zahvalio.

Posebno pozdravljam saradnike u tehničkoj organizaciji. Njih ste već sve negdje vidjeli, a neki su se čitav dan sakrivali. Dakle, saradnici Društva za ugrožene narode sjede tamo. Molim vas da svi ustanete. Moram reći da sam

osjetio olakšanje kad je Kongres počeo i kad sam vas vidio kako radite. Mislim da nijedan profesionalni tim ne bi to uradio kao vi.

Radujem se da su ambasadori iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine ovdje sa nama, da su obojica došli i da sjede tako blizu jedan pored drugog. To sigurno znači da se tužni događaji iz prošlosti neće ponoviti. Želio bih da predstavim takvu situaciju među Bosancima u kojoj bi kao gospodin Miro Lazović ili gospodin Jovan Divjak bilo koji nepoznati Srbin sjedio zajedno sa svojim hrvatskim i bošnjačkim kolegom i da jedan živi u Banjoj Luci, drugi u Sarajevu, treći u Mostaru, a svi zajedno da žive u jednoj zajedničkoj slobodnoj Bosni, a ratni zločinci da budu u zatvoru. Nadam se da će budućnost biti ljepša od ove ratne sadašnjosti.

Dozvolite mi da vam predstavim i ljude čije su sudbine bile tema našeg Kongresa. I oni su tu. Slušali su vrlo pažljivo sve ovo danima. Učestvovali su vrlo intenzivno. Ne znam da li su svi još tu. Ali, tu su preživjeli iz Omarske, Keraterma, Trnopolja, Manjače itd. Želim da im se zahvalim jer oni predstavljaju mnoge. Bili su u teškoj situaciji. Morali su davati izjave medijima. Kad god bi došao neko iz štampe, radija, televizije, sa željom da im treba svjedok, uvijek je dolazio u Getingen. Oni su često stanovali u našoj kući. Teško je kada čovjeka instrumentaliziraju i zato sam uvijek govorio novinarima da treba pisati o političkoj pozadini, a ne samo da uzimaju izjave svjedoka. Preko ovih šest predstavnika zahvaljujem i ostalima. Ovdje su Tesma Elezović, Sulejman Kahrmanović, Kerim Mesihović, Ekrem Dinić, Osman Krkić i Hatidža Kajtezović.

Najmanje njih dvoje bili su sa nama kad smo prije šest nedjelja posjetili spomen obilježje koncentracionog logora u Buhensvaldu (Buchenwald). Tamo smo tri dana zaposjeli ovo spomen obilježje. Bilo je puno novinara, noću smo spavali u bivšim SS barakama, na drvenom podu. Nijemci kao i Bosanci. I to nas je još više zbližilo. Jedna grupa ovih izbjeglica živi još i danas u logorima za izbjeglice u kojima se moraju prijavljivati kad uđu i kad izidu i gdje im se još koješta brani. Ovaj logor nalazi se u Saksoniji. Potrudimo se da se isprazni, da ovi ljudi dobiju stanove. Uradićemo to kroz jednu političku akciju. Mislim da to dugujemo ovim ljudima.

Dalje bih jednostavno spomenuo neke osobe ali oni koje neću spomenuti isto su tako važni. Zapravo važniji od ovih koje ću imenovati. Još jednom zahvaljujem ljudima iz raznih dijelova svijeta koji su bili ovdje barem jedan broj, bosanski premijer Haris Silajdžić, Zvonimir Šeparović, Rita Zismut (Ritta Süssmuth), Kristijan Švarz-Šiling (Cristian Schwarz-Schilling), nekadašnji ministar i zaštitnik bosanskog naroda, bivši malezijski ministar Tan Šri Gazali

Šafi (Tan Sri Ghazali Shafi), dopisnik ARD² Detlef Klajnert (Detlef Kleinert), predsjedavajući u turskoj opoziciji Džem Bojner (Cem Boyner), gospođa Monika Hauzer (Monika Hauser), profesor Muhamed Bedr (Muhamed Badr), koji nam je došao iz SAD, gospodin Konstantin Gebert (Konstanty Gebert) koji je govorio u ime gospodina Mazovjeckog (Tadeush Mazowiecki), Roj Gatman (Roy Gutman), onda pet prijatelja Basjunia sa kojima smo se dobro razumjeli i prije Kongresa, onda bivši kongresmen Frenk Mekloski (Frenk McCloskey), hrvatski političari Marko Veselica i Anto Kovačević, turski ambasador, turski član parlamenta, bosanski član parlamenta i bosanski ambasador u Londonu Muhamed Filipović, Frensis Bojl (Francis Anthony Boyle), Fon van den Bizen (Phon van den Biesen) pravnik iz Brisena, koji zastupa Bosnu u Hagu, predsjednik Skupštine Republike Bosne i Hercegovine Miro Lazović, član Predsjedništva Stjepan Kljuić, general Armije Republike Bosne i Hercegovine Jovan Divjak i doktor Kimel iz sjevernog Iraka. Mislim da nas je bilo puno. Mora se naglasiti da bi svakog trebalo imenovati.

Prije dva dana napunio sam 56 godina. Neki od vas su mi čestitali, Prije tačno 50 godina moja porodica, to su bile četiri žene, troje djece između 4 i 8 godina i jedan njemački vrtlar star 74 godine, svi smo bili protjerani i bili smo 4 sedmice na putu po gustom snijegu u januaru. I onda smo osam godina kao porodica bili razdvojeni. Domaći stanovnici stalno su nas podsjećali da smo izbjeglice. Kada čovjek pomisli da milioni Nijemaca imaju ovakva iskustva i da milioni ljudi u svijetu imaju ovakvo iskustvo, onda se ponekad pitam kako su ovi ljudi to tako brzo zaboravili? Kako to da se pojavila nova generacija kao sada u Bosni, koja se nalazi u istoj situaciji? Nadam se da će i Bosanci jednog dana kad se opet svi vrate, razmisliti ne bi li trebali zaštititi neki drugi narod, koji bi se našao u istoj situaciji.

Bosna u ovom trenutku nije jedinstven slučaj u Evropi, jer su Čečeni sa sto hiljada mrtvih od milion stanovnika prošli skoro isto. Njihova je zemlja razorena. Ne da se izvinjavamo ali to je bila naša današnja predodžba. Sada se u Evropi opet tolerira. I ja nalazim da je to dobro, da je situacija sa ljudskim pravima takva. Mi kritikujemo određene vlade u trećem svijetu. Mi smo i naše vlade kritikovali još od početka, kad je počelo u Hrvatskoj, i radimo to svaki dan. Ove vlade su suodgovorne i nije dovoljno da kažemo šta brinu oni tamo, nego šta radimo mi.

Moram još jednom reći, a to bih rekao gostima iz islamskog svijeta da posebno pozdravljam činjenicu da nam se sada upućuju kritike od tamošnjih boraca za ljudska prava. Šta vi zapravo radite? - Pitaju nas. Ova oštra kritika mora postati još oštrija. Još ću jednom reći, možda bi se arapski svijet, islamski

---

² ARD = *Allgemeine Rundfunk Deutschland* (Prva Njemačka radiotelevizija).

svijet mogao izboriti za privredni bojkot, npr. ne mora se uvijek kupovati engleska roba. Evropa mora osjetiti da se ovaj zločin ne smije nastaviti. Našim prijateljima iz islamskog svijeta i islamskih društava izvan Bosne, htio bi se još jednom zahvaliti i ohrabriti da nastave tako raditi i dalje.

Znamo da su naši prijatelji iz Sarajeva došli pod teškim, vrlo teškim uvjetima. Nadam se da će njihov povratak biti barem malo lakši. Da će učinak ovih, nažalost samo kratkih NATO akcija, donijeti barem nešto olakšanja. Mi ćemo se na svaki način potruditi. U vezi sa ovim želim spomenuti Švicarsku sekciju Društvo za ugrožene narode koja je takođe bila prisutna ovdje i Talijansku sekciju. Na svaki način ćemo se potruditi da Bosnu više povežemo. Da održavamo više kontakata, ne samo oko narednog Kongresa, nego i oko rada na ljudskim pravima općenito. Ja lično stavio sam sebi u obavezu da još jednom razmislim šta možemo učiniti za Bosnu. Šta još može učiniti naše Društvo za ugrožene narode. Mislim da i mnogi koji su bili ovdje sa ovakvim mislima putuju kući. Hvala.

PONTONSKI MOST NA NERETVI U BIJELOJ

PISMO KONGRESA KONTAKT-GRUPI

Bonn, 2. septembra 1995.

ČLANOVIMA KONTAKT GRUPE, KOJA TRENUTNO ZASJEDA U PETERSBERGU - BONN

Preko 200 učesnika Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini koji se od 31. avgusta do 4. septembra održava u Bonnu, u ime brojnih žrtava, učtivo apeluje na vas, da Bosnu i Hercegovinu ne dijelite. Suverenitet i nepovredivost granica Bosne i Hercegovine moraju biti garantovani.

Mi vas ljubazno molimo: **Nemojte dijeliti Bosnu i Hercegovinu. Omogućite povratak svih prognanih i izbjeglica.**

Na Međunarodnom kongresu za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini pod pokroviteljstvom Rite Zismut (Ritta Süßmuth) predsjednice Bundestaga i Simona Vizentala (Simon Wiesenthal) preko 100 eksperata iz čitavog svijeta iznosi rezultate svojih istraživanja o genocidu i diskutiraju o mirovnim rješenjima. Na Kongresu učestvuju 83 novinara međunarodnog medija.

Tilman Zülch,
predsjednik Društva
za ugrožene narode
Göttingen

prof. Smail Čekić,
direktor Instituta za
istraživanje zločina
protiv čovječnosti
i međunarodnog prava
Sarajevo

prof. Zvonimir Šeparović,
profesor
Pravnog fakulteta
Univerziteta u Zagrebu